

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

9.-13. YÜZYILLARDA KARADENİZ'İN KUZEYİNE YAPILAN
TÜRK GÖÇLERİ

MURAT KORKMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ FUAT HACISALİHOĞLU

ORDU-2023

TEZ KABUL SAYFASI

MURAT KORKMAZ tarafından hazırlanan “**9.-13. YÜZYILLARDA KARADENİZ’İN KUZEYİNE YAPILAN TÜRK GÖÇLERİ**” başlıklı bu çalışma, 19.04.2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından **YÜKSEK LİSANS tezi** olarak kabul edilmiştir.

Başkan	Dr. Öğr. Üyesi, Fuat Hacısalihoglu Ordu Üniversitesi / Fen Edebiyat Fakültesi	İmza
Üye	Doç. Dr. Mesut Karakulak Ordu Üniversitesi / Fen Edebiyat Fakültesi	İmza
Üye	Dr. Öğr. Üyesi, Zafer Sever Erzurum Teknik Üniversitesi / Edebiyat Fakültesi	İmza

ETİK BEYANI

Tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarımı kabullendiğimi beyan ederim.

MURAT KORKMAZ

ÖZET

TARİH ANABİLİM DALI

9.-13. YÜZYILLARDA KARADENİZ'İN KUZEYİNE YAPILAN TÜRK

GÖÇLERİ

MURAT KORKMAZ

Tarihsel süreçte gerçekleşen Türk göçlerinin ana nedenleri genel olarak nüfus artışı, otlak darlığı ve gerçekleşen salgın hastalıklar olarak bilinmektedir. Coğrafi koşulların zorluğu bozkırda yaşayan ve hayvancılıkla uğraşan Türkler için olumsuz şartlar içermektedir. Ancak bu olumsuzluklar Türklerin uzak mesafelere göç etmelerinin temel sebebi değildir. Türkler başıboş dolaşmak ve sadece hayvanlarına gür otlaklar bulup bir bölgeye yerleşen göçebe bir millet değildir. Türklerin göç etmelerindeki ana neden boylar arasında vuku bulan siyasi çatışmalardır. Türkler bağımsızlıklarına düşkündür ve başka bir milletin egemenliği altına girmektense göç etmeyi göze alabilmişlerdir. Türkler konar-göçer yaşam sürseler de tekraren teşkilatlanıp yeni bir devlet kurabilecek özelliklere sahiptirler. Bu devrimin bir sonucu olarak Türk boyları kendi içlerinde de yer değiştirebilmekteydi. 9.-13. yüzyıllarda Türkistan'dan Karadeniz'in kuzeyine doğru gerçekleşen Peçenek, Uz ve Kuman Kıpçak göçleri siyasi, sosyal ve iktisadi bakımdan dönem tarihi için ilgi çekici olmakla birlikte söz konusu hareketin coğrafi olarak takibi her zaman kolay olmamıştır.

Çalışmamızın amacı Peçenek, Uz ve Kuman Kıpçak Türklerinin Türkistan'dan Karadeniz'in kuzeyine gerçekleştirmiş oldukları göçlerin güzergâhı, çevredeki diğer kavimlerle ve birbirleriyle olan ilişkileri ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Karadeniz'in kuzeyi, Türk Göçleri, Peçenek, Uz, Kuman Kıpçak.

ABSTRACT

DEPARTMENT OF HISTORY

9.-13. TURKISH MIGRATIONS TO THE NORTH OF THE BLACK SEA IN CENTURIES

MURAT KORKMAZ

The main reasons for Turkish migrations in the historical process are generally known as population growth, grazing shortages and epidemic diseases. The difficulty of the geographical conditions includes negative conditions for the Turks living in the steppe and dealing with animal husbandry. However, these negativities are not the main reason why Turks migrate to long distances. The Turks are not a nomadic nation that wanders around and just finds lush pastures for their animals and settles in a region. The main reason for the migration of the Turks is the political conflicts between the tribes. Turks are fond of their independence and they could risk emigration rather than being dominated by another nation. Even though the Turks lead a nomadic life, they have the features to reorganize and establish a new state. As a result of this movement, Turkish tribes could also change places among themselves. 9.-13. although the Pecheneg, Uz and Kuman Kipchak migrations, which took place from Turkistan to the north of the Black Sea in the centuries, were interesting for the history of the period in terms of politics, social and economic aspects, the geographical follow-up of the said movement was not always easy.

The aim of our study is to reveal the route of the migration of Pechenek, Uz and Kuman Kipchak Turks from Turkistan to the north of the Black Sea, and their relations with other tribes in the surrounding area and with each other.

Key Words: North of the Black Sea, Turkish Migrations, Pecheneg, Uz, Cuman-Kipchak.

TEŐEKKÖR

Bu araŐtırmanın ortaya ıkmasında yapmış olduğu katkılardan dolayı tez danışmanım Dr. ÖĞr. Üyesi Fuat Hacısalihoğlu'na, araştırma ve yazım süresince yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarım Furkan akıcı ve Fehmi Karadeniz'e teŐekkÖr ederim.

Bu araştırma boyunca maddi ve manevi desteklerinden dolayı babam Mehmet Korkmaz ile annem AyŐe Korkmaz'a sonsuz teŐekkÖr ederim.

MURAT KORKMAZ

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL SAYFASI	ii
ETİK BEYANI.....	iii
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	viii
1.GİRİŞ	1
2. PEÇENEKLER	9
2.1. Peçeneklerin Karadeniz'in Kuzeyine Gelmeden Evvelki Yurtları ve Tarihleri.....	11
2.2. Türkistan'dan Karadeniz'in Kuzeyine Göç.....	13
2.3. Peçenek ve Kuman Kıpçak İlişkileri.....	16
2.4. Peçenek ve Uz İlişkileri	17
2.5. Peçenek ve Hazar İlişkileri	19
2.6. Peçenek ve Macar İlişkileri.....	20
2.7. Peçenek ve Rus İlişkileri	22
2.8. Peçenek ve Bulgar İlişkileri	26
2.9. Peçenek ve Bizans İlişkileri.....	27
3. UZLAR (OĞUZLAR).....	32
3.1. İtil'den Karadeniz'in Kuzeyine Uz Göçü	33
3.2. Uz ve Hazar İlişkileri.....	34
3.3. Uz ve Rus İlişkileri.....	36
3.4. Uz ve Bizans İlişkileri	39
4. KUMAN KIPÇAKLAR.....	42
4.1. Kuman Kıpçakların Türkistan'daki Siyasi Tarihleri ve Kun Göçü.....	43
4.2. Kuman Kıpçak ve Rus İlişkileri	46
4.3. Kuman Kıpçak ve Hazar İlişkileri	48
4.4. Kuman Kıpçak ve Bizans İlişkileri	48
4.5. Kuman Kıpçak ve Macar İlişkileri	50
5. SONUÇ	52
KAYNAKLAR.....	55
EKLER.....	61

KISALTMALAR DİZİNİ

Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
C.	: Cilt
Haz.	: Hazırlayan
MÖ	: Milattan önce
Nşr.	: Neşreden
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
Trans.	: Translation
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TDA	: Türk Dünyası Araştırmaları
terc.	: Tercüme
Vol.	: Volume

1.GİRİŞ

Hazar Denizi'nden başlayıp, Karadeniz'in kuzeyini kaplayan bozkırlar *Deşt-i Hazar*, Sirderya Nehri'nden Yayık Irmağı'na kadar uzanan topraklar ise Oğuz Bozkırı olarak tanımlanırken 11. yüzyılda Kuman Kıpçakların hâkimiyetiyle bu adlandırmalar değişime uğramıştır (Yalvar, 2018, s. 10). Kuman Kıpçaklar 11. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu toprakların kendi adları ile anılmasını sağladılar (Korkmaz, 2019, s. 31). Aral ve Sirderya Bölgesi yani *Muzafat al-Guzz* olarak tabir edilen Oğuz Bozkırı, Deşt-i Kıpçak olarak değişmiş oldu (Yalvar, 2018, s. 10). Deşt-i Kıpçak tabirini ilk defa 11. yüzyılda Nasır-i Hüsrev kullanmıştır (Ahincanov, 2019, s. 17). Farsça Kıpçak Bozkırı veya çölü anlamına gelen Deşt-i Kıpçak ismi, Rusça literatürde Pole Polovestkoye (Kun Bozkırı) olarak geçmektedir (Vasary, 2016, s. 237-239).

Deşt-i Kıpçak tabiri dar anlamıyla 11. yüzyılın ortalarından 13. yüzyılın ilk yarısına yani Moğol seferlerine kadar olan dönemdeki Kuman Kıpçakların yaşadığı toprakları ifade etmektedir (Safran, 2002, s. 788). Bu bölge doğuda İrtiş Irmağı, Batı Sibiryaya ve Hazar Denizi'nden başlayıp Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırları da içine aldıktan sonra batıda Karpatlar'a güneyde Kırım'ı içine alarak Kuzey Kafkasya'daki Kuban ve Terek ırmakları hudut olmak üzere, Hazar Denizi'ne, Aral Gölüne ve oradan da Sirderya boylarına kuzeyde ise Slav prenslikleri ve Orta İtil Bölgesi'ndeki Bulgarya Hanlığı'na değin uzanmaktadır (Kafalı, 1971, s. 181).

Tarihte göç eden hiçbir kavim keyfi olarak bulunduğu yeri terk etmemiştir. Göç etmek bulunduğu yerden bir bilinmezliğe doğru yol almak, hangi tehlikelerle karşılaşılacağını bilmemek, hem ekonomik hem de psikolojik olarak birtakım sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Bu nedenle insan toplulukları çok zor durumda kalmadıkça buldukları yerleri terk etmemiştir. Türk halklarının yaptığı göçler ise önemli sebeplere dayanmaktadır. Bunlar genel olarak ekonomik sorunlar, iklim değişikliğiyle gelen kuraklık, nüfusun artmasından dolayı mevcut otlakların yetersiz kalması ve bunun sonucunda boylar arası yaşanan siyasi çatışmalara dayanmaktadır. Hayatlarını idame ettirebilmek, hayvanlarına bol otlaklı meralar bulmak isteyen Türkler göç etmişlerdir. Bu göç sürecinde başka bir Türk kavmine saldırıp onları da yerlerinden ederek yeni göç dalgaları oluşturmuşlardır. Bu göçler siyaseten başka bir boyun tabiiyetini kabul edip istiklalden mahrum kalmak yerine yaşam sürülen yurdun terkinin tercih edilmesinden

kaynaklanmaktadır (Kafesoğlu, 2019, s. 54-55). Karadeniz'in kuzeyine gerçekleştirilen göçler arkaik dönemlere kadar inmektedir.

İskitler MÖ 8. yüzyılda Merkezî Asya'da meydana gelen ve uzun süren bir kuraklık sonrasında Bozkır kavimlerinin doğudan batıya doğru birbirini itmesi sonucu Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlara gelmişlerdir. Burada Kimmer hâkimiyetine son vererek, bu topraklara hâkim olmuşlardır (Durmuş, 2002a, s. 620). Hazar Denizi'nin batısından başlayıp Tuna Nehri'ne kadar olan Karadeniz'in kuzeyindeki topraklarda İskitlerin yaşadığı bilinmektedir. Bu coğrafyada yapılan arkeolojik kazılar sonucu bulunan maddi kültür unsurları İskitlerin göç ettikleri bu bölge hakkında bize önemli bilgiler vermektedir.

Pers kaynaklarında İskitler *Deniz ötesindeki Sakalar* olarak isimlendirilmektedir. Çin'den Tuna Nehri'ne kadar uzanan bölgede varlık gösteren İskitler Ön Asya coğrafyasında da yayılım göstermiştir. Ön Asya'ya yönelen İskitler buraya Kimmerleri takip ederek gelmiştir (Durmuş, 2020a, s. 27-29). MÖ 8. yüzyılda Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlarda Kimmerler yaşarken İskitlerin bu topraklara gelmesiyle bölge el değiştirmiş Karadeniz'in kuzeyine kadar uzanan bu toprakların yeni sahibi İskitler olmuştur. MÖ 7. yüzyıla gelindiğinde ise artık Kimmerlerin yaşadığı bölgenin tamamı İskitlerin hâkimiyeti altına girmiştir. Yunanlı tarihçi Herodot İskitlerin yaşadığı toprakları İskitya olarak adlandırmıştır. O, İskitya ülkesinin batıda Karpatlar, doğuda Kafkasya, güneyde Karadeniz sahilleri boyunca uzandığı belirtmiştir. (Vasary, 2016, s. 44).

MÖ 2. yüzyılda İskit-Sarmat mücadelesi sonucunda Karadeniz'in kuzeyindeki bütün bozkırlar Sarmatların hâkimiyetine geçmiştir. Sarmatlar Kafkasya'nın kuzeyinde Ten ile İtil nehirleri arasındaki bölgeye yerleşmişlerdir. Yunanlı tarihçi Theodor İskit hükümdarlarının Sarmatları Media'dan çıkartıp Ten Nehri boylarına yerleştirdiklerini bildirmektedir (Abeşi, 2019, s. 56-57).

Sarmatlar MÖ 6.-5. yüzyıllarda batıda Ten Nehri'ne kadar ulaşan topraklarda birbirlerine etnik ve siyasal yönden bağlı boylardan oluşmaktaydı. Fakat MÖ 5. yüzyılda Sarmatlar'dan bazı gruplar Ten Nehri'ni geçerek Azak Denizi çevresine yerleşmişlerdi. Sarmatlar bu bölgede bulunan İskitler ile MÖ 6.-4. yüzyıllarda barışçıl ilişkilerde bulunmuşlardır. Bu barışçıl ilişkiler İskitlerin Sarmatlar ile beraber Darius'a karşı savaşmış olmalarından anlaşılmaktadır (Melyukova, 2017, s. 159).

Sarmatlar MÖ 3. yüzyılda Ten Nehri'nin doğu kıyılarında bulunurken yüzyılın sonunda nehrin batısına geçmeyi başaramamışlardır. Karadeniz'in kuzeyindeki İskit hâkimiyeti MÖ 2. yüzyılda Sarmatların bu bozkırlara yerleşmelerine kadar sürmüştür. İskitler MÖ 2. yüzyıl başlarında batıda Keltler, doğuda ise Sarmatların saldırıları sonucunda iyice güç kaybetmiştir. Ancak Scylurus gücünü tekrar toplamış ve MÖ 110 yılında Neopolis'i İskitlere başkent yapmıştır. Fakat bütün bu gelişmeler Sarmatların Karadeniz'in kuzeyine gelmelerine engel olamamış, bunun sonucunda İskitler devamlı surette batıya doğru itilmişlerdir (Durmuş, 2020b, s. 61).

Kimmerlerin elinde bulunan Karadeniz'in kuzeyindeki bu bozkırlar İskitlerin eline geçmişken MÖ 2. yüzyılda artık Sarmatların eline geçmiştir. İskit ülkesinin adı ise değişerek Sarmat ülkesi adını aldı. Bu topraklar üzerinde Sarmatlara bağlı olarak birçok topluluk ortaya çıkmıştır. Bunlar Yazığlar, Krali Sarmatlar, Roksonlar, Ugorlar, Siraklar ve Alanlar'dır (Durmuş, 2002b, s. 637).

2. yüzyılda Gotlar Baltık sahillerinden inerek Karadeniz'in kuzeyinde bulunan Sarmat ülkesine saldırdılar. Bu tarihlerden sonra Sarmat hâkimiyeti bu topraklarda zayıflamaya başlamıştır. Sarmatlara son darbeyi vuranlar 375 yılında Hunlar olmuştur. Hunların hâkimiyetine giren Sarmatlar, Hun boy birliği içerisinde zamanla erimiştir (Melyukova, 2017, s. 162).

Türklerin yoğun bir şekilde varlık gösterdikleri, siyasi teşekkül kurdukları İç Asya'nın erken dönem tarihini irdelemeden batıya göçleri anlamlandırmak zordur. Hunların Avrupa'ya göçleri Asya Hunlarının hâkimiyetlerini kaybetmelerinden sonra olmuştur. Hunların sınırları doğuda Kore'den güneyde Çin sınırına kadar uzanan çok geniş toprakları kapsamaktaydı. Zamanla gerek Çin propagandaları gerekse başa geçen tanhuların yetersiz olmaları devletin zayıflamasına neden olmuştur. Hunların sürekli toprak kaybedip mali açıdan sıkıntılar yaşaması Çin hâkimiyetine girme düşüncesinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Çiçi, Çin hâkimiyetini reddederken kardeşi Hohanyeh Çin imparatorunun teklifini kabul edip birlikleriyle beraber Çin'in kuzeybatı bölgesine yerleşmiştir. Daha sonra Hohanyeh'in oğulları zamanla güçlenerek Çin'e isyan ettiler ve bağımsızlıklarını tekrardan kazandılar. Doğuda Mançurya'dan batıda Kaşgar'a kadar olan topraklarda hâkimiyet sağladılar fakat beraberliklerini sürdürmeyerek dağıldılar. Güney Hunları ve Kuzey Hunları olmak üzere ikiye ayrıldılar. Güney Sibiry'a dan Çungarya'ya kadar olan bölgeyi hâkimiyetleri altına alan Kuzey Hunları Çin

saldırılarından kurtulamamıştır. Bu durumun üzerine Sien-piler baskısı eklenince Kuzey Hunları kalabalık küteller halinde batıya doğru ilerlediler. Burada Çiçi'nin bakiyeleri olan Hunlar ile birleşerek güçlendiler (Ahmetbeyoğlu, 2002, s. 523-524).

Asya Hunlarının siyasal yetkinliklerini kaybetmesiyle bozkırda önemli göç dalgaları meydana gelmiştir. Avrupa Hunlarının ataları kabul edilen bu Hun kütelleri 350 yılı civarlarında batı istikametinde yola çıktılar. Balkaş Gölü'nün güneyi Hunların batıya doğru ilerlemelerinde başlangıç noktası oldu. Soğdiana'nın fethinden sonra 355-365 yıllarında Alanların topraklarını ele geçirdiler ve 370'li yıllarda Balamir komutasındaki Hunlar kış mevsiminde İtil Nehri'ni geçerek İtil, Ten ve Kafkasya arasındaki bölgede yaşayan Alanlara saldırarak kılıç, ok ve yay ile donanmış Avrupa'nın meşhur savaşçılarını mağlup ettiler. Aynı yıl Alanlarla bir dostluk ve ittifak antlaşması imzalayan Hunlar Alan Krallığı'na son verdiler (Aydın, 2021, s. 40-41).

Hunların elinden Kaçan bazı Alan grupları Balkanlardaki Gotlara ve Vandallara sığındı. Diğerleri ise Hunların tahakkümü altına girdiler. Balamir komutasındaki Hunlar idareleri altındaki Alanlarla beraber Ten Nehri'ni geçerek Doğu Gotlarına (Ostrogot) saldırdılar. İçerisinde ondan fazla kavmin bulunduğu büyük bir imparatorluk olan Ostrogotlar, Hun saldırıları karşısında bir direnç gösteremediler ve kolayca dağıldılar. Bu mağlubiyetten sonra Ostrogotlar iç işlerinde bağımsız dış işlerinde ise Hunların tahakkümü altına girdiler. Ostrogotlardan bazıları batıya kaçarak Vizigotlara sığındı. Bu durum Vizigotları da Hun tehlikesiyle karşı karşıya bıraktı (Ahmetbeyoğlu, 2020, s. 117-120).

Hunlar 370 yılı civarında Sirderya ve İran'ın kuzeydoğu sınırlarında yaşayan göçebelerin yerleşim yerlerini ele geçirmiştir. Uar-Hun boy birliğinin bu işgali zamanla Güneydoğu Avrupa bölümüne de yayılmıştır. Art arda yaşanan bu göç dalgaları kavimlerin göçüne sebep olmuştur. Hunlar artık Avrupa'da görülmeye başlanmıştır (Czegledy, 2004, s. 31).

Öncü Hun birlikleri Alanlar ve Gotlardan oluşan yardımcı kuvvetlerle birlikte 378 yılı baharında Tuna'yı geçtiler ve Trakya önlerine kadar ilerlediler. Daha da güçlenen Hunlar 395 yılında İmparator I. Theodosios'un ölümünden sonra harekete geçtiler. İkiye ayrılan Hunlardan bir bölümü Balkanlara saldırıp Trakya'ya kadar ilerlerken diğerleri ise Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya yönelmiştir (Kafesoğlu, 2019, s. 71).

Hunların baskısı altında kalan Vizigotlar ve Ostrogotlar Tuna Nehri'ni geçerek Doğu İmparatorluğu topraklarına girdiler. İmparatorluk bu barbar kavimleri belli bölgelere

yerleştirmeyi başardı. Fakat çok geçmeden Ostrogotlar ve Vizigotlar Batı Avrupa istikametinde harekete geçerek Balkanlar, Pannonya, İtalya, Galya, İspanya ve Kuzey Afrika'yı istila ettiler (Kurat, 2019, s. 18).

4. yüzyılda Hunların batıya doğru ilerleyişi birçok kavmin yer değiştirmesine neden olarak tüm dünyanın kaderini değiştirmiş oldu. Tarih sayfalarına *Kavimler Göçü* olarak geçen bu süreçle beraber Türk varlığı Avrupa'da tanınmış oldu. Bununla birlikte Avrupa kıtasında sosyal, siyasi ve ekonomik açıdan köklü değişiklikler meydana geldi. Bu değişikliklerden en fazla etkilenen ise Roma İmparatorluğu olmuştur. Roma İmparatorluğu'nun bu göç hareketinden etkilenmesinde, içeride yaşanan dini tartışmalar, askeri ve ekonomik sorunlar mühim bir yer tutmaktadır. Bu iç sorunlar nedeniyle Hun baskısı karşısında önlem alamayan imparatorluk ikiye bölünmüştür. Bu göç dalgaları uzun bir zaman diliminde Doğu ve Batı Roma imparatorlukları üzerinde yıkıcı etkileri olmuştur. Yaşanan bu göçler nedeniyle özellikle Doğu Roma maruz kaldığı Türk akınları yüzünden çok zor bir sürece girerken Batı Roma onun kadar direnç gösteremedi ve yıkıldı. Bu olay yeni bir devrin yani Orta Çağ'ın başlangıcı kabul edildi (Çapan & Güvenç, 2017, s. 633-634).

5. yüzyılda İli Nehri civarındaki yurtlarında yaşayan Suvarlar, doğudan gelen Avarların saldırısıyla yerlerini terk ederek batıya doğru hareket etmiştir. Böylece Ural-Yayık Nehri'nin güneyine yerleşen Suvarlar burada yaşayan Oğur Türklerini batıya doğru sürerek onlardan boşalan yerlere kendileri yerleşmiştir. Yaklaşık elli yıl bu topraklarda hayat süren Suvarlar daha sonra Macarları yerlerinden ederek İtil ve Ten nehirleri arasındaki bölgeyi ele geçirmiştir. Bu bölgede güçlenen Suvarlar 503 yılında Doğu Avrupa'ya doğru ilerlemiştir. Kuban Nehri boylarına yerleşen Suvarlar burada Bizans ve Sasanilerle komşu olmuştur (Aydın, 2021, s. 69-70).

Bu komşuluk sonucunda Suvarlar artık Doğu Avrupa tarihinde ön saflarda yer almaya başlamıştır. Bu tarihlerde cereyan eden Sasani-Bizans savaşlarında Suvarlar hükümdarları Balak önderliğinde Sasanilerle anlaşıp Bizans'a karşı savaşmıştır. Arkasından Ermeniye Bölgesi'ne akınlar yaparak Anadolu'ya girmişler ve Konya'ya kadar ilerlemişlerdir. Suvarlar savaş gücü ve o dönemde kimsede olmayan askeri teçhizatları dikkat çekmiş ve Bizans'ta hayret uyandırmıştır (Kafesoğlu, 2019, s.152).

Balak'ın ölümünden sonra Suvarların başına geçen Boğarık Bizans için önemli bir müttefik haline gelmişti. Bizans-Sasani ilişkilerinin gergin olduğu dönemlerde Suvarlar bu iki devlet arasında gidip geliyor bazen her ikisini de aynı savaşta destekliyorlardı. Turak ve Glon adında iki Suvar beyi ise Sasani Şahı Kavad ile müttefik olmak istiyordu. Bunu haber alan İmparator Iustinus, Boğarık'a kıymetli hediyeler gönderdi ve bu beyleri engellemesini istedi. Bunun üzerine 20 bin kişilik ordusuyla harekete geçen Boğarık bu iki Suvar beyini durdurmayı başardı. Glon öldürülürken Turak ise yakalanıp zincire vurularak Bizans'a gönderilmiştir (Üren, 2020, s. 186-192).

531 yılında gerçekleşen Bizans Sasani antlaşmasından sonra Suvarların adı uzunca bir süre kaynaklarda geçmemektedir. Bununla birlikte Sasani Şahı I. Hüsrev Anurşivan'ın Kafkaslarda yaptığı savaşlarda Suvarların epey güç kaybettikleri bilinmektedir. Sasanilerden aldıkları bu darbe neticesinde Suvarlar kendilerini toparlayamamış. Diğer yandan Avarların baskısı sonucu dağılan Suvarlar çok geçmeden Köktürk hâkimiyetine girmişlerdir. Kafkaslarda ve Karadeniz'in kuzeyinde yüz yıllık bir süre içerisinde sahip oldukları savaş sanatı ve askeri teçhizatlarıyla adeta fırtına gibi esen bu Türk kavminin sonu da Doğu Avrupa'daki diğer Türk kavimleri gibi olmuştur. 6. yüzyılın sonlarına doğru Bizans tarafından güney Kafkaslardaki hâkimiyetlerine son verilmiştir (Aydın, 2021, s. 72).

Avarlar Hunlardan sonra Karadeniz'in kuzeyi ve Balkanlara gelmiştir. Çin kaynaklarında Juan Juanlar olarak bilinen Avarların Türkistan'dan göç etme nedeni Köktürklerin yükselişiyle bağlantılıdır. 535 yılında Aşina sülalesinden olan Bumin ve kardeşi İstemi önderliğinde ayaklanan Türk boyları 552'lerde isyan ederek Avarların hâkimiyetinden çıkarak Köktürk Kağanlığı'nı kurmuşlardır. Bunun sonucunda Avarlar batıya doğru göç etmek mecburiyetinde kalmıştır. Karadeniz'in kuzeyi ve Kafkaslara gelen Avarlar 558 yılında burada yaşayan Suvarlara baskı yapmıştır. Avarların peşini bırakmayan Köktürkler ise 576 yılında Bizans elçisi Zemarchos'a Avarların Türk hâkimiyetinden kaçtıklarını bildirmektedir (Kurat, 2019, s. 24).

Avarlar 558 yılında kurucuları Bayan Han liderliğinde Kafkaslara doğru ilerlemiş ve burada bulunan Alanlar ve diğer Ogur boylarını hâkimiyetleri altına almışlardır. 562 yılında Aşağı Tuna Havzası'ndaki Bizans barikatını aşan Avarlar Bizans ile komşu olup Avrupa'nın içlerine kadar yayılmıştır. 565 yılında Bizans'ı baskı altına alarak Orta Karpatlara giren Avarlar, Tuna'nın batısında bulunan Longobardlar ile antlaşma

yapmıştır. Doğu Macaristan'da yaşayan Gepidleri de hâkimiyet altına alan Avarlar 568 yılında Longobardların Kuzey İtalya'ya göç etmesiyle bütün Macaristan topraklarını işgal etmiştir. Böylece Orta Avrupa'da büyük bir Avar devleti kurulmuştur.

582 yılında Bayan Han Bizans'a karşı bir savaş ilan etmiş ve Sava Nehri üzerinde olan Sirmium'u almıştır. Franklar üzerine savaş ilan eden Bayan Han Avusturya kralı Sigebert'i yenerek Belgrad'ı almış ve Mezya'ya kadar ulaşmıştı. Bayan Han Bizanslılar tarafından 587 yılında mağlup edilince biraz duraklamıştır. 592 yılında tekrar saldırıya geçip Çorlu'ya kadar gelmiş ve bütün Trakya'yı istila etmiştir. Bunun üzerine Priskus adında bir Bizans generali Bayan Han'ı durdurmuş ve 601 yılında Thessis Nehri yakınlarında yapılan savaşta hanın dört oğlu birden hayatını kaybetmiş Avarlar ise büyük bir darbe almıştır. Bu mağlubiyetten yaklaşık bir yıl sonra ise Bayan Han hayatını kaybetmiştir (Aydın, 2021, s. 74-75).

Türklerin 9. yüzyılda tekrar batıya göç edişini Köktürklerin yıkılış sürecini açıklamakla başlamak gerekir. Kutluk Kağan 682 yılında İkinci Köktürk Devleti'ni kurarak bağımsızlığını ilan etmiş ve kısa sürede büyük işler başararak büyük bir Türk devleti kurmuştur. Kutluk Kağan'ın ölümüyle başa geçen ve yirmi dört yıl hükümdarlık yapan Kapgan Kağan, Bayırkı isyanını bastırdıktan sonra dönüş yolunda pusuya düşürülmüş ve 716 yılında katledilmişti. Babasının yerine kağan olmak isteyen Kapgan Kağan'ın oğlu, Kül Tegin tarafından tahttan uzaklaştırıldı. Tahta Bilge Kağan geçti. Bilge Kağan hükümdarlığı döneminde birçok boyun isyanını bastırdı. Çin'i yenilgiye uğrattı fakat 723 yılına gelindiğinde Çin'le barış yapmak zorunda kaldı. On sekiz yıl devletin başında duran Bilge Kağan 734 tarihinde vefat etti (Taşağıl, 2019, s. 379-380). Bilge Kağan'ın ölümüyle devlet dağılma sürecine girdi. Yerine oğlu İçen tahta geçti. Fakat bir süre sonra ölünce tahta kardeşi Bilge Kutluk Tengri Kağan geçti ve devleti annesiyle yönetmeye başladı (Grousset, 2019, s. 140). Tengri Kağan'ın annesi Tonyukuk'un kızı Po-fu idi. Kağan küçük olduğu için devlet idaresi annesinin elinde idi (Kafesoğlu, 2019, s. 124).

Devlet işlerine müdahale eden Po-fu Hatun vezirlerden Yü-ssu Tarkan ile iş birliği yaptı. Fakat bu ittifaka diğer boylar katılmadılar böylece devlet idaresini kontrolleri altına alamadılar. Daha sonra bu gizli ittifakı devletin ileri gelenleri ve bütün boylar duydu. Kağanın yaşının küçük olması ve tecrübesiz olması ülkeyi derinden sarmış, annesinin ise bir vezirle ittifak yapması boylar arası birliği bozmuş yeni taht kavgalarına neden olmuştu. Bu durumdan haberdar olan Çinliler harekete geçtiler ve Köktürlere bağlı olan

boyları yanlarına çektiler bunlardan en önemlileri ise Uygur, Karluk ve Basmiller idi. Bu boylara Köktürklerden ayrılıp Çinlilerin tarafına geçmeleri söylendi. Böylece Çin yirmi yıllık barış dönemini de sonlandırmış oldu (Taşağıl, 2019, s. 382).

Üçlü İttifak kuran Basmil, Uygur ve Karluklar ilk iş olarak Köktürk Kağanı Kutluk Yabgu'yu öldürdüler ve ardından Basmillerin lideri olan Börü'yü Kağan olarak seçtiler. Daha sonra Köktürk Devleti'ni kendi aralarında pay etmeye başladılar. Doğu bölgesini Uygurlar, On Ok Bölgesi'ni de Karluklar yönetimleri altına aldı. Buna rağmen her kabile bağımsız hareket ettiği için tam anlamıyla bir düzen sağlanamadı. Bu sırada Bilge Kağan'ın yeğeni olan Ozmış Tigin Kağan olmuştu. Bu gelişme Çin'in işine gelmemişti. Çinliler Uygur, Karluk ve Basmilleri kışkırtarak Ozmış Kağan'ın öldürülmesini sağladılar. Ozmış Kağan'ın ölümüyle Köktürk Kağanlığı büyük bir darbe aldı (Gömeç & Çelikleş, 2016, s. 39-40).

Fakat Köktürkler hala yıkılmış değildi. Çin İmparatoru Hsüan Tsung Köktürkleri ortadan kaldırmak için kumandanı Wanhg Chung-ssu'yu gönderdi. Kendisine bağlı on bir boy olmasın rağmen Apo tarkan Çinlilere mağlup oldu. Bu sıralarda Uygur Karluk ve Basmillerin arası açıldı ve daha önce kağanlığı tanınan Basmil reisi Uygurlar ve Karluklar tarafından öldürüldü, Uygur reisi ise kendini kağan ilan etti ve ardından Çin'e bağlılığını bildirdi. Böylece Uygur Devleti kuruldu ve Ötüken bölgesi artık Uygurların hâkimiyetine girdi (Taşağıl, 2019, s. 384). 744 yılında Köktürk Devleti'nin yıkılmasıyla Türkistan topraklarında iktidar el değiştirmiş, Uygurlar ve Karluklar Köktürklerden sonra iktidarı ele alarak Oğuzları Kuzeybatı Moğolistan'daki yurtlarından sürmüştür. Oğuzlar da Aral Gölü ve Aşağı Sirderya yakınlarındaki bozkırlara yerleşerek burada yaşayan Peçeneklere komşu olmuşlardır. 751 yılında Çinliler ve Araplar arasında gerçekleşen Talas Savaşı'nda Karlukların Çinlilere karşı Müslüman Arapları desteklemesiyle Çin ağır bir yenilgiye uğratılmıştır. Bu savaştan sonra Talas boylarında güç tamamen Karlukların eline geçmiş, bu gelişmeden Peçenekler de etkilenmiştir. Oğuzlardan bir grubun Sirderya yönünde ilerlemesiyle Peçenekler yer değiştirerek batıya doğru ilerlemek zorunda kalmıştır (Yücel Uydu, 2020b, s. 417-418).

2. PEÇENEKLER

Peçenekler Oğuzların Üçok koluna mensup bir boy olup daha sonra Oğuzlardan ayrılarak batıya yönelmişlerdir. Bu ilerleyiş neticesinde Bizans ile komşu olup zaman içerisinde siyasi ilişkiler kurmuşlardır. Peçenekler Bizans'ın hizmetine girerek saray muhafızlığı yapmışlardır. Batı kaynaklarında Peçenek ismi *potzinacitae*, *padnaeae*, *pacinaci* doğu kaynaklarında ise *Bacanak*, *Benakiye*, *Bacenek* şeklinde geçmektedir. Peçenek ismine Macar kaynaklarında genel de *Beşenyö* şeklinde yer verilirken Macar âlimi Gombocz Zoltan bu ismin Türkçe'de *Peçenek* veya *Beçenek* şeklinde okunması gerektiğini söylemiştir (Orkun, 1933, s. 9-10). Türk kaynaklarında ise Peçeneklere ait ilk bilgiler Köktürk yazıtlarında görülmektedir. 732 yılında dikilmiş olan Köktürk Yazıtları'nda ise Köl Tigin Yazıtı'nın doğu yüzünde *Kengeris* adında bir kavimden bahsedilmektedir (Ergin, 2015, s. 55). Bu kitabede Köktürk ordularına isyan eden Türgişler üzerine yapılan bir seferden bahsedilmektedir. Türgişler'in isyanları bastırıldıktan sonra Kara Türgiş halkının düşmanı olan *Kengereslerden* bahsedilir (Gömeç, 2013, s. 252-253).

Kaşgarlı Mahmud'un Divanü Lügat-it Türk adlı eserinde Peçenekler bir Türk boyu olarak Becenek veya Peçenek şeklinde yazılmıştır. Bu eserde Peçenekler yirmi iki Oğuz boyundan on dokuzuncusu olarak geçmektedir. Kaşgarlı ayrıca kullandıkları damgaların şeklini de belirterek Peçenekleri Bizans'a en yakın boy olarak göstermiş ve dillerinin Suvar ve Bulgar Türkçesi ile aynı olduğunu ifade etmiştir (Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi, 1985, s. 30). Son yıllarda yapılan bilimsel çalışmalarda Kangarların Peçeneklerin ataları olarak gösterilmeye başlanması bilim dünyasında bazı tartışmalara neden olmuştur. Kangar, Kenger Kanglı, Kankali Kangü Kangitae, Kanaras Kangha, Kankly, Kamkali, Cangale, şeklinde kaynaklarda geçen bu kavmin bir Türk boyu mu yoksa Türk boylarının ortak adı mı olduğu sorunsalı ortaya çıkmıştır. Bir diğer tartışma da Çin kaynaklarının K'an-chü-ler veya Kao-ch'e'lerin Kıpçakların mı Peçeneklerin mi ataları olduğu konusu üzerinde devam etmektedir. Kangar adı kaynaklarda ilk defa Ermeni Lazar P'arpeçi'nin eserinde geçmektedir. Eserde Kafkasya'da bir Kangar yerleşimi bulunmakta ve bu bölgenin Sevan ve Kura nehirleri arasında olduğundan bahsedilmektedir (Yücel Uydu, 2020a, s. 39-41). K'ang chüler olarak geçen Kanglıların Çin ile Hunlar arasında yapılan savaşta Hunları destekledikleri yazmaktadır. Fakat Köktürk Devleti'nin kurulmasıyla içlerinden bir grup Balkaş-Aral arasındaki bölgeye göç ederken diğer bir grup Balkaş-Hazar arasındaki Alan topraklarına buradan da İtil-Yayık

bölgesine ilerlemişti (Yücel Uydu, 2020b, s. 417). Ayrıca De Administrando Imperio'da Kangar halkından şöyle bahsedilmektedir: “*Peçenekler için aynı zamanda, hepsine değilse bile yalnızca Labdierti ve Kouartzitzour ve Cahabouxyngyla vilayetlerinin halkına Kangar da denir, çünkü onlar geri kalanından daha cesur ve soyludur: işte Kangar da bunu belirtir*” (Porphyrogenitus, 2020, s. 103).

Köktürk Devleti döneminde Seyhun Nehri boylarında Kanglılar veya Kenglülerin yaşadığından ve bunların Peçeneklerin ataları olduğundan bahsediliyor (Kafesoğlu, 2019, s. 117). Bilim adamlarının ortak görüşü ise Köktürk Yazıtları'nda bahsedilen Kengereslerin cesur ve mert anlamına gelen Kangar adıyla anılan Peçenekler olduğudur (Gumilev, 2019, s. 417). Balkaş ile Issık Göl arasındaki bölgede yaşayan Onoklardan birisi olarak kabul edilen Peçenekler sekiz ana boya ayrılıyordu. Bunlardan üç tanesi diğerlerine göre daha soylu olan, Ertim, Çor ve Yula kabileleri Kangar olarak zikredilmiştir. (Yorulmaz, 2012, s. 34). Geri kalan diğer beş kabilenin adı ise Karabay, Külbey, Talmat, Çoban ve Kopon'du. Bu yıllarda Peçenekler ile Kangar adı ortak bir isim olarak kullanılmıştır (Kurat, 2015, s. 238).

Akdes Nimet Kurat'ın aktardığına göre, Prium Manastırı baş keşişi Rahip Regino Latince kaleme aldığı eseri *Chronicom*'da 889 yılındaki olaylardan bahsederken Peçenek adını ilk defa Peçenaci olarak kaydetmiştir. Peçeneklerle uzaktan yakından bir teması olmayan keşiş sadece başka insanlar vasıtası ile duyduğu bu kavmin adını doğru yazmıştır. Peçenekler ile uzun yıllar temas halinde yaşayan Ruslar, Bizanslılar ve Macarlar ise bu ismi kendi dillerinde telaffuz etmişlerdi. Rus kroniklerinin en eskilerinden olan Nestor Kroniği'nde ve ondan sonraki Rus kaynaklarında bu kavmin adı *Peceneg* olarak geçmektedir. Bizans kaynaklarında ise uzun zaman mücadele edilen Peçenekler hakkında farklı isimlendirmeler yer almaktadır (Kurat, 2016, s. 29-30). Peçenek isminden bahseden diğer kişi ise Alman Rahip Bruno'dur. 970-1009 yılları arasında Tuna ile Ten nehirleri arasında beş ay kadar misyonerlik faaliyetleri yapmış Peçeneklerin Hıristiyan olması için büyük çaba göstermiş olan Bruno, Alman İmparatoru Henry'e yazdığı mektupta Peçeneklerden *Pezengi* olarak bahsetmiştir (Uydu-Yücel, 2020, s. 27-28). Peçenekler diğer Bizans kaynaklarından Mikhael Attaleiates'in 11. yüzyılda yazdığı Tarih adlı eserinde *Patzinakes*, (Attaleiates, 2008, s. 44) Ioannes Zonaras'ın 12. yüzyılda kaleme aldığı Tarihlerin Özeti adlı eserinde *İskitler*, (Zonaras, 2008, s. 16) Ioannes Kinnamos'un

12. yüzyılda yazdığı *Historia* adlı eserinde ise *Skythai* olarak geçmektedir (Demirkent, 2020, s. 7).

2.1. Peçeneklerin Karadeniz'in Kuzeyine Gelmeden Evvelki Yurtları ve Tarihleri

744 yılında İkinci Köktürk Devleti'nin dağılmasıyla hâkimiyeti eline alan Uygurlar ve Karluklar kendilerine itaat etmeyen Uzları Moğolistan'daki yurtlarından attılar. Aral Gölü ve Sirderya boylarına gelen Uzlar buralara yerleşerek bölgede yaşayan Peçeneklere komşu oldular. Peçeneklerin 9. yüzyılda Talas boylarından yaptıkları ilk göçün nedeni Karluklar ve Uygurların aralarında süregelen savaşların Türk bozkırında yarattığı istikrarsızlıktır. Bu savaşlar sonucunda Peçenekler bölgede barınamamış Batıya Ural ve İtil bölgesine doğru itilmişlerdir. Bu bölgede ise Hazar ve Bizans'a komşu olmuşlardır. Bu göçün nihai sonucu ise 9. yüzyılın sonuna doğru Bizans Hazar savunma hattını aşarak daha da batıya ilerleyen Peçenekler Hazarların çöküşünde önemli bir etken olurken Bizans savunma hattında kırılmalar meydana getirmiştir (Golden, 1972, s. 59).

Bu iki boy arasındaki komşuluk ilişkisi uzun sürmemiştir. Uzlar, Peçeneklerin hâkimiyetinde olan Orta Asya'yı Orta Avrupa'ya bağlayan ticaret yoluna göz diktiler. Bu yol için bu iki Türk boyu arasında bir çatışma çıkmıştır. Karluklar ve Kimekler ile ittifak yapan Uzlar, Peçenekleri yenerek yurtlarından sürdüler. Kendilerine yeni yurt arayan Peçenekler Ural-Emba ile İtil arasında bulunan bölgeye gelerek buraları yurt edindiler (Pritsak, 2002, s. 197). Fakat burada da uzun süre kalamayan Peçenekler Oğuz boylarının Sirderya istikametinde ilerlemelerinden dolayı tekrar yer değiştirmiştir. Bu sefer de İtil Nehri havzasında yaşayan Hazarlara komşu olmuşlardır. Peçenekler 895 yılında kadar İtil Nehri'nin doğusunda Hazar ve Aral denizlerinin kuzeyine uzanan çimenli bozkırlarda yaşadılar. Batı Sibiry'a'nın açık ormanlıklarında onlarla aynı dili konuşan ve aynı kültüre sahip olan Kıpçaklar ve Kimekler yaşamaktaydı. Sirderya Nehri'ne doğru ise Oğuzlar yaşamaktaydı. İtil'nin aşağı kesimlerinde Peçenekler Hazar İmparatorluğu'nun sınırlarındaydılar ve Hazarların köle elde etmek amacıyla baskınlarına maruz kalmaktaydılar. Bu akınlar karşılıklı geliyor Peçenekler de Hazarların ticaret yollarına zarar veriyorlardı (Horvath, 1989, s. 11).

Peçeneklerin İtil'in doğusunda yaşadıkları dönem hakkında ilk bilgileri eserini 854-874 yıllarında yazmış olan İslam coğrafyacısı İbn Hurdazdebih'ten öğreniyoruz. Bu esere göre Türk illeri şunlardır; *Türklerin ülkelerine/Buldân gelince: Tuğuzğuzların ülkesi/beled*

Türk ülkeleri/bilâd içerisinde en geniş olanıdır. Sınırları/Hadd Çin, Tibet, Karluklar/Harluh, Kimekler, Oğuzlar/guz, Cifrler, Peçenekler/Becânâk, Türkeşler, E/ö/zkeşler, Kıpçaklar/Hıfşâh ve Kırgızlar/Hırhîz kadar plan bir alanı kaplar. (Hurdazbih, 2019, s. 35-36). Bu bilgilere göre Peçeneklerin bu tarihlerde henüz İtil Nehri'ni geçemedikleri anlaşılıyor. Başka bir İslam müellifi olan Gerdizi Peçenek ülkesine giden bir güzergâh çizmekte ve bize Peçeneklerin İtil Nehri'ni geçmezden evvelki dönemleri hakkında önemli bilgiler vermektedir.

Hazar yolu Gürgeç'ten çıkarak Harizm dağına, buradan Peçenekler tarafına varır. Önüne Harizm gölü çıkar. Gölün sağından (Batısından) geçtikten sonra kuru ve çöllük bir yere ulaşılır. Dokuz gün bu şekilde gider. Yolcular her bir veya iki günde bir yere varırlar, yüklerini indirirler ve hayvanlarına su verirler. Yol onuncu günü pınarların ve suyun bulunduğu bir yere ulaşır. Burada, kuş ve ahu gibi her çeşit av hayvanı bulunur. Bu on altı günlük yolda az miktarda ot bulunur. Yol on yedinci günde Peçeneklerin çadırlarına ulaşır. Peçeneklerin vilayetinin vadisi otuz günlük yoldur. Her taraflarından bir millete komşudurlar. Kuzeyden ve doğudan Kıpçak vilayetine, güneydoğudan Hazarlara batıdan Slavlara komşudurlar (Gerdizi, 1347, s. 270-272, Aktaran; Şeşen, 2020, s. 85).

Peçenekler hakkında bize diğer önemli bilgileri ise 922 yılında Hazar'ın kuzeyinden geçen İbni Fazlân vermektedir.

Peçenekler göçebe bir kavimdir. Daima yağmurlu ve otlulu bir yer ararlar. Onların ülkesi uzunlamasına ve genişliğine otuzar günlük yol tutar. Etraflarında pek çok kabileler yaşar. Kuzeylerinde Kıpçaklar, Güneybatılarında Hazarlar, Güneydoğularında Oğuzlar, Batılarında Bulgarlar (Sakalibe) yaşarlar. Bütün bu komşu kavimler onların ülkelerine akınlar yaparlar. Peçenekler zengin olup çok miktarda hayvana, koyuna, eşyaya, altına, gümüşe, bayraklara ve tarradelere sahiptirler. Peçenekler ile Hazarların arası bozkırlar ve ağaçlıklar arasından on günlük yol tutar. Aralarındaki mesafeyi yıldızlara, alametlere bakarak ve tahmin ile katederler (İbn Fazlan, 1995, s. 105-106).

10. yüzyıl Müslüman tarihçilerinden olan Mes'udi, *et-Tenbih ve'l-İşraf* adlı eserinde şöyle bahsetmektedir.

Bulgarlar ve Türklerden Valendr denen bedevi Türk kavimleri 320/932 yılından sonra bu 5 temanın çoğuna hâkim oldular. Orada çadırlarını kurup Konstantiniye-Roma yolunu kestiler. Buralardaki meskun yerlerin çoğunu tahrip ettiler. Valendr Şam'ın Rumlara hudut bölgelesinin uzaklarında doğuda bir şehirdir. Bu Türkler, Peçenekler, Yecniler, Bangirtlar, Nevkerde (Longobandlar)'lerdir. Bunların yağmaları İstanbul'a kadar uzandı. Şimdi İstanbul'da olanlar ancak deniz yoluyla Roma'ya gidebiliyorlar. Bu iki şehir

arasında meskûn yerler arasında günlerce yol tutan mesafe vardır... Bunların doğudan Balkanlara gelmelerinin sebebi onlarla Oğuzlar, Karluklar, Kimaklar arasında savaşlar çıkması ve Cürcan'a komşu yerlere yağma yapmalarıdır (Mesûdî, 2018, s. 132).

Mesûdî'nin verdiği bilgilere göre Peçeneklerin düşmanları arasında Karluklar, Kimekler ve Uzlar bulunmaktadır. Bu olaylar bize Talas boylarında yaşanan siyasi ve iktisadi mücadeleler sonucunda Peçeneklerin Emba ve Yayık boylarına gelmelerini ve buraları yeni yurt edinme nedenlerini açıkça göstermektedir (Uydu-Yücel, 2020, s. 56).

2.2. Türkistan'dan Karadeniz'in Kuzeyine Göç

Peçenekler 9. yüzyılın ilk yarısında buldukları Emba ve Yayık nehirleri havalisinde Hazarlar ile iyi geçinememişlerdi. Bunun nedeni onların Hazar ülkesine yaptıkları baskınlar ve bunun sonucunda Hazar-Doğu ticaret yollarının emniyetini tehlikeye düşürmeleridir (Kafesoğlu, 2019, s. 173). Peçenekler Hazar Kağanlığı'nın İtil'den başlayıp Harezm'e kadar uzanan ticaret yoluna göz dikmişlerdi. Kısa süre sonra Hazar Kağanlığı'nın şehirlerine akınlar düzenleyerek ticaret yolundaki kervanlara saldırmaya başlamışlar ve böylece Hazarların ticaretini sekteye uğratmışlardı. Peçenek saldırılarından kurtulmak isteseler de Hazarlar askeri yönden Peçeneklerden daha güçsüzlerdi. Bu sebeple Hazarlar müttefik aramaya başladılar ve nihayetinde Uzlar ile anlaştilar. Hazarlar bu birliktelik karşısında hem Peçeneklerden kurtulacak hem de onlardan boşalan yerlere Uzları yerleştireceklerdi. Bu fikir Uzlara cazip geldi ve Peçeneklere karşı bir Hazar-Uz birlikteliği oluştu (Uydu-Yücel, 2020, s. 66).

Aslında, Peçeneklerin yerleşimi Atıl (İtil) ırmağında ve benzer biçimde Gefoh (Yayık) ırmağında idi ve Hazarlarla ve Uz denilenlerle ortak sınırı vardır. Ama elli yıl önce Uz denenler Hazarlarla anlaşıp Peçeneklerle savaşa tutuştu ve onları yendi ve Uz denenlerin bugüne kadar işgal ettiği ülkelerinden sürdü (Porphyrogenitus, 2020, s. 101).

Bu ittifak karşısında tutunamayan Peçenek boylarının büyük bir kısmı batıya doğru ilerleyip İtil Nehri'ni geçerek Ten Nehri havalisine geldiler (Kafesoğlu, 2019, s. 173-174). Bazı Peçenek boyları ise Yayık Nehri dolaylarında yani eski bölgelerinde kalarak Uzlara tabi oldular. Geride kalan bu Peçenek boyları ise muhtemelen Peçenekler içerisinde güçlü olan Kangarların hâkimiyetini benimsemeyenlerdi.

Peçeneklerin ülkelerinden sürüldüğü zamanda, kimileri kendi istekleri ve kişisel kararları ile geride kalıp Uz denenlerle birleşti ve bugün bile

aralarında yaşarlar ve onlardan ayrı belirleyici işaretler takarlar ve kökenlerine ve kendi halklarından ayrılışlarının nasıl olduğuna ihanet ederler. Çünkü tunikleri kısıdır, dize kadar iner ve kendi halklarından ve irklarından ayrıldıklarını göstereceklerinin göreceğiniz üzere yenleri omuzdan kesiktir (Porphyrogenitus, 2020, s. 102).

Hazar-Uz birlikteliğinden kaçan Peçenekler ise batıya doğru ilerlediler. (Orkun, 1933, s. 11). Peçeneklerin 9. yüzyılın sonlarına doğru İtil Nehri'nden Karadeniz'in kuzeyine yaptıkları göçün diğer bir nedeni ise 892 yılında iktidara gelen Samani hükümdarı İsmail ibn Ahmed'in Türk Komşuları üzerine başlattığı seferdir (Zimonyi, 1998, s. 129). İtil Nehri'ni geçen Peçenekler bu defa da Macarların yurtlarına girmişlerdi. Bunlar Levedia'da bulunan Macarları yurtlarından sürdüler.

Peçenekler kaçıp ortalıkta gezinerek yerleşecekleri bir yer aradılar ve şimdi ellerindeki ülkeye varıp orada Türklerin (Macarlar) yaşadığını bulduklarında, onları bir savaşla yendiler ve sürüp dışarı çıkardılar ve oraya yerleşerek söylendiği gibi bugüne kadar kırk beş yıldır bu ülkenin efendileri oldular (Porphyrogenitus, 2020, s. 101).

Tuna Nehri'nin aşağı kesimlerinden, Distra'nın karşısında, Peçenek arazisi uzanır ve sakinleri Hazarların Sarkel kalesine kadar olan bölgeyi kontrol eder. Peçeneklerin bölgedeki sınırları ise Aşağı Tuna'dan Don'a kadar olan bölgeye yayılmıştır. Bu bölge kabaca Macarların Eteköz olarak adlandırdıkları eski topraklarına tekabül etmektedir. Bu bilgi Peçeneklerin hâkimiyetlerini bu bölgeye yaydıklarının bir göstergesidir (Paron, 2021, s. 241).

Bununla da yetinmeyen Peçenekler ilerleyen yıllarda Bulgar Çarı Simeon ile ittifak yapıp Macarları yeni yurtları olan Eteköz denilen bölgeden de çıkararak onları Karpat dağı eteklerine sürmüşlerdir (Rasonryi, 1993, s. 130-131). Prium rahibi Regino 889 yılında Macarların Saka (İskit) bozkırlarından gelen Peçenekler tarafından kovulduklarını belirtmektedir (Vörös, 2002, s. 696). Yeni yurt arayan Peçenekler İtil nehrini geçmek mecburiyetinde kalmışlardır. Bu sırada Peçenekler sekiz ana boy ve kırk küçük kabileden oluşuyorlardı. Bu sekiz ana boyun adları ise şunlardır: İrtim, Çor, Yula, Kulpey (Köl Beg), Karı Bay, Talmat, Kopun, Çopan (Taşağıl, 2017b, s. 119).

Tüm Patzinacia büyük prenslerin sayısına göre eski vilayetlere bölünmüştür. Vilayetler şunlardır: ilk vilayetin adı İrtim; ikincinin Tzour; üçüncünün Gyla'da; dördüncünün; Koulpei; beşincinin; Charaboi; altıncının Talmat; yedincinin Chopon; sekizincinin Tzopon. Peçeneklerin ülkelerinden sürüldüğü zamanki prensleri, İrtim vilayetinde Baitzas, Tzour'da Kouel;

Gyla'da Kourkoutai; Koulpei'da Ipaos; Charaboi'da Kaidoum; Talmat vilayetinde Kostas; Chopon'da Giazis; Tzopon vilayetinde Batas... (Porphyrogenitus, 2020, s. 101).

Peçenek boylarının yaşamış olduğu yerler ise şöyledir: *Tolmaç* (Ten Nehri'nin denize döküldüğü bölgede) *Çoban* (Don), *Külbey* (Donetz) *Karabay* (Dnyeper- Bug arası), *Çor* (Dnyeper doğusu), *Ertim* (Dnyester), *Yula* (Prut), *Kapan* (Aşağı Tuna). Bunlardan Çoban, Tolmaç ve Külbey de yaşayan Peçenekler; Uz, Hazar ve Alanlarla temas halindeydiler. Kapan, Tuna Bulgarları, Yula ise Türkiye (Macaristan) ile sınırdıştılar. Boy isimleri eski Türk unvanlarından oluşurken (*Yula, Çor, Kapan, Kül, Bey*) boy beylerinin isimleri ise daha çok renkleri ifade etmekteydi (Kafesoğlu, 2019, s. 174).

Yavdı erdim (Parlak Erdim), Küerçi çur (Gök Çur), Kapukşin Güla (ağaç kabuğu renginde Yula), Suru Külbey (Külrengi Külbey), Kara bay (Siyah bay), Boru tolmaç (Bozrenk dilmaç), Yazı kapan (Bozkır rengi kapan), Bula çoban (Alaca çoban) (Rasonyi, 1993, s. 131).

Her boyun kendine has bir rengi vardı. Bu renklerin boylarının, atlarının ya da bayraklarının rengi olması muhtemeldir. 13. yüzyıla gelindiğinde ise güçlenen ve sınırları genişleyen Peçeneklerin boy sayısı 13'e yükselmişti. Bu boylarda bulunun bazı beylerin isimleri ise şunlardır: "*Aba, Balçar, Bator, Bıçkılı, Yeke, İlbeğ, Küre, Karaca, Temir, Teber, Sol*" (Kafesoğlu, 2019, s. 174). Peçenek kaleleri ise Turla Nehri boylarında bulunuyorlardı. Bunlardan birincisinin adı *Aspron*, ikincisi *Tougg'tai*, üçüncüsü *Kraknak'tai*, dördüncüsü *Salmak'tai*, beşincisi *Sakak'tai*, altıncı şehir ise *Giaiouk'tai*'dir (Vörös, 2002, s. 709). Boylar halinde yaşayan Peçeneklerde her boyun bir başbuğu bulunmaktaydı. Siyasi açıdan bir bütünlük arz edememişler yani bir devlet teşekkülü meydana getirememişlerdir. Fakat olası bir tehlike karşısında bir araya gelip beraber mücadele etmişlerdir (Kafesoğlu, 2019, s. 175). Peçeneklerin Tuna Nehri ile Ten Nehri arasında yaşadıkları dönemde burada bulunan kuzey güney yönlü ticaret yolları sayesinde ticaretle uğraşmaya başlamışlardır. Konar-göçer hayat tarzına sahip olan Peçenekler, hayvan beslemekte oldukça başarılıydılar. Besledikleri at ve sığır gibi hayvanları güneye ihraç etmişlerdir (Rasonyi, 1993, s. 131). Peçenek boylarının ana yerleşim bölgeleri olan Ten, Donets bölgesi, Azak Denizi kıyısı ve Kırım yarımadasındaki, aşağı Özi ve Turla nehirleri, Moldavya ve Eflak'taki arkeolojik mirası, orada bulunmalarına rağmen nispeten az sayıda mezar buluntusu ile temsil edilmektedir (Horvath, 1989, s. 19).

2.3. Peçenek ve Kuman Kıpçak İlişkileri

Peçeneklerin erken tarihlerinden itibaren komşuluk ilişkileri kurduğu ve aynı coğrafyada yaşadıkları Türk boylarının başında, Kuman Kıpçaklar ve Uzlar gelmektedir. 8. yüzyılda, Balkaş ile Sirderya arasında yaşayan Peçeneklerin kuzeyinde Kıpçakların da arasında bulunduğu Türk boyları yaşamaktaydı. Nitekim 10. yüzyıl İslam kaynaklarından Hudûdü'l-Âlem adlı eserde Kıpçaklarla Peçeneklerin komşu olduklarından bahsedilmektedir. Bu komşuluk ilişkileri her zaman dostane olmamış, zamanla yerini mücadeleye bırakmış, kazanan taraf Kıpçaklar olunca Peçenekler onlara boyun eğmeyip göç ederek daha da batıya yerleşmişlerdir. Bununla birlikte Peçenek, Kuman Kıpçak mücadelesi hem Karadeniz'in kuzeyinde hem de Balkanlarda devam etmiştir (Uydu-Yücel, 2020, s. 419).

9. yüzyılın ikinci yarısında Kuman Kıpçakların İrtiş ve Tobol nehirleri arasındaki orman-bozkır bölgelerinde yaşamaktaydılar. Batıdaki sınırları en fazla Uralların güney yamaçlarına kadar uzanmaktaydı. Bu bölge ise büyük olasılıkla Kuman Kıpçak topraklarının Peçeneklerin topraklarıyla sınırlandığı alandır. Bu nedenle, bu iki halk arasındaki sınır kuzeydoğuya doğru uzanmaktadır (Paron, 2021, s. 98).

Kuman Kıpçaklar, 1030 yılında İtil boylarından batıya doğru ilerlemişler önlerinde bulunan Uzları Ten Nehri civarından çıkarmışlar, Uzlar da Peçenekleri yerlerinden çıkarmışlar ve Peçeneklerin Özi Nehri sahillerine gitmelerine neden olmuşlardır. Dolaylı da olsa Kuman Kıpçak ve Peçenek ilişkileri, Karadeniz'in kuzeyinde böyle devam etmiştir. 1087 yılında ilk defa Peçenekler ve Kuman Kıpçaklar bir araya gelerek ittifak yapmıştır. Bizanslılarla Peçenekler arasında gerçekleşen Derster (Silistre) Savaşı'nda Peçenek başbuğu Tutuş, Kuman Kıpçaklardan yardım istemiştir. Bu yardım davetini geri çevirmeyen Kuman Kıpçaklar aslında Peçenekler sayesinde bol otlakları olan Tuna kıyılarına, hatta Balkanlara yerleşme fırsatı yakalamışlardı. Hatta aynı yıl Kuman Kıpçaklar ile Peçenekler merkezi Kumanova olan Kuman Peçenek Türk Federasyonu'nu kurmuşlardı. Fakat bu birliktelik uzun sürmemiş, Derster'de bozguna uğratılan Bizans'tan alınan ganimetler paylaşılırken anlaşmazlık çıkmış, yapılan mücadelede Kuman Kıpçaklar galip gelmiş ve Peçenekler ile Kıpçakların arası açılmıştı (Gökbel, 2021, s. 52-53).

Kuman Kıpçaklar ile Peçenekler arasında yaşanan bu anlaşmazlığın sebebi sadece ganimet paylaşımından kaynaklanmamıştır. Bu iki boy arasında yaşanan sıkıntıların bir

diğer sebebi de Bizans'ın yürüttüğü politikalarıdır. Fakat burada görünür neden Peçeneklerin kazandıkları ganimeti Kuman Kıpçaklar ile paylaşmamalarıdır. Neticede Peçenekler hem önemli bir müttefik kaybetmiş hem de yeni bir düşman kazanmış oldular. Zaten bu hareketleri onlara pahalıya mal olacak ve sonlarını getirecekti. Kendilerini kısa sürede toparlayan Peçenekler bu sefer önemli bir sorunla daha karşılaştılar. Artık hem Kuman Kıpçaklar, hem de Bizans, Peçenekler için önemli bir tehdit oluşturuyordu. Bizans ile olan hesapları kapanmadığı için Bizans'ın Balkan topraklarına girerek buraları yağmalamaya başladılar. Hızını alamayan Peçenekler, Bizans İmparatoru Aleksios'un bulunduğu bölgeye kadar ilerleyerek burada kamplarını kurdular (Uydu-Yücel, 2020, s. 282-283).

1091 yılında Bizans, Türkler tarafından kuşatılmış ve sonu gelmiş gibi gözüküyordu. Bizans Anadolu tarafından İzmir beyi Çaka, Avrupa tarafından ise Çaka Bey'in müttefiki olan Peçenekler tarafından kuşatılmıştı. Oldukça zayıf ve karışık bir durumda olan Bizans'ı almak için uğraşıyorlardı (Rasonyi, 1939, s. 405).

Batı Hıristiyan dünyasından yardım isteyen, fakat umduğunu bulamayan Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos, karşısındaki Türk müttefiklerinin elinden yine bir Türk yardımıyla kurtulmayı başardı. İmparator, bu kuşatmadan kurtulmak için daha önce Peçeneklerle arası açılan Kuman Kıpçaklardan yardım istedi. Kuman Beyi olan Tugorkan ve Bonyak bu yardım teklifini kabul ettiler ve Peçeneklere karşı Bizans ile müttefik oldular. Meriç Nehri civarında bulunan Levunium bölgesinde 29 Nisan 1091 tarihinde Bizans ve Peçenekler arasında cereyan eden bu savaşta Peçenekler büyük bir hezimete uğradılar. Hatta Peçenek esirleri, kadınlar ve çocuklar dâhil katledildiler. Bu duruma tanık olan Kuman Kıpçaklar ileride Bizans'ın kendilerine de aynı katliamı yapabileceğinden korktukları için savaş alanından kaçarak kuzey bölgelere gittiler (Özel, 2020, s. 25-26).

2.4. Peçenek ve Uz İlişkileri

Oğuzlar, Batı Köktürk Devleti'ne bağlı iken bu devletin 657 yılında yıkılmasıyla Yedisu Bölgesi'nde dönemin en güçlü Türk devleti konumunda olan Türkişlere bir süre bağlı kaldılar. Daha sonra bağımsız hareket etmeye başlayan Uzlar Talas ve Çu boylarında bulunan Peçeneklerle karşılaştılar. Bu bölgede rahat bir hayat sürerken, 766 yılında Kara İrtiş bölgesinden gelen Yedisu, Talas ve Çu bölgelerini hâkimiyeti altına alan Karluklar, burada yaşayan Türkişleri yenerek yerlerine kendileri yerleştiler. Bu dönemde İrtiş Nehri

kıyılarında Kuman Kıpçakların teşkil ettiği Kimekler bulunmaktaydı (Uydu-Yücel, 2020, s. 169).

Uzlar, Karlukların baskısı sonucunda Aral Gölü ve Aşağı Sirderya civarındaki topraklara göç ettiler. Bu zorunlu göç Uzların bu bölgede yaşayan Peçeneklerle komşu olmalarına sebep oldu. Bu komşuluk ilişkileri, Peçenekler açısından çok iyi sonuçlar vermedi. Çünkü Uzlar Peçeneklerin yaptıkları ticareti sekteye uğratmışlar, Türkistan'dan başlayıp Orta Avrupa'ya giden ticaret yoluna hâkim olmak istemişlerdi. Çok geçmeden bu hâkimiyet sağlandı. Bu iki Türk boyu arasında ticaret yolları için verilen mücadeleler 8. yüzyılda Uygur elçilerinin yazdığı raporlarda yer almıştır. 9. yüzyıla gelindiğinde, Uzlar ile Peçeneklerin arasında Aral Gölü civarında bir savaş gerçekleşmiş ve bu savaşta Peçenekler mağlup olarak göç etmek zorunda kalmıştır. Bu yeni göç yerleri ise Porphyrogenitus'a göre Yayık-Emba ve İtil ırmakları arasındaki bölgedir (Uydu-Yücel, 2020, s. 52). Böylece henüz Türkistan coğrafyasında iken, Peçenek-Uz düşmanlığı başlamış oldu (Kurat, 2016, s. 46). Bu düşmanlık Dede Korkut hikâyelerinde ve Ebulgazi Bahadır Han'ın Şecere-i Terakime'sinde de geçmektedir.

Ve yine Becene kabilesi de kendisinden töre ileri sürüp Salur halkı ile düşman olup vuruşurlardı. Beş altı nesle kadar bu iki boyun arasında düşmanlık var idi. Becene boyu Salur boyuna galip gelirdi. Onun için Salur boyu Becene halkına it Becene derler. Becene ilinin Toymaduk adlı bir padişahı vardı. O ordu ile gelip Salur ilini vurup Salur Kazan Alp'in anası Çaçaklı'yı rehin alıp gitti. Üç yıldan sonra kethüdası Enkeş'i çok mal ile gönderip Çaçaklı'yı geri aldı (Şecere-i Tarakime, 1958, s. 57).

Türkmenistan'da kaydedilmiş olan Oğuz destanlarında ve Oğuzname'nin Kazan nüshasında yer alan rivayetlerde Oğuzların en güçlü boyu olan Salurların düşmanları olan Peçeneklerden bahsedilir. Şecere-i Terakime'de Peçenekler ve Oğuzların akraba oldukları, Peçeneklerin kendi törelerini oluşturarak bağımsız hareket etmeye başladıkları ve bu yüzden suçlandıklarından bahsedilir. Kaynaklara göre Peçenek başbuğu olan Toymaduk, Kazan'ın olmadığı bir gün Salur obasını basarak annesi Çaçaklı veya Kıpçaklı'yu kaçırdı. Üç yıl sonra genç Salur Kazan Peçeneklere hediyeler gönderir ve annesinin serbest bırakılmasını sağlar. Bu olay Peçeneklerin kendi başlarına bağımsız yaşamak istediklerinin bir göstergesi olarak yorumlanır (Uydu-Yücel, 2020, s. 70-72). Peçeneklerle Oğuzların bu efsanevi mücadelelerini konu alan Türkmen rivayetleri her ne kadar efsanelerden oluşsa da Orta Asya Oğuz boyları tarihine dair gerçek olgular sunmaktadır. Yapılan araştırmalar bunu destekler niteliktedir. Şecere-i Terakime'de Salur

boyunun menşei Peçenek ve Uz karışımı olarak gösterilir. Peçeneklerle Uzların ilk çatışmaları 8. yüzyılda Peçeneklerin oturdukları Sirderya civarında gerçekleşmiştir. Uzun yıllar süren bu savaşlar sonrasında Uzlar, Peçenekleri muhtemelen 9. yüzyılın ortalarına doğru Sirderya ve Aral civarından söküp atmıştır. 9. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, Hazarlarla ittifak yapan Uzlar Peçeneklere son darbeyi indirerek Ural-İtil nehirleri arasını ele geçirmişlerdi (Agacanov, 2019, s. 195-197).

950 yılında Uzlar hala Yayık ve İtil boylarında yaşıyorlardı. Burada yaşadıkları dönemde Rusların hizmetinde bulunmuşlardı. Kama Bulgarları üzerine sefer düzenleyen Kiev Knezi Vladimir'in ordusunda, Uzlardan bir birlik bulunuyordu. Uzlar bu tarihlerde, artık İtil Nehri'nin batısındaki topraklarda da hâkimiyet kurmaya başlamışlardı (Kurat, 2016, s. 47). De Administrando İmpério'da Uzların Peçenek ülkesine yaklaşık beş günlük bir mesafede olduğundan bahsedilmektedir (Porphyrogenitus, 2019, s. 102). Peçeneklerin Karadeniz'in kuzeyini ele geçirmeleri, Hazar-Uz ittifakı sonucunda olmuştur. Fakat Hazarlar ile Uzlar ne yaptysalar Peçeneklerin saldırılarını durduramadılar. Böylece Hazar barikatını aşan Peçenekler Karadeniz'in kuzeyine doğru ilerlemişti. Bu olay aslında Hazarların da sonunu getirmiş, onları Peçeneklerden daha güçlü olan Madyarlar ile karşı karşıya bırakmıştı (Artamanov, 2019, s. 448).

2.5. Peçenek ve Hazar İlişkileri

Hazar Kağanlığı 9. yüzyılda üç önemli tehdit ile karşılaşmıştı. Bunlardan birincisi, Rusların 820'li yıllarda Oka Nehri boylarına inmeleri ve Macarların yer değiştirerek Ten Nehri boylarına gelerek bölgenin batısında bulunan Hazar egemenliğine son vermişlerdi. Önemli ikinci tehdit ise Rusların başında bulunan Knez Oleg'in 880'li yıllarda Özi boylarına inerek burada bulunan Hazar egemenliğine son vermesidir. Doğu'dan gelen Peçeneklerin ise Hazar Kağanlığı'nın doğu sınırlarına yerleşmeleri kağanlığın bu bölgedeki hâkimiyetinin zayıflamasına neden olmuş üçüncü, hatta en önemli tehdit unsuru idi. Çünkü Ruslar ve Macarlar Hazar Kağanlığı'nı bölgesel olarak tehdit ederken Peçenekler doğrudan Hazar ticaret yollarına ve kervanlarına zarar vermeye başlamış, bu durum Kağanlığı ekonomik olarak bir çöküşe sürüklemiştir (Kurat, 2019, s. 42-43).

Peçenek akınlarını durdurmak isteyen Hazarlar, Uzlar ile ittifak yaptılar. Hazarlar aslında bir Bizans taktiği olan bir boyu diğer bir boya kırdırma taktiğini uygulamışlardı, fakat bu plan başarılı olmadı. Uzlar, Peçenekleri imha edememiş ancak Hazar ülkesinden uzaklaşmalarını sağlamışlardı. Batıya doğru göçen Peçenekler İtil Nehri'ni aşarak Ten-

Kuban Nehri civarına geldiler. Burada ise Hazarlara bağı olan Macarları yurtlarından çıkartıp batıya doğru gitmelerine neden oldular. Artık Hazarlara ait bir bölge Peçeneklerin hâkimiyetinde idi. Burada bulunan Hazarların önemli dayanak noktalarından biri olan Sarkel kalesi de Peçeneklerin eline geçmişti. Peçenekleri imha etme planları tutmayan Hazarlar bu mücadeleler karşısında çok büyük tahribata uğramış, muhtemelen bu mücadeleler Hazarların yıkılışını hızlandırmıştı (Uydu-Yücel, 2002, s. 170).

Hazar Kağanlığı'nın zayıflamasında Peçeneklerle yaptıkları mücadelelerin yanında 9. yüzyılın başlarında gerçekleşen iç isyanların da etkisi vardı. İsyancılar uzun süreli olunca devletin gücü de giderek zayıflamıştır. Uzlarla ittifak yapan Hazarlar istedikleri sonuçları alamayınca Hazar ülkesi Peçenek ve Uzların akınlarına maruz kaldı. (Uydu-Yücel, 2020, s. 69). Gelişen bu mücadeleler dönemin İslam kaynaklarında yer almaktadır. İbn Rüste'nin el-A'lâku'n-Nefise adlı eserinde nakledildiğine göre "*Her yıl Hazarlar Peçenek topraklarına seferler düzenleyip onlardan savaş esirleri getirirlerdi*" (Şeşen, 2020, s. 43). Hudûdü'l-Âlem'de ise "*Hazarlar İslam ülkelerine Peçenek ülkesinden köle getirirlerdi*" denilmektedir (Hudûdü'l-Âlem Mine'l-Meşrik İle'l-Magrib, 2020, s. 121).

Peçenekler 875 yılında tekrar Hazarlara saldırdılar. Peçenek saldırılarını Uzların desteğiyle durduramayacağını anlayan Hazar hakani bu sefer de Macarlardan yardım istedi. Hatta Macarlara bir devlet dahi kurdurmuşlardı. Macarlar bu tarihlerde Hazarlara bağı idiler Fakat 9. yüzyılda Peçenekler Bulgarlar ile beraber Macarlara saldırmış Hazarlara bağı olan bu devlet yıkılmış ve kalanlar bugünkü Macaristan'a göç etmiştir (Uydu-Yücel, 2002, s. 69).

2.6. Peçenek ve Macar İlişkileri

Macarların Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlara ne zaman yerleştikleri tam olarak bilinmiyor. Bu bozkırlarda ortaya çıkışları Hazar ülkesinde gerçekleşen Kabar isyanıyla ilişkilendirilir. Eğer bu tez doğru ise 9. yüzyılın 20'li yıllarına denk gelmektedir. İtil'in doğu kesimlerinde yaşarken onları batıya iten gücün Peçenekler olduğu tahmin edilmektedir (Artamanov, 2019, s. 436).

Hazarlar ile anlaşılan Oğuzlar Peçeneklere saldırmıştır. Peçenekler bu mücadelelerden sonra kendilerine yeni yurtlar bulmak üzere (Mangaltepe, 2009, s. 71-72) İtil Nehri'ni geçmiştir. Batıya doğru ilerleyen Peçenek zümreleri burada yaşayan ve Fin Ugor kavmi olan Macarlar ile karşılaştılar. Macarlar eski yurtlarından yine Türklerin baskıyla çıkmış

ve takribi olarak 9. yüzyılda İtil Nehri'ni geçerek Ten Kuban sahasına yerleşmişlerdi. Bu tarihlerde Ten Kuban Bölgesi Hazarların hâkimiyeti altındaydı. Macarlar da burada Hazarların hâkimiyetine girdiler. Macarların Ten ve Kuban arasındaki bölgeye yerleştikten sonra Kiev, Aşağı Tuna ve Kırım yarımadasına akınlar yaptıkları bilinmektedir (Dilbaş, 2013, s. 140).

Tarihte bu iki kavmin karşılaşması ilk defa Karadeniz'in kuzeyindeki topraklarda gerçekleşmiş ve düşmanca bir nitelik kazanmıştır. Macarlar bu bölgede iki defa Kangar-Peçeneklerin saldırılarına maruz kaldılar. Ten ve İtil nehirlerinin orta kısmı olan Lavedia Bölgesi'ndeki Macarlar bu saldırılar sonucunda ikiye ayrıldı, bir kısmı Kafkaslara giderken ana kısmı ise Ten Bölgesi'nin batısına doğru ilerleyerek Etelköz denilen bölgeye yerleşti. 895 yılında Peçenekler Ten ve İtil nehirlerini geçerek Macarların bölgesine gelmişlerdi. Macarlar bu sırada Bulgarlar ile savaş halinde idi. Bunu fırsat bilen Peçenekler saldırarak Macarları Etelközü Bölgesi'nden de göç etmelerine neden oldular (Çoban, 2013, s. 47).

Ve Türkler ile o zamanlar “Kangar” denen Peçenekler arasında savaş başladığında Türklerin ordusu yenildi ve iki parçaya ayrıldı. Bir parça doğuya gidip Pers bölgesinde yerleşti ve bugüne kadar Türklerin eski adıyla “Sabartoi asfaloi” diye adlandırılırlar; ama diğer parça, voyvodaları ve reisleri Lebedias ile birlikte batı bölgesinde, şimdi Peçenek ulusunun yaşadığı Atelkuzu denen yere yerleşti (Porphyrogenitus, 2020, s. 104).

Burada asıl olarak üzerinde durulması gereken konu ise Peçeneklerin Etelközü'ne gelerek Macarları buradaki yurtlarından attıkları tarihtir. Bu tarih kesin olarak bilinmediği için ilim âleminde birçok görüş ortaya atılmıştır. Bu konuda Peçenekler üzerine uzun çalışmalar yapan G. Györffy 895 yılını kabul etmektedir (Györffy, 1972, s. 283). Batılı tarihçilere göre Porphyrogenitus'un eserini büyük ölçüde tamamladığı tarih 950 yılı olarak kabul edilmektedir. Kendisinden yola çıkılarak eserini bu olaylardan 55 yıl sonra yazdığı fikri kabul edilecek olursa Peçeneklerin Ten İtil nehirlerini 895 yılında geçmiş olmaları gerekmektedir (Mangaltepe, 2009, s. 72-73).

9. yüzyılının sonlarına doğru Karadeniz'in kuzeyindeki topraklarda Hazarların ve Macarların ortak düşmanları artık Peçeneklerdir. Zaten Macarların Etelközü'ne gelmelerinin nedeni Peçeneklerdi. Hazarlar da bu dönemde Azak Denizi sahillerinde yaptıkları ticaretin Peçenekler tarafından bozulmasını istemiyorlardı. Bu yüzden daha önce Peçeneklere karşı Uzlar ile ittifak yapan Hazarlar bu defa Macarlara yaklaşmıştı. İlk

olarak Macarlar ile daha yakından bir birliktelik oluşturmak isteyen Hazar Kağanı ilk iş olarak kızını Macarların reisi Levedias'a verdi. Amacı dağınık halde bulunan Macar boylarını birleştirmek ve Peçeneklerin işgallerine topyekûn karşı çıkabilmektir (Uydu-Yücel, 2020, s. 88-89). Fakat işler umduğu gibi gitmedi, Macarların reisi Levedias bu teklifi kibarca reddetmiş ve Macarların başına Salmuç oğlu Arpad'ın getirilmesinin daha uygun olacağını söylemiştir. Hazarlar Levedias'ın bu teklifini kabul etmiştir (Kurat, 2016, s. 59). "*Arpad Hazar adet ve töresi gereğince kalkan üzerine kaldırılmak suretiyle irsi başbuğ olarak kuvvetlerin başına getirildi*" (Eckhart, 2010, s. 8).

Peçenekler 10. yüzyılda Kral Arpad döneminde Macaristan'ı işgal etmeye başladılar ve bu işgal yaklaşık iki yüz yıl devam etti. Peçenekler Macaristan'a doğudan, güneyden ve kuzeyden olmak üzere üç yönden ilerlemişlerdir. Doğudan gelen Peçenekler Karpatlar üzerinden, güneyden gelenler Demirkapı yolu üzerinden ve kuzeyden gelenler ise Karpat dağlarını aşarak Prut Nehri'ni geçerek Tisa'ya geldiler. Macar kralı Stefan Peçeneklere karşı devletin güney ve doğu sınırlarına ağaç kazıklar diktirmiş ve tedbir almaya çalışmıştı. 10. yüzyılda Macaristan'ın kuzeydoğusuna pek çok Peçenek geldi ve 945 yılı itibarıyla Macarlar kuzeyden Peçenekler ile komşu olmuşlardı (Uydu-Yücel, 2020, s. 94).

2.7. Peçenek ve Rus İlişkileri

Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlara gelen Peçeneklerin ilk yaptıkları iş bu bölgeye komşu olan devletlerle siyasi ilişkiler kurmak oldu. Ten'den Tuna'ya kadar olan bu bozkırlar 2000 km uzunluğunda bir alanı kapsamaktadır. Peçeneklerin ise bu bölgede ilk komşuları Doğu Slavları olmuştur. Kiev Knezliği'nin temelini oluşturan Doğu Slavları üç büyük Slav kabilesinden birisidir. Doğu Slavları 8. yüzyılda İlmen Gölü'nden Aşağı Tuna'ya kadar olan bölgede yaşıyorlardı. Bu bölgelerde yaşarken batıda Litvanyalılar kuzeyde Fin boyları ve batıda Türkler ile temas halindeydiler. Zamanla güçlenen Doğu Slavları Fin boylarını hâkimiyetleri altına aldılar (Uydu-Yücel, 2020, s. 113-114). Türkler ise Slavların yayılmaları karşısında en büyük engeli oluşturmuşlar ve asla geri çekilmemişlerdir. Böylece Slavların Karadeniz sahillerine gelmelerini engellemişlerdir. Doğu Slavları pek çok kabileye ayrılmıştır. Bunlardan en önemlileri ise şunlardır; şimdiki Kiev civarında oturan Polayanlar, Kiev'in batısında olan Volınyanlar, Oka Nehri'nin yukarı kesiminde oturan Severyanlar, Polayanların kuzeyinde oturan Drevlyanlar ve Dregoviçler, Dvina Nehri'nin yukarısında yaşayan Polıçanlar, İlmen Gölü civarında Kriviçler, Yukarı İtil ve İlmen Gölü arasında ise Slovenler bulunmaktaydı. Bu Slav

kabilelerinin buldukları toprakların çok büyük olması, ormanlar ve nehirler tarafından birbirinden ayrılması bir araya gelerek bir devlet kurmalarına uzun bir süre engel olmuştur (Kurat, 2016, s. 100-101).

Peçeneklerin Ruslar ile ilk temasları 860-889 yılları arasında İtil Nehri'ni geçip Güney Rusya bozkırlarına geldikleri zaman başlamıştı. Bu karşılaşma Knez Oleg zamanında gerçekleşmişti. Oleg 912 yılına kadar tahtın sahibiydi. Fakat Rus yıllıklarında Peçeneklere ait olan ilk kayıt 915 yılı olarak verilmiştir. Peçenekler 915 yılından önce Kiev civarına gelmişlerdi. Rus yıllıklarında verilen 915 yılını ilk karşılaşma olarak vermek yanlış olur burada doğru olan Knez Oleg zamanında Peçenekler ve Rusların ilk defa karşılaşmalarıdır (Kurat, 2016, s. 103). Peçenekler 896 yılında Bulgar Çarı Simeon tarafından Macarlara karşı savaşmak için çağırılmışlardı. Macarları Turla boyundan çıkaran Peçenekler Rus topraklarından geçmişlerdi. Güney Rus bozkırlarında Peçenekler gerek Rus gerek Slav kabileleri ile iyi geçinmişlerdi. Ruslar ve Peçenekler komşu ve sınırdaşırlar fakat her zaman barış içerisinde yaşamamışlardır. Peçenekler barışı bozarak zaman zaman Ruslara karşı akınlar yapıp ganimet elde etmişlerdir. Ruslar daima Peçeneklerle iyi geçinmeye gayret etmiş hatta Bizans'a ticaret yapmak için gelen Ruslar mutlaka Peçenekler ile antlaşma yapmak zorunda kalmışlardı. Ruslar bir yandan Bizans ile ticaret yapmak istiyor diğer yandan bu ticarete engel olabilecek olan Peçenekler ile iyi geçiniyordu (Uydu-Yücel, 2020, s. 433-434).

Yine Peçeneklerle barış içinde olmadıkça Ruslar bu Romalıların bu imparatorluk şehrine, savaş için de ticaret için de gelemezler, çünkü Ruslar gemileriyle ırmağın barajlarına gelip gemilerini ırmaktan kaldırıp geçene kadar omuzları üzerinde taşıyamayıp oralara geçemediklerinde, bu Peçenekler ulusunun adamları onlara saldırır ve iki işi bir arada yapamadıkları için, kolaylıkla yenilir ve parça parça kesilirler (Porphyrogenitus, 2020, s. 31).

Rus-Peçenek ilişkileri her zaman düşmanca olmamış. Rus prensleri düzenledikleri seferlerde Peçenekleri atlı akıncı olarak kiralamışlar, bu akınlar haricinde ticaret ve yağma akınları Peçenek ekonomisinin ana kaynakları olmuştu. Hatta 944 yılında Prens İgor Bizanslılara karşı yaptığı seferde Peçenekleri müttefik olarak yanına almıştı. Sadece Ruslar değil Bizanslılar, Macarlar ve Polonyalılar'da Peçeneklerin askeri gücünden yararlanmışlardır. Bizans'la müttefik olan Peçenek komutanı Küre 972 yılında Kiev Knezi Svyatoslav'ı öldürmüş, kafatasından ise bir içki kadehi yaptırmıştı (Sinor, 2017, s. 368).

Peçenekler ile Kiev Knezliği arasında komşuluk ilişkileri 900'lü yıllarda başlamış ve yaklaşık 130 yıl sürmüştür. Rus yıllıklarına göre Avarlardan sonra Peçenekler Güney Rus bozkırlarına gelmişlerdir. Bu tarihte Kiev tahtında Knez Oleg oturmaktaydı. Böylece ilk Peçenek Rus ilişkileri Knez Oleg zamanında başlamıştır. Güney Rus bozkırlarına yerleşen Peçenekler hem Kiev Knezliği hem de bu knezliğe bağlı diğer Slav kabileleri ile iyi ilişkiler kurmuştur. Peçenekler Rus knezleri ile hem ticaret yapmış hem de askerlerini ücreti karşılığında knezlere kiralamıştır. Fakat Peçenekler her zaman Ruslarla barış içinde olmamış bu zaman zaman Peçenekler Rus topraklarına akınlar yapmış ve onlara birtakım zararlar vermişlerdir (Uydu-Yücel, 2020, s. 116-120).

Peçenekler aynı zamanda Ruslara da komşudur ve Ruslara sınırdırlar ve barış içinde olmadıklarında sıklıkla Rusya'ya saldırır ve önemli zararlar verip aşığılarlar. Ruslar da Peçeneklerle barışı korumaya çok dikkat ederler. Çünkü onlardan Rusya'da bulunmayan hayvanlardan boynuzlu sığır, at ve koyun alarak daha kolay ve rahat yaşarlar. Dahası, Peçeneklerle barış içinde olmadıkça Ruslar kendi sınırlarının ötesinde savaşa pek çıkamazlar, çünkü evlerinden uzakta olduklarında onlar gelip evlerini imha edip mallarını talan edebilirler. Dolayısıyla Ruslar, hem onların zararından kaçınmak hem de o ulusun gücünden dolayı her zaman düşmanlıklarını uzak tutmak ve yardımlarının avantajını yaşamak için onlarla ittifak içinde olmaya ve desteklerini almaya daha çok özen gösterirler (Porphyrogenitus, 2020, s. 30-31).

Bizans İmparatoru'nun verdiği bu bilgilere göre Ruslar Peçeneklerle iyi geçinmeye özen göstermişler, eğer iyi geçinmezlerse Peçeneklerin istedikleri zaman ülkelerine akınlar yapıp zarar vereceklerinden endişe etmişlerdir. Ticaret yapmak için Bizans'a gittiklerinde arkalarında kalan Peçeneklerle mutlaka anlaşma yapmak zorunda kalmışlardır. Peçenek Rus ilişkilerinde ticaretin önemli bir yeri vardır. Bu ticaret güzergâhında bulunan Özi Bölgesi Ruslar için oldukça tehlikeli bir yerdi. Bizans ile ticaret yapan Ruslar tam denizden karaya çıkacakları bu Özi Bölgesi'nde her an Peçeneklerin saldırısına uğrayabilirdi. Bu yüzden ticarete zarar verebilecek olan Peçeneklerle iyi geçinmişler hem de Bizans ile ticaret yapmaya devam etmişlerdir (Ünal, 2021, s. 219).

10. yüzyılın sonunda, Ruslar ile Peçenekler arasındaki düşmanlık önemli ölçüde artmıştı. Bunun nedeni kısmen Peçeneklerin doğudan Uzların baskısı altında olması ve bu nedenle batıda yeni topraklar aramalarıydı. Vladimir'in hükümdarlığı sırasında (978-1015), mücadele süreklilik kazanmıştır. Peçeneklere karşı, özellikle Kiev'in güneyi ve batısında, Yılan Surları adı verilen geniş bir savunma hattı kuruldu. Özi nehri boyunca surlar inşa

edildi. 1030'larda Yaroslav'ın amacı Peçenekleri kendi topraklarından uzak tutmak için güney sınırı boyunca tahkimat hattını genişletmek ve güçlendirmektir. Yaroslav, 1036'da Kiev Savaşı'nda Peçenekleri yendi ve Peçenekler batıya, Tuna'ya doğru göç ettiler (Mako, 2011, s. 46).

Dış Rusya'dan Konstantinopolis'e kanoyla gelen Rusya Prensi, İgor'un oğlu Sviatoslav'ın oturağının olduğu Novgorod'dan ve diğerleri de Smolensk şehrinden ve Teliutza'dan ve Çernigov'dan ve Vyshegrad'dandır. Tüm bunlar Dinyeper ırmağına iner ve hep birlikte Sambatas da denen Kiev şehrinde toplanırlar. Krivichianları ya da Lenzenenler'den Slav tebaları ve Slavon bölgelerin geri kalanı kış zamanı dağlarından dar, uzun ağaçlar keser ve bahar yaklaşır buz erirken bunları hazırladıklarında onları komşu göllere getirirler. Ve bu göller Dinyeper ırmağına açıldığına göre, oradan bu aynı ırmağı girer ve Kiev'e inerler ve bitmek üzere olan gemileri birlikte çekip Ruslara satarlar. Ruslar yalnızca bu dipleri alıp onları parçaladıkları eski kanolardan iskamozlar ve diğer takımlarla donatırlar ve böylece onları kullanılabilir hale getirirler. Ve haziran ayında Dinyeper ırmağına aşağı hareket edip Ruslara vergi veren bir şehir olan Vitiçev'e gelirler ve orada iki üç günlüğüne toplanırlar ve tüm kanolar bir araya getirildiğinde, onlara binip adı geçen Dinyeper ırmağına inerler. Ve ilk olarak Rusça ve Slavoncada 'Uyuma' anlamındaki Essoupi denen ilk baraja gelirler; barajın kendisi Polo alanı genişliği kadar dardır; ortasında adalar gibi duran yerinden sökülmiş yüksek kayalar vardır. Su bunlara karşı akıp üstünden fişkirip yüce ve korkunç bir gürültü ile diğer yana dökülür. Dolayısıyla Ruslar bunların arasından geçmeye yeltenmez, adamları kuru toprağa indirip geri kalan eşyayı kano üzerinde bırakarak kıyıya çekerler; sonra soyunup bir kayaya çarpmaktan kaçınmak için ayaklarıyla yoklarlar. Bunu gönderleri dikerek, kimi başta kimi ortadayken kimi de yine kıçta yaparlar ve tüm bu dikkatli işlemlerle, ırmak kıyısının altında ucu kıvrılan ilk barajı geçerler. Bu barajı geçtiklerinde, diğerlerini kuru topraktan yeniden tekneye alıp uzaklaşırlar ve 'Baraj adası' anlamına gelen, Rusça Oulvorsı ve Slavoncada Ostrovouniprač denen ikinci baraja inerler. Bu da ilki gibi, ters ve geçilmezdir. Bir kez daha adamları indirip, ilk barajda olduğu gibi kanoyla geçişe yöneltirler. Benzer biçimde Slavoncada 'Baraj Gürültüsü' anlamındaki Gelandri denen üçüncü barajı ve sonra da Rusça 'Aeifor' ve barajın taşlarında pelikanlar yuva kurduğu için Slavoncada 'Neasit' denen dördüncü, büyük barajı geçerler. Bu barajda gelişigüzel yanaşarak iner ve onlarla birlikte gözcülük etmeye atananlar dışarı çıkar ve bu adamlar gidip tetikte Peçenekleri gözlerler. Diğerleri, kanolarındaki mallarını alıp, barajı geçinceye kadar zincirli köleleri karadan yürütürler. Sonra, Kanolarını kısmen çekerek, kısmen de omuzları üzerinde taşıyarak, onları barajın uzak ucuna ulaştırırlar: işte o zaman, bunları yeniden ırmağına koyup bagajlarını yükleyerek, kendileri de biner ve birlikte seyre çıkarlar. Geniş bir göl oluşturduğu için Rusça Varouforos ve Slavonca Voluniprač denen beşinci baraja geldiklerinde, yine kanolarını ilk ve ikinci barajlarda olduğu gibi ırmağın kıyılarından sürüp Rusça Leanti ve Slavonca Veroutzi yani 'Suyun Kaynaması' denen altıncı baraja varıp bunu da benzer biçimde geçerler. Ve oradan Rusça Stroukoun

ve Slavonca 'Küçük baraj' anlamında Naprezi denen yedinci baraja seyrederler. Bunu, Kersonhuların Rusya'ya ve Peçeneklerin de Kerson'a geçtikleri Vrar denen sığıltan geçerler; bu sığılık Hipodrom kadar geniştir ve dibinden kayaların yüzeyi kırdığı yere kadar ölçüldüğünde, bir ok atımı uzunluktadır. Dolayısıyla Peçenekler inip Ruslara işte bu noktadan saldırır (Porphyrogenitus, 2020, s. 36-38).

2.8. Peçenek ve Bulgar İlişkileri

Peçeneklerin Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlarına gelişi, tarihte oldukça önemli bir anda gerçekleşti. Bulgaristan hükümdarı I. Simeon ile Konstantin VII. Porphyrogenitus'un babası Bizans İmparatoru VI. Leo (Bilge) arasında bir savaş yapılyordu. Katılımcıları arasında VI. Leo'nun yanında Etelközü'nde yaşayan Macarlar da vardı (Paron, 2021, s. 126). 890 yılında Tuna Bulgarları ve Bizans arasında çıkan savaşta Bulgarlara karşı gelemeyeceğini anlayan İmparator VI. Leon 894'de Macarlara elçiler göndererek onlardan Bulgarlara karşı yardım talep etmiştir. Tissa Karpatlar ve Transilvanya'da yaşayan Bulgarlar üzerine gönderilen Macarlar Tuna nehri boylarına gelerek Bulgar hükümdarı Glad ve askerlerini kılıçtan geçirdi, ülkesini yakıp yıkarak halkını öldürmüşlerdir. Bu yenilgi üzerine Bulgar Çarı Simeon Macarların ezeli düşmanı olan Peçenekler ile ittifak yapmıştır. Macarların Bizans'a yardım seferinde olmalarından istifade eden Peçenekler ve Bulgarlar Turla Nehri boylarında yaşayan Macar yurtlarına saldırmışlar ve geride kalan savunmasız kadın ve çocuklarını kılıçtan geçirmişlerdir. Seferden dönen Macarlar ülkelerinin yıkılmış olduğunu görünce yeni bir yere yerleşmeye karar vermişler ve Karpat dağları arasındaki Tisa Vadisi'ne yerleşmişlerdir Uydu-Yücel, 2020b, s. 425-426).

Bulgar Çarı II. Simeon Bizans'ın elinden birçok toprağını almış hatta 914 yılında Edirne'yi kuşatmıştı. Edirne'den sonra Trakya'yı istila eden Bulgar kuvvetleri karşısında Bizans çaresiz kalmıştı. Bu sırada Peçeneklerin de Karadeniz'in kuzeyine gelmiş olmaları Bizans'ı barbar siyaseti kullanmaya itmışti (Kurat, 2019, s. 60). Nitekim Bizans çok geçmeden 915 yılında kumandanı Leon Phokas'ı Peçeneklere gönderdi. Phokas Peçeneklerle buluşup Bulgarlar üzerine sefer düzenlemesi için antlaşma yaptı. 917 yılında Peçenekler Bulgarlara karşı savaşmak için Tuna'ya doğru yola çıktılar (Uydu-Yücel, 2020c, s. 95).

Peçenekler Bizans gemilerinin olduğu Tuna kıyılarına geldiler. Tam da Tuna'nın diğer tarafına geçecekleri sırada Bizans komutanlarının kendi aralarında anlaşamadıklarını

görünce Bizans'a yardım etme fikrinden vazgeçerek geri döndüler. Peçeneklerden yardım alamayan Bizans hazırlıklar yaparak Bulgarlara saldırdıysa da Simeon tarafından yenilmekten kurtulamadı (Uydu-Yücel, 2020a, s. 95). Aslında Bulgar Çarı Simeon da Peçeneklerden yardım istemiş, hatta peş peşe elçiler göndermişti. Simeon da Bizans gibi Peçenekleri kazanmanın yollarını arıyordu. Aslında 896'da Bulgarlar ve Peçenekler ortak düşmanları olan Macarlara karşı ittifak yapmıştı fakat bu tarihlerde iş değişmişti. 915 yılında Bulgarların Peçeneklerle komşu olmaları ve kısa sürede güçlenmeleri Peçeneklerin hiç hoşuna gitmemişti. Zaten Bizans'ın müttefiki olmayı da bu yüzden kabul ettiklerini söylenebilir (Kurat, 2016, s. 133).

2.9. Peçenek ve Bizans İlişkileri

Bizans'ın Peçeneklerle arasındaki ilişkiler iki cephede gelişmiştir. Bunlardan biri siyasi diğeri ise iktisadidir. Siyasi ilişkilere baktığımızda 913 yılında Konstantin iktidara geldiğinde Peçenekler yaklaşık elli yıldır Deşt-i Kıpçak coğrafyasında yaşamaktaydılar. Bu coğrafyada sürüleri ve nüfusları artan Peçenekler kısa sürede güçlendiler ve Doğu Avrupa'nın en güçlü kavmi olmayı başardılar. Bu dönemde Balkan yarımadasında güçlenen Bulgarlar Bizans için bir tehlike haline gelmişti Bunun haricinde Bizans için iki tehlike daha baş göstermiş bunlardan birincisi Pannonia'ya yerleşen Macarlar ikincisi ise Özi Nehri üzerinden Karadeniz'e gelen Ruslardı. Böyle sarsıntılı bir dönemde Bizans coğrafi, iktisadi ve savaş sanatında komşularından çok daha üsttün bir durumda olan Peçenekleri kendisine müttefik edindi (Kurat, 2016, s. 131-132). Porphyrogenitus'a göre Peçenekler Doğu Avrupa'nın en güçlü siyasi teşekkülü idi ve Ruslar, Macarlar hatta Bulgarları yenebilecek güçteydi.

Yine Peçeneklerle barış içinde olmadıkça Ruslar bu Romalıların bu imparatorluk şehrine, savaş için de ticaret için de gelemesler. Türklerin kabilelerinin de Peçeneklerden korkup zangır zangır titrediği söylenir, çünkü onlara sıkça yenilmiş ve tam yok oluşun eşiğine gelmişlerdir. Dolayısıyla 'Türkler' Peçeneklere her zaman korku ile bakarlar ve onlarla uyum içinde dururlar (Porphyrogenitus, 2020, s. 30-31).

Porphyrogenitus döneminde Balkanlarda güçlenen Bulgarlar imparatorluk için önemli bir tehdit oluşturuyordu. Bulgar Çarı II. Simeon kendisini bütün Bulgarların Çarı ilan etmişti. Simeon İstanbul'u alarak Bizans'ın varlığını sona erdirmeyi düşünüyordu fakat başka müttefiklere ihtiyacı vardı. Bizans'ın II. Simeon'a karşı tek başına mücadele edecek gücü yoktu. Bu mücadele için yardıma ihtiyacı vardı. Bulgarlara karşı Peçenekleri yanına

çekmek istedi. II. Simeon da Peçeneklere elçiler göndermiş ancak geçmişte ittifak yaptıkları Peçeneklerden olumsuz cevap almıştı. Nihayetinde Peçenekler pek çok hediye ve para karşılığında Bizans'ın müttefiki olmayı kabul etmiştir (Kurat, 2016, s. 132-133).

Peçenekler verdikleri sözü tutarak 917 yılında Tuna kıyılarına geldiler. Ancak Peçeneklerin nehrin kıyısına geçirilmesi konusunda Bizans komutanları arasında çıkan anlaşmazlıktan rahatsızlık duyarak geri döndüler. Bu olay Bizans'a çok pahalıya mâl oldu (Uydu-Yücel, 2020b, s. 449). Peçeneklerden yardım göremeyen Bizans 917 yılında Ankhialos yakınlarında Bulgar Çarı II. Simeon tarafından baskına uğrayarak mağlup oldu. Bu mağlubiyeti Bizans'ın yakın şehirlerinden olan Katasyrtai civarında ikinci bir mağlubiyet izledi. II. Simeon Balkan yarımadasını hâkimiyeti altına almıştı (Ostrogorsky, 2019, s. 245-246).

Bulgar tehdidi karşısında Bizans, siyasi ilişki kurmak için Chersones (Sivastopol) ve Özi ile Turla nehirleri arasında bulunan Peçeneklere sık sık elçiler gönderiyordu. Elçiler gittikleri zaman Peçeneklere imparatorun gönderdiği hediyeleri takdim ederdi (Kurat, 2016, s. 136).

Bir imparatorluk temsilcisi bu görevle Kerson'a gittiğinde, önce Patzinacia'ya haber gönderip onlardan rehinelerle bir rehber talep eder ve geldiklerinde rehineleri koruma altında Kerson'da bırakmalıdır ve kendisi de rehber ile Patzinacia'ya gidip talimatlarını yerine getirmelidir. Şimdi bu aralarında seyrek olan eşyalara karşı yırtıcı ve açgözlü olan Peçenekler, cömert armağanları talep etmekten utanmazlar, rehinler kendileri ve eşleri için her şeyi ve rehber de kendi sorunları için bir şey ve sığırlarının yıpranması için başkalarını ister. Sonra, imparatorluk temsilcisi ülkelerine girince, önce imparatorun armağanlarını sorarlar ve sonra yine bunlar erkekleri fazlasıyla doyurduğunda, eşleri ve ana babaları için armağanlar isterler. Yine, Kerson'a dönüş yolunda ona rehberlik etmek için gelen herkes ondan çektikleri sıkıntılar ve hayvanlarının yıpranmasına karşılık ödeme isterler (Porphyrogenitus, 2020, s. 34-35).

Bizans Peçeneklerle Chersones üzerinden Hazar ve Rus ülkelerine yapılan ticaretin sekteye uğramasını istemiyordu. Nitekim Peçeneklerin sınırları Chersones'e kadar uzanıyordu (Kurat, 2020, s. 137-138). Peçenek Bizans dostluğu uzun sürmemiştir. 1018 yılında Bizans İmparatorluğu Bulgar topraklarını ele geçirmiş ancak kuzeyde bulunan Peçeneklerin akınlarına maruz kalmış ve çok geçmeden Peçenekler artık Bizans'ın düşmanı haline gelmiş eski dostluktan eser kalmamıştır. Aslında Peçenekleri Bizans topraklarına akın yapmaya mecbur bırakan olay arkalarından gelen diğer Türk boylarının

uyguladığı baskıların (Uydu-Yücel, 2020b, s. 453). Tuna Nehri'ni aşan Peçenekler Bulgaristan arazisine girip burada büyük bir tahribat yarattılar. Bulgaristan Valisi olan Konstantinos Diogenes Peçenekler üzerine harekete geçti ve onları işgal ettikleri bölgeden çıkartarak Tuna ötesi topraklara geri gönderdi. Peçenekler 1034 yılında tekrar Bizans üzerine bir akın yaptılar. Kışın donmuş olan Tuna nehrinin üzerinden geçen Peçenekler Mysia, Trakya ve Makedonya'ya kadar ilerlediler. Peçenekler 1036 yılında Bulgar arazisine üç defa akın düzenlediler ve birçok esir aldılar (Zonaras, 2008, s. 47-58).

1048 yılında Peçenekler Bizans imparatorluğunun Avrupa'daki topraklarına karşı saldırıya geçti. Tuna'nın kuzeydoğusunda bulunan Özi Nehri'nden Batı Macaristan'a kadar bölgeyi işgal ettiler. Bu sırada Peçeneklerin başında soylu bir aileden gelen Kitler'in oğlu Turak adındaki bir başbuğ bulunuyordu. Fakat Peçeneklerin içerisinde Balçar oğlu Kegen adında asil olmayan bir aileye mensup fakat yiğitlik ve cesaretiyle nam salmış bir başbuğ da vardı. Kegen Uzların Peçeneklere yaptığı saldırıları her seferinde geri püskürtmüş ve birçok mücadeleyi kazanmıştı. Turak ise biraz daha sakin tabiatlı savaşmayı sevmeyen birisi olduğu için Uzların baskılarına boyun eğmiş hatta onlarla savaşmaktan kaçınmıştı. Buna rağmen Peçenekler Turak'a asil bir soydan geldiği için hürmet etmiş Kegen'e ise yiğitliğinden dolayı hayranlık duymuştur (Uydu-Yücel, 2020a, s. 196-197). Turak bu ilgiden ötürü Kegen'e tavrı almış, Peçeneklerin hâkimiyetinin ona geçmesinden korkmuş ve bu nedenle onu ortadan kaldırmak istemişti. Kegen'e pek çok kez tuzak hazırlamış fakat hiçbirinde başarılı olamamıştı. Bunun üzerine adamlarına Kegen'in yakalanıp öldürülmesi emrini vermişti. Bu olayı önceden haber alan Kegen kaçarak Özi boyundaki bataklık araziye saklanmıştı. Daha sonra Turak'ın hâkimiyetinde olan kendi kabilesine haber yollayıp onları kendi yanına çekmek istedi. Kegen'in bu davetine iki boy karşılık verdi ve Kegen'in safına geçtiler. Kegen bu iki boy ile Turak'ın hâkimiyetinde olan 11 boya karşı mücadele verdi fakat başarılı olamayarak kaçıp Bizans İmparatorluğuna sığınmak zorunda kaldı (Kurat, 2016, s. 157-158). İmparator Konstantin Monomakhos, Kegen ve adamlarının iyi karşılanması ve istediklerinin yapılması için emir vermiştir. Tören yapılmış ve ziyafetler verilmiştir. Bunun sonucunda Kegen Hıristiyanlığı kabul etmiş ve İmparator kendisine "Patrikos" rütbesini vermiştir. İmparator dostluk ve müttefiklik karşılığında Kegen'e Bulgaristan'da üç tane kale vererek yanında bulunan boylarını da oraya yerleştirmiştir (Uydu-Yücel, 2020b, s. 456).

Bizans'ı arkasına alan Kegen Tuna sahillerine gelerek Turak'a ve ona bağılı Peçenek boylarına saldırılar düzenledi (Orkun, 1933, s. 20). Bu akınlar karşısında yorulan Turak Bizans İmparatoruna elçiler göndermiş ve önceden Peçeneklerle aralarında imzalanan barış anlaşmasına göre Bizans'a sığınmış olan Kegen'i kendisine teslim etmeleri gerektiğini söylemiştir. Aksi takdirde artık Bizans'ın müttefiki olmayacağını da bildirmiştir. Konstantin Monomakhos ise "*Ne Sığınmacıya ihanet edeceğim, ne de onun kendisine karşı kumpas kuranları cezalandırmasını engelleyeceğim*" demiştir (Zonaras, 2008, s. 92).

Ardından Peçeneklerin Tuna'yı geçmemeleri için batıdaki yüz savaş gemisinin Tuna'ya göndermiştir. Elçiler döndükten sonra Turak savaş hazırlıklarına başlamıştır. 1048 yılında kışın sert geçmesi Tuna Nehri'nin donmasına neden olmuştu. Bu durumdan faydalanan Turak ordusuyla buz tutmuş Tuna Nehri'nden geçerek Bizans'a doğru ilerleyip yağma ve talan yapmıştır. Turak'ın kalabalık bir kuvvetle Bulgaristan'a ilerlediğini duyan imparator Kegen'e yardım göndermiştir. Peçenek savaş taktiklerini iyi bilen Kegen, karşısında güçlü ve sayıca fazla olan Peçenekler ile meydan savaşı yapmaktansa onlara küçük saldırılarla büyük kayıplar verdirmişti (Uydu-Yücel, 2020b, s. 457). Turak'ın askerleri arasında çıkan bir salgın hastalık Kegen'e aradığı fırsatı vermiştir. Kegen Bizans komutanlarını ikna ederek Turak'a bağılı Peçenekleri mağlup etmiştir (Zonaras, 2008, s. 93).

Kegen imparatora esirlerin öldürülmesi gerektiğini söylese de bu, imparatorun işine gelmedi çünkü Peçenekleri Bulgaristan'daki boş topraklara yerleştirmek onları çiftçi yaparak gelir elde etmek ve bu sırada Anadolu'da Bizans için önemli bir tehlike olan Selçuklu Türklerine karşı kullanmak imparatorluğun çıkarlarına daha uygun düşmüştür. Bizans elinde bulunan esirlerin birçoğunu (ki 10.000 oldukları tahmin edilmektedir) Bulgaristan'a yerleştirmiş böylece Peçenekler ilk defa yerleşik hayata geçmişlerdir (Uydu-Yücel, 2020b, s. 458). 1049 yılında Bizans Anadolu Selçuklu Devleti'ne karşı Balkan topraklarına yerleştirdiği Peçenekleri kullanmayı düşünmüştür (Uydu-Yücel, 2017, s. 191). Peçeneklerden 15.000 kişiye silah ve at verildi (Zonaras, 2008, s. 93). Oluşturulan bu askeri birliğin başına ise dört tane Peçenek beyi tayin edildi. Bunlar Sulçe, Selte, Karaman ve Katalayn idi. Selçuklu Türklerine karşı gönderilen bu ordunun başına ise rehber olarak da Konstantin Adrobalakos görevlendirildi. Üsküdar'a doğru ilerleyen Peçenekler Damatrui (şimdiki Bulgurlu) yakınlarına geldiklerinde atlarını durdurdular ve

bir toplantı yaptılar (Kurat, 2016, s. 163-164). Toplantı oldukça uzun ve tartışmalı geçti. Peçenek Beyleri anlaşmakta zorlandılar. Birçok fikir ortaya atıldı fakat içlerinden Katalayn daha ileri gitmemeyi geri dönerek Bulgaristan'da bulunan soydaşlarıyla birleşme fikrini ortaya attı. Fakat onları Üsküdar sahiline bırakan gemi çoktan dönmüştü. Hiç tereddüt etmeden atını deniz kenarına sürdü ve arkasında bulunan kalabalığa *“Kendisinin değil bütün Peçeneklerin selametini isteyenler beni takip etsinler dedi.”* Bunun üzerine bazı beyler onu takip etti arkasından diğerleri de geldi ve boğazın sularına girerek karşı kıyıya geçtiler. Bu sırada kendilerine rehber olarak görevlendirilen Adrobalakos kaçarak Damatrui kalesine sığındı. Peçenekler hiçbir zorlukla karşılaşmadan karşıya geçtiler ve Tarasiye kilisesi civarından karaya çıkmış daha sonra da soydaşlarının bulunduğu Trabitza topraklarına gitmişler ve buradaki soydaşlarına bu topraklardan beraber göç etme teklifinde bulunmuşlardır (Uydu-Yücel, 2020a, s. 206-208). Uçsuz bucaksız ovalarda serbestçe at koşturan bu insanlar geri kalan hayatlarını tarım yaparak bir yere bağlı kalarak geçirmek istemiyorlardı. Bu yüzden soydaşlarının bu teklifini memnuniyetle kabul ettiler. Bizans'ın verdiği tarım aletlerini (tırpan, balta, orak) silah olarak yanlarına aldılar ve hep beraber Balkanları geçerek Tuna'ya akan Osmos Irmağı boylarına yerleştiler. 1048 yılından beri devam eden Peçenek göçleri böylece son bulmuş oldu (Kurat, 2016, s. 165).

3. UZLAR (OĞUZLAR)

Oğuzların batıda tarih sahnesine çıkmaları Uzlardan daha evvel Ogurlar ile başlamıştır. Oğur müşterek adı altında toplanan bu boylar merkezi bir devlet kuramamışlar fakat Doğu Avrupa tarihinde mühim bir yer tutmuşlardır. Batıda Transilvanya'daki Dakia bölgesinden başlayıp Kuzey Kafkaslara oradan da Karadeniz'in kuzeyine uzanan geniş topraklarda varlık göstermişlerdir. Bulgarların oluşumunda önemli bir varlık gösteren Oğur boyları Avar Kağanlığı'nın kuruluşuna kadar varlıklarını devam ettirmişlerdir. Ogurlar Oğuzların batı kolu olarak kabul ediliyor ve boy birlikteliği şeklinde yaşıyorlardı. Ogurlardan asırlar sonra batıya gelen Oğuzların diğer batı kolu ise Uzlar olmuştur (Ahmetbeyoğlu, 2015, s. 61).

Batı Köktürk Kağanlığı'na bağlı boylar arasında yaşayan Oğuzlar devletin 657'de yıkılmasının ardından bölgede güçlenen Türkişlere bir süre bağlı olarak yaşadılar. Daha sonra Türkişlerin Araplarla olan mücadelelerinden faydalanarak Talas ve Çu havalisine geldiler. Bu sıralarda bağımsız hareket eden Oğuzlar Peçeneklerle karşılaştılar. Daha sonra Kara İrtiş Bölgesi'nden gelen Karluklar Türkişleri yenerek onların yerini aldılar. Karluklarla komşu olan Uzlar Karluk baskısına dayanamayıp önlerindeki Peçeneklerle savaşarak Yayık Nehri civarına geldiler. Böylece daha Türkistan Bölgesi'nde iken Oğuzlarla Peçenekler arasında ebedi bir düşmanlık başlamış oldu. Bu savaşlar 894 yılında da tekrarlandı. Peçenekler Oğuzlarla girdikleri mücadeleden mağlup çıktılar. Batıya doğru ilerlemeye devam eden Oğuzlar artık kaynaklarda Uz adı ile anılmaya başlandı, 950'li yıllarda ise Yayık ve İtil boyları tamamen Uzların hâkimiyetine girmişti (Uydu-Yücel, 2020a, s. 70).

Onlardan Rus kaynaklarında *Torki*, Bizans kaynaklarında ise *Uz* olarak bahsedilmektedir (Kurat, 2019, s. 65). Oğuzlar hakkında ilk bilgiler 9. yüzyılın ilk yarısındaki Arap kaynaklarında bulunmaktadır. Arap kaynaklarında Guz olarak adlandırılan Oğuzlar Sirderya'nın aşağı kısımları ile Aral Gölü'nün kuzeyi ile bu bölgede bulunan Hazar ve İtil Bulgarlarına kadar olan bölgeyi hâkimiyetleri altına almışlardır. Hudûdü'l-Âlem'de Guz ülkesinin tarifi bulunmaktadır.

Doğusu Guz Çölü ve Maverâünnehir şehirleri, güneyi aynı çölün bazı kısımları ve Hazar Denizi, batısı ve kuzeyi Atıl Nehri'dir, Guzlar mağrur yüzlüdürler, Huysuz, kötü niyetli ve hasetçi insanlardır. Yaz kış otlaklar ve meralar boyunca gezerler. Zenginlikleri at, inek; koyun, savaş eşyaları ve az miktarda avdır (Hudûdü'l-Âlem, 2020, s. 55).

3.1. İtil'den Karadeniz'in Kuzeyine Uz Göçü

10. yüzyılda Peçenekleri ve Kimak kabilesinden Bayındırları himaye altına alan Uzların sınırlar Ural Dağı eteklerine kadar uzanıyordu. Güneyde Harezmliler ve kuzeydoğuda Kıpçaklar ile devamlı savaş halindeydiler. Bölgede önemli bir güç haline gelen Uzlar büyük başarılar elde ettiler öyle ki Bağdat halifesi bile onlara gerektiğinde hesap vermek zorunda kalıyordu. Fakat beklenmedik bir olay vuku bulmuş 9.-10. yüzyıllar arasında bozkırda büyük bir kuraklık olmuş bunun sonucunda ise müthiş bir kıtlık baş göstermişti. Sular kurumuş meralar ise tükenmişti. Bozkırda yaşayan savaşçılar aç kalmamak ve sürülerini besleyebilmek için kuzeye doğru göç etmeye başlamıştır. Hem su hem de mera yönünden zengin bu topraklar bozkırda yaşayan bu insanlar için bir çıkış kapısıydı ve hayatlarını idame ettirebilmek için bu topraklara göç etmişlerdir. Ülkenin yarısı artık çölleşmiş burada yaşayan Kangarlılar ise artık göç etmek zorunda kalmış bu göç yolunda bazıları İslam'ı kabul ederek Harezmsahlara himayesi altına girmiş ve Kanglı adını almıştır. Diğer kısmı ise Karadeniz'in kuzeyine gelmiş ve burada bağımsızlıklarını korumak için Ruslar ve Bizans ile önemli mücadeleler vermiştir. Bu kuraklıktan etkilenen Uzların bir kısmı Belh ve Amuderya'nın yukarı kısımlarına göç ederken diğerleri ise Volin'e giderek buradaki Kiev knezlerine bağlılıklarını bildirmiştir. Sonuç olarak iklimin değişmesiyle tabiat bu kadim Türk boylarına düşmanlarının dahi yapamayacağı bir şeyi yaptı Oğuzlar Türkler ve Türkmenler olarak ikiye ayrıldı ve birbirine düşman iki halk haline geldiler (Gumilev, 2019, s. 266-277).

11. yüzyılda Aral ve Hazar sahillerinde yaşayan Oğuz kabileleri Kıpçaklar tarafından saldırıya uğrayınca batıya doğru göç ettiler. Bu göç iki kol halinde gerçekleştirildi. Güneye inenler Selçuklular adını alarak Orta Asya İran ve Anadolu'ya gittiler. Kuzeye gidenler ise Doğu Avrupa bozkırlarına yerleştiler. Fakat bu grup arkalarından gelen Kıpçakları daima enselerinde hissettiklerinden devamlı surette batıya doğru göç etmek mecburiyetinde kaldılar. Bizans kaynaklarına göre Özi ile Tuna arasında 13 boy halinde yaşayan Peçeneklere saldırdılar. Oğuz saldırılarını durdurmayı başaramayan Peçenekler ise Tuna boylarına göç ederek buradaki Bizans eyaletlerine yerleştiler, bir kısmı ise Macaristan sınır boylarına gittiler (Ahincanov, 2019, s. 191-192). 12. yüzyılda Şeref et-Tahir Mervezi, Guz adı verdiği bu boy hakkında bilgi vermektedir.

Guzlar Müslüman ülkelerin komşuları haline geldikten sonra, bir kısmı İslam'ı kabul ederek Türkmen ismiyle anılmaya başlandı. Böylece onlarla

Müslümanlığı kabul etmeyen Guzlar arasında çarpışmalar vuku buldu. Guzlar arasında Müslüman olanların sayısı artarken, İslam da daha iyi bir pozisyona sahip oldu. Müslümanlar kâfirler üzerinde baskılar uygulayarak onları Peçenek kasabalarına doğru sürdüler (Marvazi, 1942, s. 29-30).

Uzların İtil Nehri'nin batısında buldukları yerler hakkında pek fazla bilgiye sahip değiliz ancak 985 yılından sonra Kuzey Rusya'da Rostiv Suzdal civarında bulunmuşlardır. Böylece Uzların buradaki hareket sahası Orta İtil'in batısından Sura Oka ve Ten nehirlerinin yukarısına kadar uzanmıştır. Nitekim Suzdal Rusyası'nda *Torçino* veya *Tork* köylerinin olması bu bilgileri teyit etmektedir. Ancak 1048 yılında Uzların esas kitlesi Kıpçakların baskısı altında Özi Nehri'nden Kiev Rusyası'nın güneyine kadar olana bölgeye yayılmıştır. 1060 yılına geldiğinde ise Uzlar artık Özi Nehri boylarında kalabalık bir hale gelmiş ve Rus bozkırlarında rahatsızlık vermeye başlamışlardı. Rus knezleri toplanarak Uzlara karşı büyük bir sefer gerçekleştirdiler, Rus yıllıklarındaki kayıtlara göre Uzlar bu sefer karşısında bir mukavemet gösteremeyip geri çekilerek Tuna boylarına gittiler (Uydu-Yücel, 2020c, s. 98-99).

1065 yılında Bizans ve Bulgar barikatını aşan Uzlar Tuna'yı geçtiler ve Peçeneklerin arkasından Trakya, Makedonya ve Selanik'e kadar olan bölgeyi yağmaladılar. Bu beklenmedik olay karşısında Batı dünyası hayretle büyük bir korkuya kapıldı (Kafesoğlu, 2019, s. 177). Bu yağma hareketi öyle korkunç bir hal almıştı ki bütün Avrupa ahalisi göç etmeyi düşünmüştü. Tam bu sırada Uzlar bir salgın hastalıkla karşı karşıya kaldılar. Birçoğu öldü, bir kısmı da Tuna'nın gerisine çekildi (Ostrogorsky, 2019, s. 317). Tuna'nın batısına geri dönen Uzlar bundan sonra Macaristan'a akın ettiler. Artık bir tehlike olmaktan çıkan Uzlar dağıldılar bir kısmı Bizans ordusuna alınırken Güney Rusya'ya dönenler Kiev Knezliği'ne yerleştirildi (Kafesoğlu, 2019, s. 177). Bu bölgeyi Kumanlara karşı savunan Uzlar çok geçmeden asimile olarak Ruslaşmaya başladılar. Daha önce bu bölgede olan Peçenek kalıntıları olan Kayabalar Berendiler ve Kovuyularla aynı akıbete uğradılar (Rasonyi, 1993, s. 192).

3.2. Uz ve Hazar İlişkileri

893 yılında Türkistan'dan batıya doğru yapılan göçler hızlanmış buna neden olan olay ise Samani hükümdarı Emir İsmail İbn Ahmed'in Oğuz komşuları üzerine başlattığı seferdir. Başlangıçta dini yaymak amaçlı olan sefer sonuçları itibariyle amacından biraz sapmıştır. Emir İsmail Amu Derya ve Sirderya bölgesindeki komşuları olan Oğuz Türkleri üzerine başlattığı bu sefer sonucunda sayısız at ve deve sürüleri ve kıymetli hazineler alırken

dönüş yolunda Türk hükümdarının hatununu da esir almıştır. Yenilen ve yağma edilen Oğuzlar kuzeyden de Kimeklerin saldırısı sonucu iyice güç kaybettiler (Horvath, 1989, s. 11). Uzlar aynı yıl Hazarlarla anlaşma yaptılar ve Peçenekler üzerine saldırdılar, 950’li yıllara gelindiğinde ise İtil ve Yayık boyları Uzların hâkimiyetine girmişti. Uzların Peçeneklere düşmanca davranmalarını fırsat bilen Hazarlar bu durumdan defalarca istifade etmişlerdir (Uydu-Yücel, 2020b, s. 488).

Bu Hazar Uz birlikteliğine De Administrando Imperio’da da değinilmektedir. “*Aslında Peçeneklerin yerleşimi İtil ırmağında ve benzer biçimde Yayık ırmağında idi ve Hazarlarla ve Uz denilenlerle ortak sınırı vardır. Ama elli yıl önce Uz denilenler Hazarlarla anlaşıp Peçeneklerle savaşa tutuştu ve onları yendi*” (Porphyrogenitus, 2020, s. 101).

Bu Hazar Uz ittifakı sonucunda Peçenekleri yenmiş olsalar da tamamen ortadan kaldıramadılar. 860-880’li yıllarda Peçenekler Uz baskısına dayanamayarak batıya doğru göç etmeye başladılar, İtil Nehri’ni aşarak Ten ve Kuban nehirleri civarına gittiler. Bu mücadeleler sonucunda Hazar Kağanlığı askeri yönden epey güç kaybetmiştir. Peçenekler ise yeni yurtlarında Hazarlara tabi olan Macarları yurtlarından etmiş ve Hazar Kağanlığı’nın batıdaki önemli merkezi olan Sarkel kalesini ele geçirmiştir. Böylece Hazarların yıkılışı hızlandı. Peçeneklerin arkasından Hazarların güçsüzleşmesini fırsat bilen Slavlar Hazarlara karşı saldırgan davranışlar sergilediler, Hazar sahillerindeki kasabaları tahrip edip halkını da öldürdüler (Uydu-Yücel, 2020c, s. 76-77).

Uzlar da birçok Türk boyu gibi Hazarların hâkimiyeti altına girmiştir. Bu durum devlet yıkılana kadar devam etmiştir. Hazarlar zorda kaldıkları bir durumda Uzlardan yardım istemiştir. Fakat Hazarların zayıfladığı son dönemlerinde Uzlardan bazıları Rusların kışkırtmasıyla Hazarlara saldırmışlardır (Kuzgun, 2015, s. 86). Hazarlar Türk tarihi içinde çok önemli bir rol oynamışlardır. Kafkasların kuzeyi ve Kırım’ın Türkleşmesi Hazarların döneminde başlamıştır. Bunun yanında Hazarlar Türkistan bozkırlarıyla Avrupa arasında bir tampon devlet olmuştur. Peçenek akınlarını büyük ölçüde engellemiş, Bozkırdan yapılan göçlerde ipi ilk göğüsleyen Hazarlar olmuştur. Bunu bilen Bizans ise Hazarlara yardımda bulunmuştur. Böylelikle Bizans Bozkırdan göç eden Türklere karşı ilk savunma hattını Hazarlar ile oluşturmuş oluyordu. Bunun için Hazarlara 838 yılında Sarkel kalesinin inşasında yardımda bulunulmuştur (Golden, 2019, s. 28).

9. yüzyılda gerçekleşen Uz-Hazar ittifakıyla beraber Peçenekler 896-904 yılları arasında İtil ve Yayık nehirleri arasında buldukları topraklarından batıya doğru göçe etmeye başladılar. Peçeneklerin bu zorunlu göçü nedeniyle önlerinden kaçan Macarlar bugünkü Macaristan topraklarına göç ettiler. 965 yılına gelindiğinde ise Uzlar Hazar Kağanlığı üzerine bir sefer düzenlemiş Hazarların ise buna karşı koyacak gücü olmadığı için Harezm'den yardım alarak bu saldırının önüne geçmiştir. Ruslar ise Hazarların güçsüzlüğünden ve Uzlar ile savaş halinde olmasından faydalanıp Hazarlara saldırmış ve bu devleti yıkmıştır. 985 yılında ise Rus hükümdarı I. Vladimir ile beraber İtil Bulgarlarına bir saldırı düzenlemişlerdir (Erkoç, 2021, s. 134-135).

3.3. Uz ve Rus İlişkileri

Kiev Knezi Vladimir 985 yılında İtil Bulgarlarına üzerine düzenlediği bu sefere Torkların (Uzlar) da katıldığını kaydetmiştir (Uydu-Yücel, 2020b, s. 491). Rus yıllıkları 985 yılında yaşanan bu olaydan şöyle bahsetmektedir: “*Vladimir dayısı Dobrin ile kayıklara binerek Bolgarlar üzerine gitti, Torklar ise sahile atlarla geldiler ve Bolgarları yendiler*” (Uydu-Yücel, 2020c, s. 233). Fakat bu sefer üzerine birçok farklı görüş ortaya atılmıştır. Seferin İtil Bulgarlarına değil de Tuna Bulgarları üzerine yapılmış olduğu iddia edilmiş. Uzların bu sefere katılmış olmaları seferin İtil Bulgarları üzerine yapılmış olduğunu göstermektedir. Çünkü Uzlar Güney Rusya'ya 985 tarihinden sonra gelmişlerdir. (Kurat, 2019, s. 65-66). Tuna Bulgar Devleti ise 971 yılında Rus-Bizans ittifakı sonucunda yıkılmıştır (Karatay, 2020, s. 275).

1050 yıllarında Avrasya bozkırlarında akın eden Kuman Kıpçakların önlerinde kalan Oğuz boyları Rus topraklarına göç etmek zorunda kalmıştı. Gerçekleşen bu göçler sadece Volinya ve Kiev knezliklerinin olduğu bölgeye değil Rostov, Suzdal Çernigov, ve Pereyaslavsk knezliklerinin olduğu bölgelere de yapılmıştır. Fakat bu göçlerden en büyüğü Porosye'de (Kiev Knezliği) Özi'nin sağ kolu ile güneyde bulunan Stugna nehirleri arasında bulunan bölgeye yerleşmişlerdi (Gundogdıyev, 2020, s. 256).

Doğu Slav dilinde Tork olarak anılan Uzlar, 1054 tarihlerinde tekrar Rus yıllıklarında anılmaya başladılar. 1056 yılından bahseden Rus yıllığında şöyle geçmektedir. “*İzyaslav Kiev'de, Svyatoslav Çernigov'da, Vsevolod Pereyaslavl'de, İgor Vladimir'de, Vyaçeslav Smolensk'de yaşadılar. Bu yılın kışında Vsevolod Torklar üzerine Voine'e (askerleriyle) gitti ve onları yendi*” (Uydu-Yücel, 2020c, s. 233). Bu yıllarda Kiev tahtında bulunan İzyaslav'ın kardeşi Vsevolod'un kış mevsiminde Voin yakınlarında bulunan Torkların

(Uzların) üzerine saldırarak onları yendiklerinden bahseder. 1061 tarihlerinde ise Kiev Knezi İsyaslav kardeşleriyle beraber sayısız asker toplayarak hem karadan hem de denizden Ten ile Özi arasında yaşayan Uzlara saldırmış Uzla ise kaçarak Tuna sınırlarına gitmişlerdir (Arel, 2017, s. 371-372).

Peçeneklere karşı Uzlar ile ittifak yapan Hazarlar bu sayede Peçenek tehlikesinin önüne geçmeyi hedeflemişti. Kısmen başarılı olan bu ittifak sonucunda Peçenekleri belirli bir süre durdurmayı başarmışlardı. 10. yüzyılın ortalarında Uzlar artık Yayık ve İtil boylarında hâkimiyet sağlamışlardı. Fakat bu hâkimiyet uzun sürmedi arkalarında gelen Kuman Kıpçakların baskılarına dayanamayan Uzlar Karadeniz'in kuzeyindeki topraklara çekildiler, fakat burada da uzun süre duramadılar. Nitekim 1036 yılında gerçekleşen Peçenek baskını sonucunda Uzlar büyük bir hezimete uğradılar ve kitleler halinde güney Rusya bozkırlarına doğru göç ettiler. Burada Ruslar ile temas kuran Uzlara ait ilk bilgiler 1055 yılına ait Rus yıllıklarında karşımıza çıkmaktadır (Ahmetbeyoğlu, 2015, s. 63).

Tuna istikametine doğru çekilen Uzlar bu seferde Peçeneklerin bölgesine girmişlerdi. 1064-1065 tarihinde Bizans ve Bulgar barikatını aşan Peçenekler Tuna'yı geçerek Trakya ve Makedonya'yı yağmaladılar. Ardından Selanik ve Peloponezos'a kadar ilerlediler (Ahmetbeyoğlu, 2015, s. 63). Fakat beklenmedik bir olay gerçekleşti ve Uzların bu ilerleyişi tam bir felaketle sonuçlandı. Şiddetli soğuklar Uzların arasında salgın hastalıkların çıkmasına neden oldu. Bunun üzerine eski düşmanları olan Peçenek saldırısı eklenince Uzların birçoğu hayatını kaybetti. Geride kalan Uzlardan bazıları Bizans ordusuna katılarak bazı bölgelere yerleştirildi. Geri kalanların bir kısmı güney Rusya'ya dönerek sınır bölgelerine yerleştirilirken bir kısmı da Macaristan'a doğru ilerlemişlerdir. Güney Rusya'ya giden Uzlara ise 1080 yılında Kiev Knezi Vladimir Monomah son vermiştir (Uydu-Yücel, 2017, s. 202). *“Torklar Rusya'da Preyaslavl'de göründüler. Vsevolod onların üzerine oğlu Vladimir'i gönderdi. Vladimir de giderek Torkları yendi”* (Uydu-Yücel, 2020c, s. 234).

Bir yandan knezlik içindeki mücadeleler diğer yanda Kuman Kıpçak akınlarıyla mücadele etmek zorunda kalan Vladimir, ilk başta Uzların topraklarına girmesine müsaade etmiş ve onları Kumanlara karşı kullanmak istemişti. Bu sıralarda Uzlar ise Torçesk şehrini seçmiş ve oraya yerleşmişlerdi. 1093 yılında ise Vladimir ve diğer Rus Knezleri toplanarak Trepol bölgesinde Kuman Kıpçaklar ile yaptıkları mücadeleyi kaybettiler. Bunun üzerine Kuman Kıpçaklar Uzların yaşadığı Torçesk şehrine akın

ettiler, Kuman Kıpçak baskısına karşılık veren Uzlar şehri dokuz hafta savundular. Bu başarılı savunma karşısında Kuman Kıpçaklar geri çekilmek zorunda kaldılar (Uydu-Yücel, 2015, s. 388).

Bu yıl Svyatopolk, Vladimir ve onun kardeşi Rostislav Polovetslerle Trepol civarındaki Stugna Nehri'nde karşılaştılar, savaşta Polovetsler galip geldiler. Polovetslerin bir kısmı savaş sonunda Kiyev bozkırlarını yağmalarken, diğer kısmı da Torçesk'e gittiler ve şehirde şiddetli bir çarpışma oldu. Düşmanlar çok kalabalıktı. Polovetsler şehri sıkıştırmaya başladıklarında ilk önce şehre giden suyu kestiler ve bu şekilde şehirdeki insanları susuzluktan ve açlıktan yorgun düşürdüler. Torklar Svyatopolk'a elçiler göndererek şöyle dediler: "Eğer yiyecek bir şeyler getirmezsen teslim olacağız." Svyatopolk onlara istediklerini gönderdi ama onların o kadar askerin (Polovets askerinin) arasından geçerek şehre girmeleri mümkün olmadı. Polovetsler şehrin yanında dokuz hafta kaldılar ve sonra ikiye ayrıldılar. Bir kısmı şehrin civarında savaşmak için kalırken diğerleri de Kiyev'e gittiler ve Kiyev'le Vişgorad arasındaki bölgeye hücum ettiler. Svyatopolk Jelan'a onları karşılamak için gitti. Karşılaştıklarında çarpışmaya başladılar, savaş alevlendi. Bizim diğer boylardan olan askerlerimizin çoğu düşmanın hücumu karşısında yaralanarak öldü. Burada ölenlerin sayısı Trepol'de ölenlerin sayısından daha fazlaydı. Svyatopolk Kiev'e üçüncü kez geldi. Polovetsler ise Torçesk'e geri döndüler. Bu felâket 23 Haziran'da oldu. Ertesi sabah yani 24 Haziran Aziz Çilekeş Boris ve Gleb günüydü. Şehirde büyük bir üzüntü vardı. Bu bizim başımıza günahlarımızdan, hatalarımızdan ve kanunsuz işlerle uğraşmamızdan dolayı geldi. (Uydu-Yücel, 2020c, s. 234-235).

Uzların yerleşim yerlerine dair doğrudan bilgiler olmamasına rağmen onların Rusya'daki en eski yerleşimlerini Rustov-Suzdal bölgesi olarak belirlemek mümkündür. Bunun en büyük dayanağı ise 985 yılındaki yıllıklarda geçen *Volodimer Bolgarlara (Volijskiye) karşı Dobrinoya'dan ordusuyla kayıklara bindi, Torklar ise kıyıda atlarına atlayıp hücum ettiler ve Bolgarları yendiler.* Bu Torklar Rusya da hem göçer hem de yerleşik halde yaşayan Uzlardır. Böylece Rustav Suzdal Bölgesi'ndeki en eski Tork yerleşim bölgesinin ilk sakinleri Torklar ve Torçinler olmuştur. Rusya'da yaşayan Torklar (Torçin, Torkin, Tork, Skoye, Torçitsi) yıllıklarda sıkça geçen bu isimler Rusya'nın güney bölgesinde yaşayan Türklerin tamamıdır. Yıllıklar onların 600'lük ve 6000'lik askeri birlikleri olduğu hakkında da bilgi vermektedir (Rasovskiy, 2019, s. 292-293). Burada dikkat çeken husus tüm bu olaylar gerçekleşirken Uzların yerleştikleri şehre kendi isimlerini vermeleridir. Torçeks (Türkler) anlamına gelmektedir. 11.-13. yüzyıllarda Torçeks şehri diğer şehirlere oranla oldukça büyük bir şehirdir. Bugünkü Ukrayna topraklarındaki Ros Nehri yakınlarında Şarki ve Olşanitsa arasında, Belaya Tserkvi'den yaklaşık 36 km

doğuda yer almaktadır. Rus tarihçi Ribakov bu şehrin 12. ve 13. yüzyıllarda Karakalpakların başkenti olduğunu söylemektedir (Uydu-Yücel, 2015, s. 388).

11. yüzyılın ortalarından itibaren Rus knezleri için en büyük sorun Peçenekler değil, güney Rus topraklarına akınlar yapmaya başlayan Uzlar olmuştur. Bilge Yaroslav'ın oğulları Uzlara karşı büyük bir sefer düzenlediler. 11. yüzyılın sonunda, Kuman Kıpçaklar Doğu Avrupa bozkırlarının hükümdarı olunca, Peçenekler ve daha az ölçüde Uzlar Rus knezlerinin sınır muhafızları olarak önemli bir rol oynadılar ve Rusların sınırlarını korudular (Mako, 2011, s. 47).

3.4. Uz ve Bizans İlişkileri

Uzlar Kuman Kıpçakların baskısıyla İtil Nehri boylarından batıya doğru harekete geçtiler. Tuna boylarına geldiklerinde burada Peçenekler yaşıyordu. Batıya doğru ilerlemeye devam eden Uzlar 1064 yılı sonbaharında önlerine çıkan Bizans ve Bulgar ordularını bertaraf ederek Tuna Nehri'ni geçip (Uydu-Yücel, 2020b, s. 494) Balkan yarımadasına girerek Bulgarların bulunduğu topraklarla Trakya, Makendonya ve Yunanistan'a kadar olan bölgeyi istila ettiler (Ostrogorsky, 2019, s. 317). Tuna Nehri'ni geçerek Balkan yarımadasına giren Uzlardan Bizans kaynağı olan Attaleiates şöyle bahsetmektedir:

Tuna'ya yakın kentleri Magisteros Basileios Apokapés ile ünlü Magistros Niké Phoros Botaneiatés yönetmekteyken, bütün Uz milleti, çıkan torba denk neyi varsa hepsiyle, Tuna'yı, oyulmuş yekpare, uzun ağaç gövdeleriyle ve kendilerince yapılmış deriden kayıklarla geçti, Bulgarları ve onların karşı kıyıya çıkmasını engellemek isteyen diğer komutanları yendi; başlarının özellikle de Botaneiatés'in yiğitçe çarpışmalarına rağmen, onları tutsak etti ve tüm yöreye saldırdı; çünkü bu ulusun bütünü ile sayısı 600,000'e varır. Bunların büyük bir bölümü çabucak oradan ayrıldı ve bütün İlyrikon ilini (Arnavutluk-Sırbistan)'ta Thessalia'ya ve (onun güneyinde kalan) asıl Ellas/Ellada iline varıncaya dek, istila edip sayılmaz ganimeti alıp götürdü. Ancak, yurtlarına dönerken pek bozuk havaya denk geldiler ve sadece aldıkları ganimeti (seller ve benzeri yüzünden) yitirmekle kalmadılar, kendilerinin neyi var neyi yoksa neredeyse tümü de elden gitti ve çıkış yerlerine pek kötü durumda geri geldiler. Konstantinos Dukas, düşmanların nice kalabalık sayıda olduğunu öğrenince gerçekte keyfi kaçtı, ama savaş gücü olan bir ordu toplamaya ve bunu onlara karşı göndermeye davranıvermedi. Kimilerinin iddiasına bakılırsa bunu yapması giderleri hesapladığı içindi, çünkü söylemiş bulunduğumuz üzere pek para düşkünü idi; kimilerine göre ise bu kadar güçlü bir düşmanın karşısında boy ölçüşmeye çıkmak cesaretini gösterememişti. Herkesin dediği şu ki, hasımlar, büyük sayıları dolayısıyla, yenilemez İtiler ve onların karşısında durmak olanağı yoktu. Ergin erkek hâline gelmeleri çarpışmalarda ve savaşlarda olan ve çarpışmaya ve hasım tarafı etkisiz hâle getirmeye her zaman hepten hazır ve o konuda eğitilmiş olan bunca yüz binlerle düşmanları yenmek olamayacak şeydir ve olanaksızdır sayıyorlardı. İnanyorlardı ki, selamete çıkmak umudu yoktur ve Avrupa'nın (Rum ülkesinin

Avrupa'daki bölümünün) bütün halkı artık göç etmeyi düşünmeye başlamışlardı. Hükümdar (1064/1065 kışında), birazcık olsun onların hızını kesip onları "kafa-kol'a almak" çabası güderek, daha sonraki eylemlerine karar vermek için zaman kazanmak amacıyla bu halkın başına elçi kurulu gönderdi; keza, onlara pek çok çekici armağan sundu ve içlerinden bazılarını yanına çağırdı ancak bütün bu halk çok sayıda olmasına rağmen, gereksinmelerini talanlarla karşılayabilmek üzere mecburen sık sık akına çıkıyordu ve İmparatorluk ülkesinin Avrupa'daki bölümünde pek çok araziye harap ediyordu. Bunun üzerine hükümdar, halkın öfkesine ve kendisinin tamahkârlık (giderden kaçınma) sebebine onları (halkı) ayağa düşürdüğü ve Rumların devletini düşmanların insafına terk ettiği yolundaki söylentilere katlanamayarak, Kentlerin Sultanından hareket etti ve adamlarıyla Athyra/Büyük Çekmece'nin tam karşısında Khoirobakkhoi denen, İmparatorlara ait mülklerinde bulunduğu yerde (Çatalca'nın ovasında) ordugâh kurdu. Bunların (adamlarının) toplam satısı 150'den fazla değildi; sonuç şu oldu ki pek çok kişi, daha önce Anadolu'daki ordu birliklerini bir araya toplayıp ardından batıya doğru sefere çıkmak gerekirken, İmparatorun böylesine güçlü bir düşmanla boy ölçüşmek için Kentlerin Sultanı'ndan böyle bostan korkuluklarıyla hareket etmiş bulunmasından dolayı hayretler içinde kaldılar. Üstelik bu ordu Dionysos'un, yanında Mainada'lar (Dionysos/Eakkhos'u dağlarda tepelerde izleyen sarhoşluk delisi kadınlar) ve Seilênoslar (insan başlı at gövdeli mythos yaratıkları) ile Hintlilere karşı sefere çıktığı sıradaki mythos'ların anlattığı ordusuna benziyordu. İşte hükümdar ön hazırlığını bu biçimde yapmış iken, Tuna'ya gönderdiği kişilerden bazıları aceleyle geri dönüp, bu halkın tümüyle felakete uğramış bulunduğu haberini getirdiler. Çünkü tutsak alınmış komutanlar kaçmayı başarmışlardı, böylece barbarların felâketine ilişkin haberler iletmekteydiler. Diyorlardı ki, Uzların başları Tuna boyundaki kentlerin Rum yöneticilerinin de öyle akıl vermesine uyararak gemilere binerek ırmağı geçip memleketlerine dönmüş İtiler; çok sayıda olan diğerleri içinden kimi vebadan, açlıktan perişan ve yarı ölü hâle düşerek, kimi de yakınlardaki Bulgarlar ve Peçenekler tarafından yenilerek, kılıçlarla yahut atların ayakları altında çiğnenerek toptan yok edilmişlerdi veya kendi arabaları (yollarda yere serilmiş iken) onları ezmişti. Böylece hiç umulmazken, tam üstünlük kuracakları herkesçe beklenen bu halk yok'a indirgenmiş ve etkinliği yok olmuştu. Bu içerikteki söylentiler gerçekten uzak değildi. Hükümdar, devletinin umut edilmezken selamete çıktığını görerek doğal olduğu üzere çok sevindi, Tanrıya ve Panayia'ya (Tümkutsal'a, Meryem Ana'ya) şükranını sundu ve Kentlerin Sultanı'na yöneldi; orada halkı bu mucizeden dolayı şaşkınlığa düşmüş, kurtuluşundan dolayı Yaşamı başlatan Üçlü'ye ve Tanrı-insan'ın (İsa'nın) anasına şükürler eder buldu. Buna benzer biçimde Avrupa'nın halkı da olanak ölçüsünde, şükranlarını sundu ve bu işi Tanrının Takdiri'ne bağlayarak hep onu anımsadılar (Attaleiates, 2008, s. 92-94).

Uzların bu istila hareketi çok geçmeden son buldu. Salgın hastalıklar şiddetli soğuklar buna bir de düşmanları olan Peçenekler eklenince Uzlar güç kaybettiler ve dağıldılar. Bazıları Macaristan topraklarını istilaya giriştiler fakat başarısız oldular. Uzlardan bir grup Bizans ordusuna alındı. Bazıları geri döndüler ve Rus knezlerinin hizmetinde girerek Güney Rusya sınırlarına yerleştirildiler (Uydu-Yücel, 2020c, s. 99). Attaleiates, Uzların sonlarına dair bilgi vermektedir.

Uzlardan yine Tuna 'yı aşmayı becerebilenler, işkence edici bir açlığı çekmeye başladılar, zira ne yiyecekleri vardı ne de ürün bulmak umutları bulunuyordu, çünkü ülke tohumuz ve toprağında çift sürülmemiş olarak terk edilmişti. Böylece onlardan sadece pek azı, Myrmidon'ların (Macarları kastediyor) egemenliğine sığınanlar, kurtulabildi; bunlar onları kentlerine dağıttılar; sonuç şu oldu ki kırsal alanları insansız kaldı. Böylece onlar yeniden Rumların hükümdarlığına çıkageldiler, çünkü daha önce gelen bazılarını Makedonya ülkesinde kamu arazileri bağışlanınca onlar Rum devletine bağımlı olmuşlardı ve bundan böyle Rumların bağışıkları olarak kalmışlardı. Aynı şey sınırlı sayıda Peçenekler bakımından da gerçekleşti; bunlar, biraz önce sözü edilenlere benzer yolla, bize katıldılar ve(önderleri) Áyan Meclisi üyelerine özgü unvanlarla onurlandırıldılar (Attaleiates, 2008, s. 95).

Geride kalan Uzlar bir kez daha şanslarını denemek için Macaristan'a akın etmişler fakat bir başarı elde edememişlerdir. Güçleri kırılan Uzlar'dan bir kısmı artık Bizans ordusunda görev alırken diğerleri Güney Rusya'ya dönmüşler ve Rus knezlerinin hizmetine girmişlerdir (Bela, 1944, s. 124-125.).

4. KUMAN KIPÇAKLAR

Kuman Kıpçaklar kaynaklarda birçok isimle zikredilmiştir. Ruslar *Polovets*, *Polovtsi* Bizanslılar *Komani*, *Cumanos*, *Kumanos*, Almanlar *Falones*, *Valani*, Macarlar *Kun*, *Kuman*, Ermeniler *Khartes*, *Khardeş*, Moğollar *Kibcag*, Gürcüler *Kivcak*, Fransızlar ise *Koman* adını kullanmıştır. Bu boy İslam kaynaklarında *Kıpçak* olarak geçmektedir. Bu isimler içerisinde Kıpçak, Kuman ve Kun, Kuman Kıpçakların yerel isimleri olup, *Polovets*, *Valwen*, *Khardeş* isimleri ise Kuman Kıpçakların yabancı isimleridir (Korkmaz, 2019, s. 18). Kuman Kıpçaklara verilen bu farklı isimlerin ortak anlamları ise *sarı*, *açık sarı*, *saman sarısı* demektir. Kuman Kıpçaklar ile ilişki kurmuş milletler onların kadınlarının çok güzel olduğundan bahseder. Hatta Rus yıllıklarından anlaşılacağı üzere Rus knezleri hem siyaseten hem de güzelliklerinden dolayı onlarla evlenmişlerdir. Batı Köktürk topluluklarından birisi olan Kuman Kıpçaklar, İrtiş Nehri civarında oturan Kimeklerin İşim-Tobol vadisinde yaşayan bir koluydu. Kaşgarlı Mahmud Yimekleri Kıpçakların büyüğü olarak saymış Kimek-Yimek halinde ikili federasyon olarak yaşayan Kimeklerin idare işlerini Kıpçakların yürüttüğünden bahsetmiştir (Uydu-Yücel, 2020c, s. 109-110).

Bunlar Obi’de yaşamış olan Kimeklere bağlı bir Türk boyu idi. Fakat 11. yüzyılın ortalarında Kimeklerden ayrılarak Avrupa’ya göçmüşlerdir (Mervezi, 1942, s. 316). Kimek tarihini yeniden düzenleyen Kumekov ise Kimekleri İrtiş Nehri boylarında yaşayan Batı Köktürklere bağlı boylar içerisinde sayar (Golden, 2020, s. 214-215). Mesûdî; Oğuz, Karluk ve Kimekler arasında yaşanan savaşların sonucunda Türk boylarının bölgeden uzaklaşarak Batı Avrasya bozkırlarına göç ettiklerinden bahsetmektedir (Mesûdî, 2018, s. 132). Bazı tarihçiler Kıpçakları Kimeklerin içerisinde çıkmış bir boy olarak görmüşler, bazı tarihçiler ise Kuman Kıpçakları müstakil bir boy olarak kabul eder. Barthold’a göre Kıpçaklar Kimekler’in içerisinde çıkan bir kavimdir. Fakat dönemin Müslüman yazarlarının verdiği bilgiler ise bu durumunun aslında böyle olmadığından bahseder (Özel, 2020, s. 19). Hudûdü’l-Âlem’de Kimak ülkesinden şöyle bahseder “*Bu ülkenin doğusunda Kırgızlar’ın bir kabilesi yaşar. Güneyinde Artuş ve Atil Nehirleri, Batısında bazı Kıpçak kabileleri bulunmaktadır*” (Hudûdü’l-âlem Mine’l-Meşrik İle’l-Magrib, 2020, s. 54). Sonuç olarak Kıpçaklar Kimeklerle siyasi birliktelik sağlamışlar. Daha sonra doğuda yaşanan Kun göçünün de etkisiyle Kıpçaklar bu birliktelikten güçlenerek çıkmışlardır (Özel, 2020, s. 19-20).

Kuman kelimesi hakkında dilbilimcilerin ortak kararı Türkçe Moğolca *Kuba* kelimesinden türediği yönündedir. Kelimenin manası *solgun, soluk ve sarıdır* (Gökbel, 2021, s. 37). Çoğu dilbilimciye göre *kuba* kelimesinden türeyen Kuman *ku* köküne *man* eki eklenerek oluşmuştur. Yani Kuman ismi Kuman Kıpçakların dış görünüşleriyle alakalıdır. Ruslar *Polevest* der bu da *ova sakini* anlamına gelir. Bu isim ise Kuman Kıpçakların saçları sarı renkli olduğu için samana benzetilerek verilen bir isimdir (Korkmaz, 2019, s. 20). İlk olarak Rus kroniklerinde Peçenek, Tork ve Türkmenler ile aynı ırktan oldukları belirtilmiş, Gerek Doğulu gerek Batılı bütün kaynaklar Kumanların sarı saçlı kumral oldukları kanaatindedir (Kafesoğlu, 2019, s. 179).

Prsitsak'a göre Kıpçak kelimesi etimolojik olarak *Kıp* köküne *çak* eki verilerek isime dönüştürülmüştür (Pritsak, 1995, s. 154). İbn Hurdazbih'den sonra İslam kaynaklarında geçen Kıpçak kelimesi Türkçe *öfkeli, birden kızan* şeklinde geçmektedir (Kafesoğlu, 2019, s. 180). Bu ad, Kaşgarlı Mahmud'un Divan-ı Lügati-t Türk adlı eserinde ise *Kıfçak* olarak geçmektedir. Anlamı ise *Türklerden büyük bir bölük ve bu bölüğün oturduğu bölge* demektir (Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi, 1985, s. 474). Radlof'a göre bu kelime *kovi* kelimesiyle beraber geçtiği için iki kelime arasında bir yakınlık olabilir (Gökbel, 2021, s. 35). Oğuz Kağan destanında ise *içi çürümüş ve oyulmuş ağaç* anlamına gelir (Togan, 1982, s. 26).

Eski Türk kitabelerinden Uygur Eletmiş Bilge Kağan'ın Kitabesinde Kıpçak adı *bahtı kara işe yaramaz, boş, şanssız, kimsesiz* anlamlarına gelmektedir. Genel manada Kuman Kıpçak birliğinin batı bölümüne *Kuman* doğu bölümüne ise *Kıpçak* denilmiştir. Bunun nedeni ise doğu bölümünün Müslümanlara, batı bölümünün ise Avrupa'ya yakın olmasından kaynaklanmaktadır (Korkmaz, 2019, s. 19-20).

4.1. Kuman Kıpçakların Türkistan'daki Siyasi Tarihleri ve Kun Göçü

9. yüzyılda Kuman Kıpçaklar İrtiş boylarını terk ederek batıya doğru ilerlediler. Tobol ve İşim nehirleri boylarına geldikleri zaman kuzeyden Peçenekler ile komşu olmuşlardır. Daha sonra 10. yüzyılda sistemli olarak batıya doğru ilerleyen Kuman Kıpçaklar Uralları aşarak İtil ve Kama nehirlerinin aşağı kısımlarına kadar ilerlemişlerdi (Çoban, 2014, s. 5). Kuman Kıpçakların İrtiş-Talas civarından batıya doğru göç etmelerine neden olan güç 10. yüzyılda Çin'in kuzeyinde gün geçtikçe kuvvet kazanan Kitay Devleti'dir. Kitaylar güçlendikçe önlerinde duramayan Türk kavimleri batıya doğru göç etmeye mecbur kalmıştı, bunun sonucunda Kuman Kıpçaklar yer değiştirerek İtil Nehri boylarına kadar

gelmişlerdi (Kurat, 2019, s. 72). Bu bölge ise Uzlar ile Kuman Kıpçaklar arasında doğal bir sınır görevi görmekteydi. 1030'lerde Kuman Kıpçaklar Uzlara atfen Oğuz bozkırı olarak adlandırılan bu coğrafyanın efendileri olmuşlardır. Uzları bu bölgeden kesin olarak batıya süren Kuman Kıpçaklar 11. yüzyıla gelindiğinde Rus knezlerinin güney sınırlarına ulaşmışlardır. Böylece ilk önce Peçeneklerin sonra Uzların hâkim olduğu bu coğrafya Moğol çağına kadar Kuman Kıpçakların hâkimiyetine girmiştir (Çoban, 2014, s. 5-6). Bu doğudan batıya yapılan göç hareketine Tahir el-Mervezi ve Urfalı Mateos da bahsetmektedir.

Onlar arasında Kun denilen bir halk var. Bunlar Çin hükümdarının tehdidi sebebiyle Çin topraklarından geldiler. Onlar Nesturi Hıristiyandı. Yetmediği için meralarını terk ettiler. Akıncı İbn Koçkar Harezşah onlardandı. Kay adında bir halk onların peşinden geldi. Onlar bunlardan daha kalabalık ve güçlüydüler, Bunları (Kunları) yeni topraklarından kovdular. Bunun üzerine onlar (Kunlar) Şarıların topraklarına geçtiler. Şarılar ise Türkmen topraklarına girdiler. Türkmenler Guzların doğudaki topraklarına, Guzlar da Ermeni (Kara) deniz sahilleri yakınlarındaki Peçenek topraklarına yerleştiler (Marvazi, 1942, s. 30).

499 (9 Mart 1050-8 Mart 1051) tarihinde, Romalılar büyük bir felaket içine düştüler. Birçok eyaletler tahrip edildi ve halk kılıçtan geçirildi. Kana susamış menfur badzinag milleti tarafından büyük katliamlar yapıldı ve Romalılar acı ve çok felaketli günler geçirdiler. Zira Yılan milleti hareket edip Khardeşler'i önlere sürdüler. Muhaceret eden Khardeşler de Uzlar'ı ve Badzinagları ileriye sürdüler ve bütün bu milletler müttefikten hiddetlerini Romalılara karşı çevirdiler (Urfalı Mateos, 2019, s. 91).

Bu iki önemli kaynaktan anlaşıldığı üzere ilk önce Kaylar Kunlara saldırmış Kunlar onlardan kaçarak Sarıların bölgesini işgal etmişlerdi. Sarılar da Türkmenlerin bölgesine girmiş, Türkmenler Uzların bölgesine, Uzlar da önlerindeki Peçenekleri batıya doğru itmişler (Özel, 2020, s. 21). Bu göç dalgası güney Mançurya yakınlarından başladı ve Doğu Avrupa'da Türk nüfusunun artmasına neden oldu. Moğol Bozkırı'ndan göç eden Kuman Kıpçaklar batıya doğru ilerlediler ve ilk durakları olan Batı Sibirya ve Kuzey Cungarya bölgesine geldiler. 10.yüzyılda ise Kimeklerin kaldığı Tobol, İşim ırmakları bölgesine gelen Kuman Kıpçaklar zamanla Kimek Boy federasyonu içerisine dâhil oldular ve Kimekleri oluşturan yedi boydan birisi oldular. 9. ve 11.yüzyıllarda Kimekler zayıflayıp zamanla tarih sahnesinden silince ortaya çıkan boşluğu Kuman Kıpçaklar doldurdu ve bölgenin hâkimi oldular (Korkmaz, 2019, s. 24-25).

Kun göçü nedeniyle batıya giden Kıpçaklar, burada üç Kıpçak topluluğu oluşturmuştur. Güney Rusya bozkırlarına girerek İtil-Ural bölgesine yayılan Kıpçaklar, Harezmsah Devleti ile işbirliğine giren Sirderya Kıpçakları ve sonraları Sibiryaya Tatarlarının oluşmasında katkıları olan ve Altay Türk halklarının boy adlarında hâlâ adı geçen Sibiryaya Kıpçakları birçok dilbilimci Moğol etno-linguistik unsurların Kuman Kıpçakların gelişmesinde önemli olduğunu iddia etmişler fakat bu kanıtlanmamıştır. Kuman Kıpçaklardan kalan önemli kaynaklardan birisi olan *Codex Cumanicus* adlı eser onların Türkçe konuşan bir halk olduklarının kanıtıdır (Arel, 2017, s. 374-375). Kuman Kıpçaklar 11. yüzyılının başlarında İtil Nehri civarına gelmişlerdir. İçlerinden bir kısmı Kama-İtil civarında bulunan İtil Bulgarları üzerine gitmiş ve onları hâkimiyeti altına almış ve zamanla bölge Kıpçaklaşmaya başlamıştır. Kuman Kıpçakların diğer kısmı ise Aşağı İtil civarına gelerek burada bulunan Hazarların ilerleyen zamanlarda ortadan kalkmasına neden olacaktır. Uzlar ve Peçeneklerin boşalttıkları yerleri arkalarından gelen Kuman Kıpçaklar işgal etmiştir. Kuban, Aşağı Ten ve Özi boylarına kadar bu göç devam etmiştir (Kurat, 2019, s. 72-73).

Kuman Kıpçaklar 1050 civarında Oğuzları daha da batıya doğru itti. 1054'te Oğuzlardan sonra Rus prensliklerinin güney sınırında ilk kez ortaya çıktılar. Yedi yıl sonra tekrar ortaya çıktılar, ancak Periaslavl Knezi Vsevolod onlarla bir barış antlaşması yapmayı başardı. Oğuzların askeri gücü, Balkanlar'da başarısız bir seferle yok edildi ve sonunda Kumanların önünü açtı. 1068'de üç Rus prensini yendiler ve sonraki birkaç yıl içinde Özi'nin batısından aşağı Tuna'ya kadar tüm bölgeyi ele geçirdiler (Horvath, 1989, s. 42).

Karadeniz'in kuzeyine Doğu Avrupa'ya ve Balkanlar'a göç eden Kuman Kıpçaklar bu bölgelerde birçok kavimle münasebette bulundular. Bunlar Hazarlar, Peçenekler, Macarlar, Bulgarlar, Romenler ve Bizans Devleti'dir (Uydu-Yücel, 2020b, s. 501).

Kuman Kıpçaklar tam olarak siyasi bir devlet teşekkülü oluşturamamışlar, ancak tehlike anında birleşmişlerdir. Rasovsky'e göre Kuman Kıpçaklar beş gruba ayrılmışlardır. Bunlar 1 Orta Asya, 2 İtil-Yayık, 3- Donets-Don, 4- Aşağı Dnyepri (Lukomorski grup ta denir), 5- Tuna grup. *Garpta bulunanların memleketinde başka nomad kavimler de yaşamakta idiler: Torklar ve Beçeneklerin bakiyeleri, Alanlar ve Brodnikler* (Rasonyi, 1939, s. 409).

1060 yılında Kuman Kıpçaklar atlarını Tuna boylarına sürmüşler burada bulunan Uzlardan boşaltılan bölgeler 11. yüzyılın sonuna doğru Kuman Kıpçakların hâkimiyeti

altına girmişti. Bu tarihlerden itibaren doğu kaynaklarında bu bölge *Deşt-i Kıpçak* olarak anılmaya başlanmıştı. Bu bölge, Türkçe konuşan akraba kabilelerin yaşadığı Batı Sibiryta bozkırlarına kadar uzanıyordu (Horvath, 1989, s. 43).

Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlara yerleşen Kuman Kıpçak boylarının merkezleri arkeolojik buluntular ve Rus vakayinamelerinden elde edilen bilgilere göre 11. yüzyılın sonu ve 12. yüzyılın başında boylar arasındaki siyasi liderlik Özi'nin batısında yaşayan kabilelerin elindeydi. Yazılı kaynaklar, aralarında Bonyak adlı önemli beyin olduğu bir dizi Kuman reislerinin isimlerinden bahseder (Horvath, 1989, s. 43).

Kuman Kıpçaklara Balkan yolunu açanlar ise Peçenekler olmuştur. 1087 yılında Bizans ve Peçenekler arasında Silistre yakınlarında gerçekleşen savaşta Peçenekler Kuman Kıpçaklardan yardım istemiş Kuman Kıpçaklar ise buna icabet etmiş ve Tuna boylarına gelmişlerdi. Burada bulunan yeşil otlakları gören Kuman Kıpçaklar bir daha geri dönmek istemediler. Bizans'ın da kışkırtmasıyla Peçenekler ile arası açılan bu iki Türk boyu birbirlerine düşman olmuşlardır (Kurat, 2019, s. 73).

Özi hattında 12. yüzyılın ortalarında Arap coğrafyacı İdrisi'nin *Nüzhetü'l-müştâk fi ihtirâkı'l-âfâk* adlı eserinde *Beyaz* ve *Siyah Cumania* olarak adlandırılan bölgeler muhtemelen bu iki kabile grubuyla özdeşleştirilebilir. Arkeolojik buluntuların sayısı, Kuman Kıpçaklar tarafından daha yoğun bir şekilde doldurulduğunu da gösteriyor. Yerleşim grupları, Özi'nin aşağı kesimlerinde, Azak Denizi'nin kuzey kıyısında, Donetsk Havzasında, aşağı Don'da ve Kuban Nehri bölgesinde tanımlanmıştır. Güneyde Kırım yarımadasının bozkırları ve Karadeniz'in bir zamanlar Bizans egemenliği altındaki zengin ticaret limanları Kuman egemenliğine girdi. Kuzeye doğru, İtil bölgesinde, Kuman toprakları Burts ve İtil Bulgaristan topraklarına kadar uzanmaktadır. Donets'in sol yakasında, Rus saldırısına karşı iyi korunan bir bölgede ikamet eden hanları, servetlerini yalnızca yağma baskınlarıyla değil, aynı zamanda boyunduruğuna giren şehirlerden ve yerleşik halklardan sistematik haraç toplayarak da zenginleştirmeye çalıştılar (Horvath, 1989 s. 44).

4.2. Kuman Kıpçak ve Rus İlişkileri

Kuman Kıpçaklar 1030'lu yıllarda İtil boylarına geldikleri zaman, İtil-Ural arasındaki bölgede Uzlar, Karadeniz'in kuzeyinde ve Aşağı Tuna Bölgesi'nde ise Peçenekler yaşamaktaydı. Rus knezleri de bölgede yaşan bu Türk kavimlerine komşuydular. 1035

yılından sonra Kuman Kıpçaklar Uzların topraklarına girip onları batıya doğru iterek Peçeneklerin bulunduğu Güney Rusya bozkırlarına gitmelerine neden oldular. Peçenekler ise Balkan topraklarına doğru göç ettiler (Özel, 2020, s. 23). Kuman Kıpçaklar Rus yıllıklarında ilk defa 1055 yılında *polovtsi* olarak geçmiştir. 1055 yılında Rusların Pereyaslavl Knezi Vsevolod Uzların üzerine bir sefer düzenlemiş ve onları mağlup etmişti. Aynı yıl Kuman Kıpçaklar Boluş adındaki başbuğları ile Rus topraklarına girmişler. Vsevolod onlarla bir barış antlaşması imzalamış ve hediyeler vererek düşmanca bir davranıştan kaçınmalarını sağlamıştı. Böylece Kuman Kıpçaklar ile Rusların ilk karşılaşması bir antlaşma ile son bulmuştu (Kurat, 2019, s. 73).

Fakat bu barış dönemi uzun sürmedi. Kuman Kıpçaklar 1061 yılında savaşmak için Rus topraklarına girdiler ve Knez Vsevolod'u yendiler (Uydu-Yücel, 2020b, s. 523-504).

Polevetsler ilk defa Rus topraklarına gelerek savaştılar. Vsevolod onları karşılamak üzere Şubat'ın ikisinde çıktı. Onlar savaşta Vsevolod'ı yenerek geri döndüler. Bu bize pis (alçak, murdar) ve dinsiz (Allahsız) düşmanların (Rus yurduna) ilk kötülükleri idi. Onların Knyazlarının adı İskal idi." (Uydu-Yücel, 2020c, s. 400).

Kuman Kıpçakların önlerinden kaçan Peçenek ve Uzlardan bazı grupların Ruslara sığınmaları, Rusların da bu boyları kendi hizmetine alması Kuman Kıpçaklar için bir savaş sebebi sayılmış ve 1068 yılında tekrar Rusların Preyaslavl Knezliği'ne saldırmışlardır. Kuman Kıpçaklara karşı üç Rus knezi birleştiler fakat yenilmekten kurtulamadılar. Çernigov Knezliği'ne kadar ilerlediler (Gökbel, 2021, s. 55). Bu sırada Kuman Kıpçakların Çernigov Knezliği'ne kadar ilerlediğini duyan Svyatoslav, Snovsk'da önlerini kesti. Bu sefer sonucunda Kuman Kıpçaklar yenildiler hatta başbuğları esir düştü. Yaklaşık üç yıl sonra 1071 yılında tekrar saldırıya geçen Kuman Kıpçaklar Rostovtsev ve Neyatin yakınlarında Ruslarla savaştı (Özel, 2020, s. 54). 1093 yılında Kiev tahtına yeni bir prens çıktı. Kuman Kıpçaklar daha önceleri alıştıkları gibi tahta yeni çıkan presten değerli hediyeler talep ettiler. Fakat prens hediye vermediği gibi Kuman Kıpçaklar üzerine sefer düzenledi. Kuman Kıpçaklar karşısında başarı gösteremeyen prens yenildi ve barış antlaşması imzalamak zorunda kaldı (Gökbel, 2021, s. 57). 1094 yılında Kuman Kıpçaklar ve Ruslar arasında imzalanan barış antlaşmasına göre başbuğ Tugorhan'ın Kızı, Kiev Knezi Svyatopol'la evlendi. 1096 yılında ise Kuman Kıpçakların Kiev'e gönderdikleri elçilerin öldürülmesi yeni bir savaşa neden oldu. Kuman başbuğlarından Tugorkan, Bonyak ve Küre saldırıya geçti. Küre, Pereyaslavl

yakınlarındaki Uste şehrini yakıp yıkarken Bonyak ise Kiev yakınlarındaki knezlik sarayına saldırmıştı. Fakat Ruslar bu saldırılara misliyle karşılık verdiler ve Kuman Kıpçakları yenmeyi başardılar. Savaş sonunda başbuğ Tugorhan ve bazı Kuman Kıpçak askerleri öldürüldü (Korkmaz, 2019, s. 51).

4.3. Kuman Kıpçak ve Hazar İlişkileri

10. yüzyıla gelindiğinde gerek Ruslar gerek Türk boylarının saldırıları ve iç çekişmeler Hazar Kağanlığının sonunu getirmiştir (Korkmaz, 2019, s. 37). Kuman Kıpçak Hazar ilişkileri ise daha çok Hazar Kağanlığının çöküş dönemine rastlamaktadır (Gökbel, 2021, s. 49). Dokuz yüz atmış sekiz yılında Kiev Knezi Svyatoslav Hazar Kağanlığı'na saldırarak Don-Kuban boylarını ve Tamatarhan şehrini ele geçirmişti (Kurat, 2019, s. 43). Doğudan gelen Kuman Kıpçaklar da Yayık Nehri'ni geçerek Kama-İtil boylarına geldiler. Burada Bulgarlar ile karşılaştılar. Bir bölümü ise Aşağı İtil boylarına gelerek burada bulunan Hazarlara komşu oldular (Uydu-Yücel, 2020b, s. 503). Böylece Hazarların Türkistan ve Harezmi ile ilişkilerini kesmiş ve ticari faaliyetleri durma noktasına gelmişti. 11. yüzyılda Hazar Kağanlığı'nın ekonomik düzeni bozulunca askeri düzeni de sekteye uğramış bir de içerideki siyasi çekişmeler kağanlığın sonunu getirmiştir (Kurat, 2019, s. 43). Kuman Kıpçaklar Hazar Kağanlığının yıkılmasında başlıca rolü üstlenmişlerdir. Sadece bununla kalmamış 1229'da vuku bulan Moğol istilasına kadar yaklaşık iki yüzyıl bölgenin tek hâkimi olmuşlardır (Uydu-Yücel, 2020b, s. 503).

4.4. Kuman Kıpçak ve Bizans İlişkileri

Kuman Kıpçakların Bizans İmparatorluğu ile ilk karşılaşması 1078 yılında Peçeneklerin Balkan topraklarına yaptığı akınlar sonucunda olmuştur. 1087 yılında Bizans İmparatoru Aleksi Komnenos Peçeneklerin elinde bulunan Silistre'yi almak için harekete geçti. Bunun üzerine Peçenek Başbuğu Tatuş Tuna Nehri'nin doğusunda bulunan Kuman Kıpçaklardan yardım istedi. Kuman Kıpçaklar Peçeneklerin yardım çağrısına olumlu cevap verdi fakat geldiklerinde savaş çoktan bitmişti. Peçenekler onları beklemeden savaşmış ve zafer kazanmışlardı. Kuman Kıpçaklar Peçeneklerin elde ettiği ganimetlerden pay istediler. Peçenekler kazandıkları ganimetleri Kuman Kıpçaklar ile bölüşmediler. Bunun üzerine Kuman Kıpçak Peçenek dostluğu yerini düşmanlığa bıraktı (Uydu-Yücel, 2020b, s. 512).

Müttefik olan iki Türk kavmi artık birbirlerine düşman olmuştu. Bu düşmanlık Bizans imparatorunun hoşuna gitmişti. 1087 yılından sonra Balkanlar'da Peçenek baskısı iyice artmış ve Bizans bundan çok zarar görmeye başlamıştı. 1091 yılında Bizans Kuman Kıpçaklar ile bir antlaşma yaptı. Amacı Kuman Kıpçaklar ile Peçenekler arasında vuku bulan düşmanlıktan yararlanmak ve Peçenekleri Kuman Kıpçakların yardımıyla ortadan kaldırmaktı (Korkmaz, 2019, s. 92). Peçenekler İzmir'deki Çaka Bey ile müttefik olup Bizans'a saldırmayı planlamıştı. Fakat Çaka Bey gelmeden harekete geçtiler. Peçenekler de savaşa üç gün ara verip Çaka Bey'in gelmesini beklediler. Aslında bu onların sonu oldu. Bizans'ın davet ettiği Kuman Kıpçaklar kırk bin kişilik ordusuyla çıkıp geldi. İmparator Aleksî Kuman Kıpçak beylerine bir ziyafet vermiş ve bir dostluk antlaşması yapmıştır (Kurat, 2016, s. 256-257). Bu olay Bizans kaynaklarında şöyle geçmektedir:

Dört gün sonra değişik bir yönden aşağı yukarı 40.000 kişilik bir Kuman ordusu yaklaşmakta olduğunu gördü. Bunlarla uzlaşmayı gerekli saydı ve önceliği kendi alıp onları misafir etti. Kumanların ordusundaki pek çok Bey arasında Togortak, Maniak ve çok yaman birkaç diğer savaşçı herkes içinde en göze çarpanlar idi. İmparator aşçıbaşlarına onları çok zengin bir sofrada ağırlamalarını buyurdu. Onlara bol bol ikramda bulduktan sonra çok dostça davrandı, onları binlerce armağana boğdu sonradan ant içmelerini ve tutsaklar vermelerini istedi. Onlar gönülden bu koşulları yerine getirdiler ant içtiler ve Peçeneklere karşı savaşa tutuşmak için kendilerine üç gün verilmesini istediler (Komnena, 2021, s. 237).

Sonuç olarak Bizans İmparatoru Aleksî Komnenos Meriç Nehri kenarındaki Omurbey mevkiinde karargâhlarını kuran Peçeneklere karşı kırk bin kişilik Kuman Kıpçak ordusuyla birlikte ani bir baskın yaparak Peçenekleri ortadan kaldırdılar (Uydu-Yücel, 2020b, s. 512). 12. yüzyılda ise Bizans Kuman Kıpçaklar ile tekrar bir antlaşma yaptı ve onları Tuna sınırlarını korumak için bölgeye yerleştirdi. Kuman Kıpçaklar artık Bizans ordusunda ücretli askerlik yapmaya başlamışlardı. Bozkır savaş taktikleriyle savaşan Kuman Kıpçaklar Bizans'ın Anadolu'ya yaptığı seferlerde para veya toprak karşılığında Bizans ordusunda yer almışlardır (Korkmaz, 2019, s. 95).

11. yüzyıldan itibaren Bizans ordusunda ücretli askerlik yapan bu Türk askerlerine ise Türkopoller (Türkoğlu) denilmekteydi. Türkopol kelimesi Bizans ordusundaki Türklerden oluşan ok, yay ve kargı kullanan hafif süvari birlikleriydi (Ayönü, 2009, s. 64). Bizans kaynakları bu ücretli Türk askerlerinden şöyle bahsetmektedir:

Bu yeni patlak veren düşmanlık üzerine imparator birliklerini topladı ve bunları yeni hizmete alınanlarla takviye etti. Ayrıca başlıca Latinlerden ve Tuna İskitlerinden (Kumanlar) müteşekkil büyük bir ücretli ordu da teşkil etti (Khoniates, 2020, s. 123).

Bizans İmparatoru topladığı bu ordu ile Anadolu Selçuklu devletine saldırdı. 1176 yılında gerçekleşen Miryakefalon savaşında ağır yenilgi alan İmparator Komnenos hanedanının kurduğu güçlü askeri teşkilatı yok etmişti. Bizans İmparatorluğu artık yıkıldığı 1453 yılına kadar Türkler karşısında saldırıdan savunmaya çekilmiştir (Ayönü, 2009, s. 62).

4.5. Kuman Kıpçak ve Macar İlişkileri

1091 yılındaki Lebunium muharebesinde Bizans imparatoruna destek vermek için gelen Kuman Kıpçakların savaştan sonra başbuğları Bonyak önderliğinde Macaristan'a gitmesiyle Kuman Kıpçak, Macar ilişkileri başlamıştır (Uydu-Yücel, 2020b, s. 517). 1091'de Macaristan'a akınlar düzenleyenler Kuman Kıpçakların beş bölüğünden birisi olan Tuna bölüğü idi. Tuna bölüğüne mensup Kuman Kıpçakların bir kısmı Macar kralının himayesinde hem farklı bölgelere yerleştirilmişler hem de Macar ordusunda askerlik hizmeti yapmışlardır (Gökbel, 2021, s. 78-79).

Bu yıllarda komşuları olan Rus knezleri arasında da bazı anlaşmazlıklar yaşanıyordu. Kiev Knezi Svyatopolk Terebovl Knezi Vasilko ve Volin Knezi David İgoreviç arasında anlaşmazlık yaşanmış Knez Svyatopolk Oğlu Yaroslav'ı Macar Kralı Kalman'a göndererek Vasilko ve David'e ittifak yapma talebinde bulunmuştu. Bu talep Macar Kralı Kalman tarafından olumlu karşılanmış ve Kral ordusunu toplayıp Peremişl'a doğru yola çıkmıştı. Yaklaşan bu tehlikeyi haber elan David İgoreviç ise Kuman Kıpçaklar'ın Başbuğları Bonyak'dan yardım istedi (Özel, 2020, s. 28). Mualla Uydu Yücel'in Rus yıllıklarından aktardığına göre:

David hanımını Voldarya'nın yanında bırakarak Polevetslerin yanına gitti. Onu Bonyak karşıladı. O geri dönerken, Polevetsler Vengriler (Macarlar) üzerine gittiler. Yolda geceyi geçirmek için konakladılar. Geceleyin bonyak uykusundan uyanarak ordusundan uzaklaştı. Kurtlar ulumaya başladı ve bir kurt onun ordusuna doğru uludu ve onunla beraber pek çok kurt da ulumaya başladı. Bonyak geri döndüğünde olanları David'e anlatarak: yarın Ugorlar (Macarlar) karşısında zafer bizim olacaktır dedi (Uydu-Yücel, 2020c, s. 425-426).

1099'da San Nehri boyundaki Peremişl şehri yakınlarında gerçekleşen savaşta Ruslar kesin zafer kazanmıştı. Tabi bu zaferin kazanılmasında Bonyak'ın mühim rolü vardı

(Kurat, 2019, s. 81-82). Sonuç olarak Peremişl arpışmasında Macarlar ağır bir yenilgi almış. Bunun yanında Kraliyet hazinesini de Kuman Kıpçaklara kaptırmışlardı (oban, 2013, s. 34).

5. SONUÇ

Karadeniz'in kuzeyi ve İtil boyları 1. yüzyıldan itibaren birçok Türk kavmine ev sahipliği yapmıştır. İlk olarak İskit, Sarmat, Hun, Suvar, Avar, Bulgar, Hazar ve Macarların yaşam sürdürdüğü bu coğrafya 9. yüzyıl sonrasında Peçenek, Uz ve Kuman-Kıpçak boylarına yurt olmuştur. Coğrafi olarak Türklerin yaşam tarzına uygunluk gösteren Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlar esasında mecburen göç edilmek zorunda kalınan bir bölgedir. İç Asya'daki nüfus artışı ve buna bağlı olarak yeni otlak arayışı boylar arasında siyasi mücadeleyi tetiklemiştir. Bu mücadele göçlerin ana sebebini oluşturmuştur.

Bu çerçevede Türk boylarının göç güzergâhı gür otlaklar bulabildikleri Batı Sibiryaya ve Kuzey Türkistan bozkırlarının devamı niteliğinde olan Karadeniz'in kuzey bozkırları olmuştur. Bu bölgenin coğrafi şartlarının ilerlemeye imkân vermesi ve siyasi olarak güçlü bir yapının bulunmaması kesif Türk kitlelerini cezbetmiştir. Nitekim Batı Türkistan'dan kalkan Türkler İtil Nehri'ni geçerek kolaylıkla geçip Tuna boylarına kadar ilerlemiştir.

Türk boylarının bu meşakkatli yolculuğu amaçsız bir yürüyüş değildir. Hayatta kalabilmek için yeni bir yurt arayışıdır. Nitekim bu boylar bozkır yaşamını sürdürebilecekleri elverişli topraklar bulduklarında buraları sahiplenmiştir. Bu tarihsel akışta Türkistan coğrafyasından başlayan yolculuk Kafkaslarda kavimler kapısı da denilen kuzey göç yolu üzerinden gerçekleşmiştir. Hunların ardından Suvarlar, Avarlar, Bulgarlar, Macarlar ve Hazarlar aynı güzergâhı kullanmıştır. Bu ilk dalgaların sonrasında 9.-13. yüzyıllar arasında Türkistan'dan Karadeniz'in kuzeyi ve Balkanlara doğru yeni bir hareket başlamıştır.

9. yüzyıldan itibaren bu yolu sırasıyla Peçenekler, Uzlar ve Kuman Kıpçaklar kullanmıştır. Bu boylar Hazar Denizi'nin kuzeyinden Deşt-i Kıpçak ve Balkanlara kadar ilerlemiştir. Köktürler sonrası Çinlilerin bozkıra hâkim olma niyetiyle Talas boylarına kadar gelmiştir. Bu süreçte Talas Savaşı'nda Karlukların taraf değiştirmesiyle Çinliler Araplar karşısında mağlup olmuş ve neticede Talas ve Çu vadilerinde iktidar el değiştirmiş ve Karluklar bölgenin hâkim gücü haline gelmiştir. Güçlenen Karluklar karşısında tutunamayan kimi Türk boyları Karluklara boyun eğmiş kimisi de göç etmek mecburiyetinde kalmıştır. Bu durum bozkırın tarihsel akışında tekraren yaşanan bir durumdur.

8. yüzyılın ikinci yarısında Batı Köktürk Devleti'nin nihayete eriyişi sonrası Karluk ve Oğuz baskısı Peçenekleri Batı Sibiryaya doğru göçe zorlamıştır. Ancak çok geçmeden Karluk baskısı karşısında Uzlar da Aral Gölü ve Sirderya bölgesine gelerek Peçeneklere komşu olmuştur. Peçeneklerin ticaretinin sekteye uğramasıyla iki boy arasında zamanla gerginlik ortaya çıkmıştır. Bu anlaşmazlık Peçeneklerin Yayık, Emba ve İtil ırmakları arasındaki bölgeye yerleşmesine sebep olmuştur. Peçeneklerin bu hareketini Uz ve Kuman Kıpçaklar da izlemiştir.

Birbirini takiben Balkanlara kadar ilerleyen bu üç boy hem kendi aralarında hem de karşılaştıkları halklarla birtakım ilişkilere girmiştir. Bu ilişkiler kimi zaman ittifak kimi zaman da düşmanlık çerçevesinde gelişmiştir. Peçenek, Uz ve Kuman Kıpçak boylarının hangi yollardan ilerledikleri ve nerelerde yerleştiklerine dair bilgileri bir yere kadar dönemin kroniklerinden takip etmek mümkündür. Ancak bu boyların yurtlarını tespit etmek her zaman kolay değildir. Nitekim bu boyların her birinin hem bozkır tipi yaşam tarzına sahip olması hem de siyasal olarak birer devlet olarak tezahür edememiş olması yerleşim yerlerini tespitini zor kılmaktadır. Ancak bu zorluğa rağmen birtakım yer isimlerinin tespiti mümkündür.

Yarı göçer yaşam tarzının seyyar barınakların taşınabilirliğine rağmen yer adları bu boyların yaşam alanlarına dair ipuçları sunmaktadır. Mezar yerleri ve boy beylerinin adı ile anılan bölgeler bu boyların izini takip etmeyi kolaylaştırmaktadır. Yer adlarının etimolojisinden yola çıkılarak gerçekleştirilecek bir araştırma bu boyların yerleşim alanlarının belirlenmesinde bilimsel sonuçlar doğuracaktır. Ancak bu çalışmada daha ziyade ele geçirilen kaynaklarda geçen yer isimlerinin verilmesi ile yetinilmiştir. Nitekim sahanın büyüklüğü böylesi bir analizin yapılmasını zorlaştırmıştır. Diğer yandan 9. yüzyıla inildiğinde bu boyların bölgedeki varlığına dair bilgiler azalmaktadır. İlerleyen yüzyıllarda Balkan ovalarına vardıklarında bu boyların adları ile anılan yer isimlerinin daha zengin ve ulaşılabilir olduğu söylenebilir.

Bizans ve Rus kaynakları ile Arap coğrafyacıları bu boylardan haber alınan yegâne kaynaklardır. Deşt-i Kıpçak sahası Peçenek, Uz ve Kuman Kıpçak boylarının 9.-13. yüzyıllarda Güneydoğu Avrupa'ya kadar uzanan yolculuklarında ana uğrak noktası olmuştur. Bu tespiti bölgenin ekonomik, kültürel ve etnik değişiminden gözlemlemek mümkündür. Nitekim bu boylar Moğol ilerleyişi öncesinde bölgenin ana aktörleri konumundadır. Bu tarihi seyir içinde Türklerin, Karadeniz'in kuzeyinden batıya

ilerleyerek Balkan coğrafyasını bir Türk yurdu haline getirdiklerini ve akabinde de Bizans aracılığı ile 11. yüzyıldaki Selçuklu ilerleyişinden evvel Anadolu'ya batıdan giriş yaptıklarını belirtmek gerekir. Bu bağlamda Karadeniz'in kuzeyinde bulunan steplerdeki Türk varlığını iyi kavramak gerekir.

KAYNAKLAR

- Abeşi, H. A. (2019). *Türk Kavimleri Tarihi*. Ahsen Batur (çev.). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Agacanov, S. G. (2009). *Oğuzlar*. Ekber N. Necef, Ahmet Annaberdiyev (çev.). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Ahincanov, S. M. (2019). *Türk Halklarının Katalizör Boyu: Kıpçaklar*. Kürşat Yıldırım (çev.). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Ahmetbeyoğlu, A. (2002). Türkistan'dan (Orta Asya) Doğu Avrupa'ya Yapılan Türk Göçleri, *Türkler Ansiklopedisi*, (C. 2, 522-529.). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Ahmetbeyoğlu, A. (2015). Uzlar, *Oğuzlar: Dilleri Tarihleri ve Kültürleri 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyum Bildirileri*, Tufan Gündüz Mikail Cengiz, (ed.). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 61-68.
- Ahmetbeyoğlu, A. (2020). Avrupa Hunları, *Doğu Avrupa Türk Tarihi*. Osman Karatay-Serkan Acar, (ed.), İstanbul: Kronik Kitap.
- Artamanov, M. İ. (2019). *Hazar Tarihi*. Ahsen Batur (çev.). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Attaleiates, M. (2008). *Tarih*. Bilge Umar (çev.). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Aydın, H. (2021). *Theophanes Confessor'ün Kroniğinde Türkler:284-813*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Ayönü, Y. (2009). Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerler (XI.-XII. Yüzyıllar), *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (25), 53-69.
- Czegledy, K. (2004). *Bozkır Kavimlerinin Doğu'dan Batı'ya Göçleri*, Mutlu Gün (çev.). Ankara: Asır Matbaacılık.
- Çapan, F. & Güvenç, B. (2017). Kavimler Göçü ve Batı Roma İmparatorluğu'nun Çöküşü, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*, 6 (18), 629-640.
- Çoban, E, (2014). Orta Çağ'da Kumanlar ve Macarlar, Ankara, Nobel Yayıncılık.
- Çoban, E. (2013). Orta Çağ Macar Toplumunda Peçenekler, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 10 (3), 45-59.

- Demirkent, I. (2020). *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, Ankara: TTK Yayınları.
- Dilbaş, G. (2013). Macar Tarihinde Peçenekler, *History Studies*, 5 (2), 137-154.
- Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi*, (1985), Besim Atalay (çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Durmuş, İ. (2002a). İskitlerin Kimliği, *Türkler Ansiklopedisi*, (C. 1, 620-627), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Durmuş, İ. (2002b). Sarmatlar, *Türkler Ansiklopedisi*. (C. 1, 637-647), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Durmuş, İ. (2020a). *İskitler*, Doğu Avrupa Türk Tarihi. Osman Karatay-Serkan Acar (ed.). İstanbul: Kronik Kitap.
- Durmuş, İ. (2020b). *Sarmatlar*, Doğu Avrupa Türk Tarihi, Osman Karatay-Serkan Acar (ed.). İstanbul: Kronik Kitap.
- Ebul Gazi Bahadır Han (1958). *Şecere-i Terakime*. Muharrem Ergin (haz.). İstanbul: Kervan Kitapçılık.
- Eckhart, F. (2010). *Macaristan Tarihi*. İbrahim Kafesoğlu (çev.). Ankara: TTK Yayınları.
- Ergin, M. (2015). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Erkoç, H. İ. (2021). *Yenisey'den Seyhun'a Türkler*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Gerdizi, (1347). *Zeynü'l-Ahbar*, Abdülhayy Habibi (neşr.). Tahran.
- Golden, P.B. (1972). The Migrations of the Oğuz, *Archivum Ottomanicum*, IV, 45-84.
- Golden, P.B. (2017). Güney Rusya Bozkırlarının Halkları, *Erken İç Asya Tarihi*. Denis Sinor. (der.), A. Arel (çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. 371-378.
- Golden, P. B. (2019). *Hazar Çalışmaları*. Egemen Çağrı Mızrak, (çev.). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Golden, P. B. (2020). *Türk Halkları Tarihine Giriş*. Osman Karatay, (çev.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gökbel, A. (2021). *Kıpçak Türkleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- Gömeç, S. Y. (2013). Türk Tarihinde Peçenekler, *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 53 (1), 251-256.
- Gömeç, S. Y.; Çelikleş, M. M. (2016). Basmılların Türk Tarihindeki Önemi, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 112 (220), 39-40.
- Grousset, R. (2019). *Bozkır İmparatorluğu, Atilla-Cengiz-Han-Timur*. M. Reşat Uzman (çev.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gumilev, L. N. (2019a). *Eski Türkler*. Ahsen Batur (çev.). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Gumilev, L. N. (2019b). *Hazar Çevresinde Bin Yıl*. Ahsen Batur (çev.). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Gundogdiyev, O. A. (2020). Oğuzlar ve Kiev Rusyası. Dastanbek Razakov-Yusuf Akbaba (çev.). *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi* (13), 249-262.
- Györffy, G. (1972). Sur La Question De L'Etablissement Des Petcheneques En Europe, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, Tomus XXV, Budapest.
- Horvath, A. P. (1989). Pechenegs, Cumans, Iasians, Step Peoples İn Medieval Hungary, Kner Printing House, Gyomaendréd, Timothy Wilkinson (trans). 7-110.
- Hudûdü'l-âlem Mine'l-Meşrik İle'l-Magrib*. (2020). (Minorsky V. F.'nin Edisyonundan Türkçeye çeviri) A. Duman-M. Ağarı, (çev.). İstanbul: Ayışığı Kitapları.
- İbn Fazlan Seyahatnamesi*. (1995). Ramazan Şeşen (çev.). İstanbul: Bedir Yayınevi.
- İbn Hurdazbih. (2019). Yollar ve Ülkeler Kitabı El- Mesâlik ve'l-Memâlik, Murat Ağarı (Çev.). İstanbul: Ayışığı kitapları.
- Kafalı, M. (1971). Deşt-i Kıpçak ve Cuci Ulusu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, (25), 179-188.
- Kafesoğlu, İ. (2019). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat
- Karatay, O. (2020). Macarlar, *Doğu Avrupa Türk Tarihi*. Osman Karatay-Serkan Acar (ed.). İstanbul: Kronik Kitap.
- Khoniates, N. (2020). *Historia (İonnes ve Manuel Komnenos devirleri)*. Fikret Işıltan, (çev.). Ankara: TTK Yayınevi.

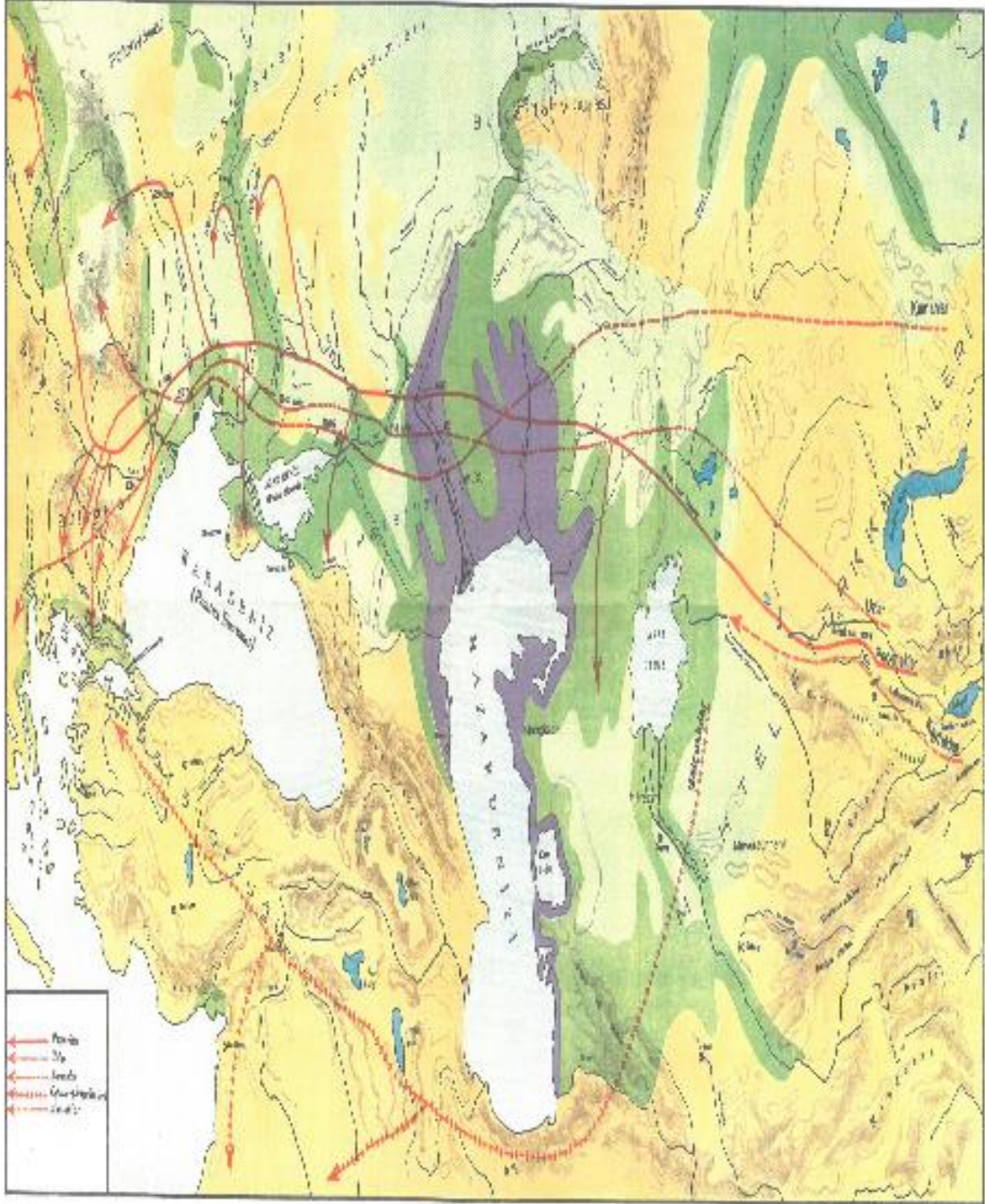
- Komnena, A. (2021). *Alexiad*. Bilge Umar (çev.). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Korkmaz, A. (2019). *Kuman Kıpçaklar: Orta Çağ Doğu Avrupası'nın Güçlü Cengâverleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kossanyi, Bela. (1944). XI-XII. Asırlarda Uzlar ve Komanlar'ın Tarihine Dâir. Hamit Koşay. (çev.). *Bellekten*, VIII (29), 124-125.
- Kurat, A.N. (2015). *Makaleler*. Nihat Yazılıtaş, Ahmet Vurgun (Haz.). Ankara: TTK Yayınları. I.
- Kurat, A. N. (2016). *Peçenekler*. Ankara: TTK Yayınları.
- Kurat, A. N. (2019). *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara: TTK Yayınları.
- Kuzgun, Ş. (2015). *Hazar ve Karay Türkleri*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi.
- Mako. G. (2011). Two Examples of Nomadic Conversion in Eastern Europe: the Christianization of the Pechenegs, and the Islamization of the Volga Bulgars (tenth to thirteenth century A.D.), Cambridge University Faculty of History, (Unpublished Master's Thesis), 1-59.
- Mangaltepe, İ. (2009). Peçenek Macar Münasebetleri ve A.P. Horvath'ın Eserinde Peçenekler, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, (15), 69-90.
- Mervazi, (1942). *Sharaf al-Zaman Tahir Marvazi on China, the Turks and India*. V.F. Minorsky (çev.). London.
- Mesûdî, (2018). *Kitâbü't-Tenbih ve'l-İşraf*. Ramazan Şeşen (Mütercim). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Melyukova, A. İ. (2017). İskitler ve Sarmatlar, *Erken İç Asya Tarihi*. Denis Sinor (der.). İsenbike Togan (çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. 159-162
- Orkun, H. N. (1933). *Peçenekler*. İstanbul: Remzi Kitaphanesi Yayınları.
- Ostrogorsky, G. (2019). *Bizans Devleti Tarihi*. Fikret İşıltan (çev.). Ankara: TTK Yayınları.
- Özel, H. (2020). *Kıpçak Uruk ve Boyları*. Ankara: TTK Yayınları.

- Paron, A. (2021). The Pechenegs: Nomads in the Political and Cultural Landscape of Medieval Europe, East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450. Florin Curta and Dušan Zupka (eds). Thomas Anessi (trans.). Brill, Vol. 74, 1-387.
- Porphyrogenitus, K. (2020). *De Administrando Imperio*, İlhan Aslan (çev.). İstanbul: Post Yayınları.
- Pritsak, O. (2002). Doğu Avrupa’da Türkler, *Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi*, Osman Karatay (çev.). (C 2,181-182). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Pritsak, O. (1995). Polovetsler ve Ruslar, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Eşref Bengi Özbilen (terc.). (94), 154.
- Rasonyi, L. (1939). Tuna Havzasında Kumanlar, *Bellekten*, 3 (11-12), 401-422.
- Rasonyi, L. (1993). *Tarihte Türklük*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Rasovskiy, D. A. (2019). Rus’da ve Ugriya’da Peçenekler, Torklar ve Berendiler. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Kürşat Yıldırım (çev.). 121 (239), 283-344.
- Safran, M. (2002). Kuman Kıpçaklar, *Türkler Ansiklopedisi*, (C. 2, 785-792), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Şeşen, R. (2020). *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Taşağıl, A. (2017b). *Eski Türk Boyları Çin Kaynaklarına Göre (MÖ III. –MS X. Asır)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Taşağıl, A. (2019). *Gök-Türkler*. Ankara: TTK Yayınları.
- Togan, A. Z. V. (1982). *Oğuz Destanı “Reşideddin Oğuznamesi” Tercüme ve Tahlili*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Urfalı Mateos Vekayi-namesi (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136-1162)*. (2019). H. D. Andreasyan (çev.). Ankara: TTK Yayınları.
- Ünal, A. A. (2021). Peçenek Rus Siyasi İlişkileri (MS 915-978), *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3 (6), 213-228.

- Üren, U. (2020). Suvarlar, *Doğu Avrupa Türk Tarihi*. Osman Karatay-Serkan Acar (ed.). İstanbul: Kronik Kitap.
- Vasary, İ. (2016). *Eski İç Asya'nın Tarihi*. İsmail Doğan (çev.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Vörös, G. (2002). Peçeneklerin Dili ve Erken Tarihi Üzerine Notlar, *Türkler Ansiklopedisi*, (C. 2, 693-708). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Yalvar, C. (2018). Deşt-i Kıpçak'ta Moğol Hâkimiyeti ve Kuman Kıpçaklar, *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, 2 (1), 3-29.
- Yorulmaz, O. (2012). *Geçmişten Günümüze Kanglı Türkleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Uydu-Yücel, M. (2002). Hazar Hakanlığı, *Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi*, (C. 2, S. 149-179). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Uydu-Yücel, M. (2015). Karadeniz'in Kuzeyinde Oğuz-Guz-Uzlar, Oğuzlar: Dilleri Tarihleri ve Kültürleri, 5. Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları. 385-404.
- Uydu-Yücel, M. (2017) Balkanlarda Peçenekler, Uzlar ve Kumanlar, *Balkanlar El Kitabı*, (C. 1) Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay (ed.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Uydu-Yücel, M. (2019). *Peçenekler*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Uydu-Yücel, M. (2020a). *Türkistan'dan Tuna'ya Peçenekler*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Uydu-Yücel, M. (2020b). *Peçenekler*, Doğu Avrupa Türk Tarihi, Osman Karatay-Serkan Acar (ed.). İstanbul: Kronik Kitap.
- Uydu-Yücel, M. (2020c). *9.yy'dan 13.yy'a Kadar İlk Rus Yıllıklarında Türkler*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- Zimony, I. (1998). A Besenyök Nyugatra Vandorlasanak Okai, *Acta Universitas Szegediensis de Atilla Jozsef Nominatae. Acta Historica*, 106, 129-144.
- Zonaras, İ. (2008). *Tarihlerin Özeti*. Bilge Umar (çev.). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

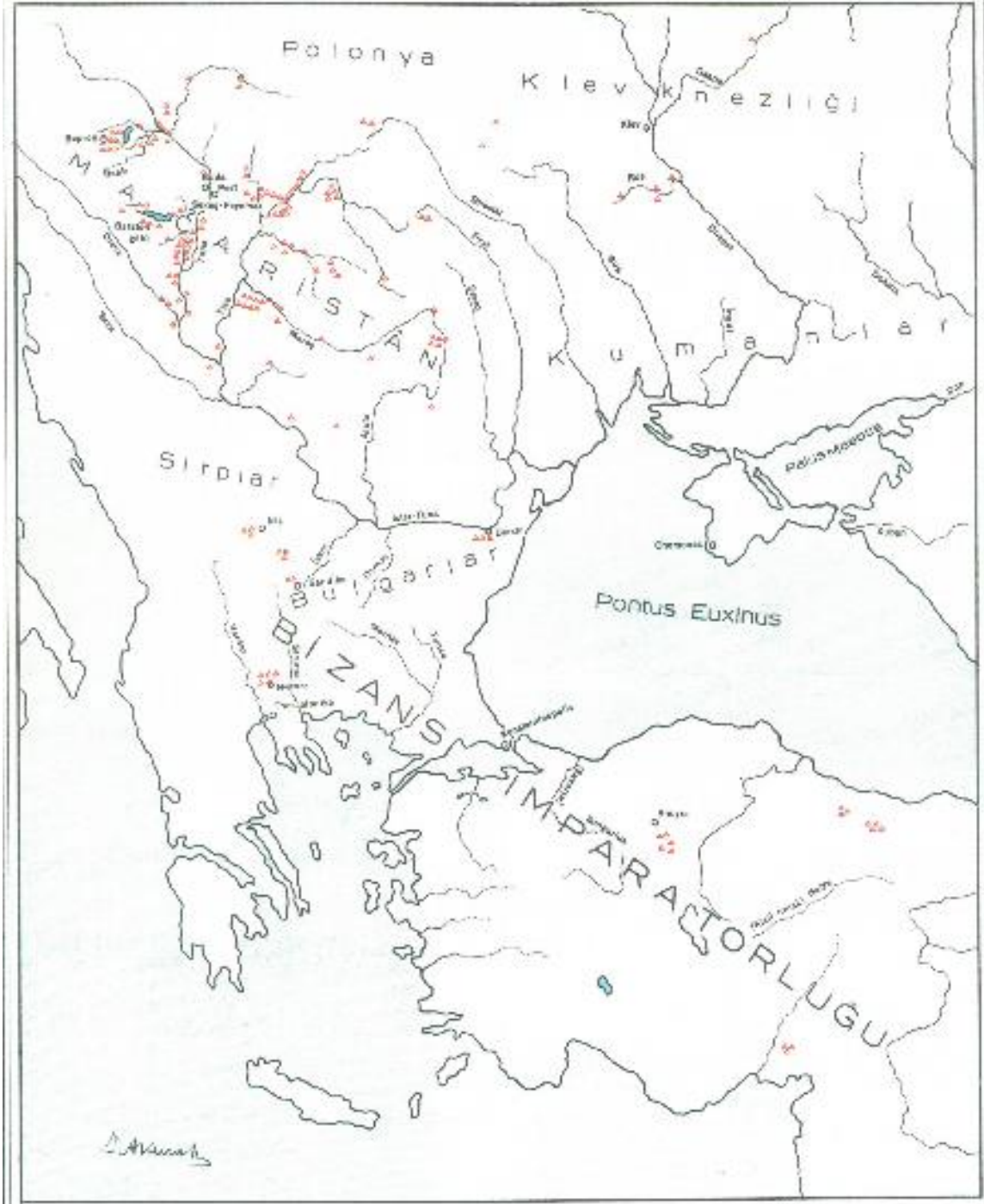
EKLER

Ek 1. Peçeneklerin Hareketlerini Gösterir Harita¹

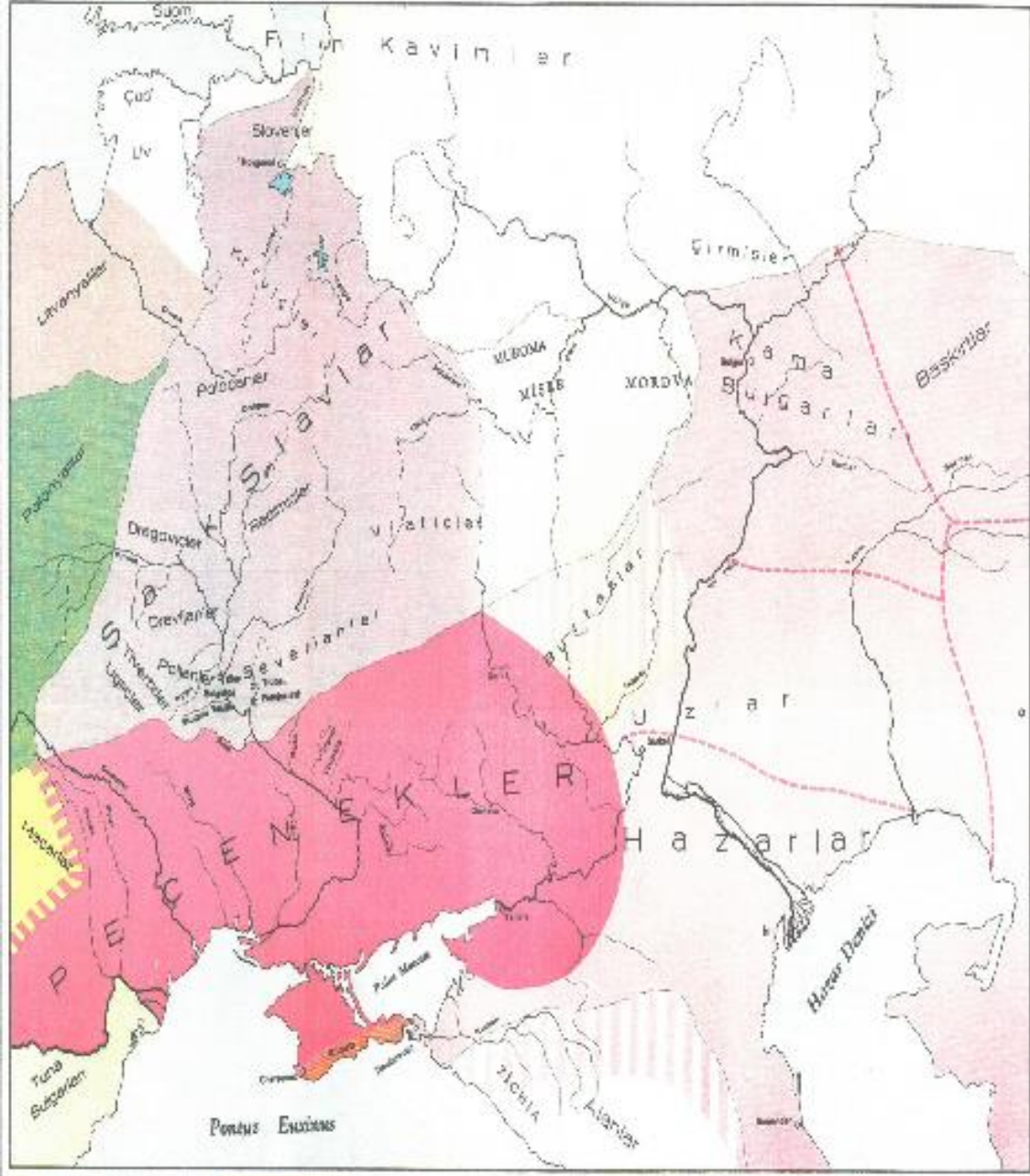
¹ Akdes Nimet Kurat, *Peçenekler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2016.

Ek 2. Peçeneklerin Bulunduğu Yeri Gösterir Harita ²

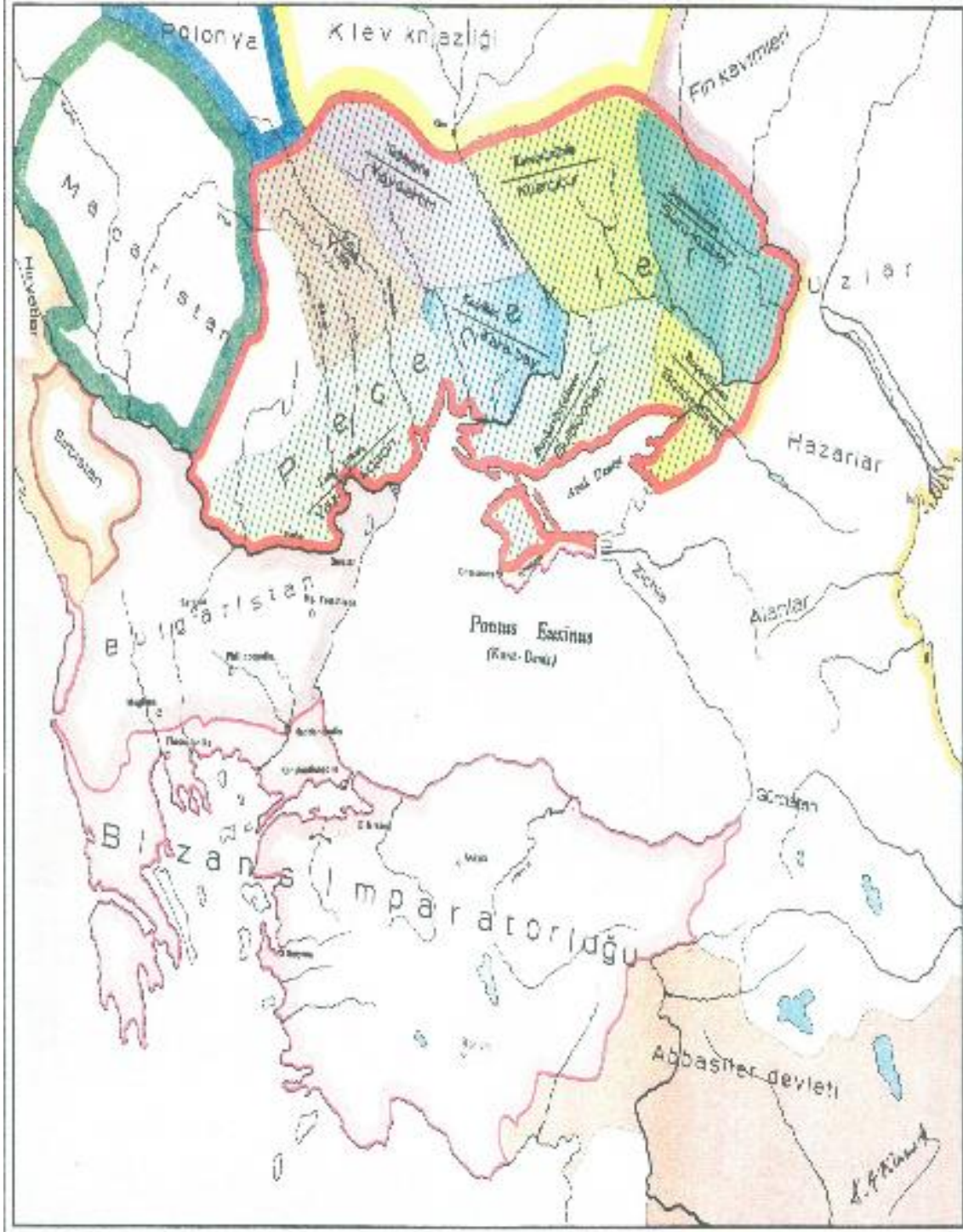
² Akdes Nimet Kurat, *Peçenekler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2016.

Ek 3. 900 Tarihinde Karadenizin Şimalindeki Vaziyet³

³ Akdes Nimet Kurat, *Peçenekler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2016.

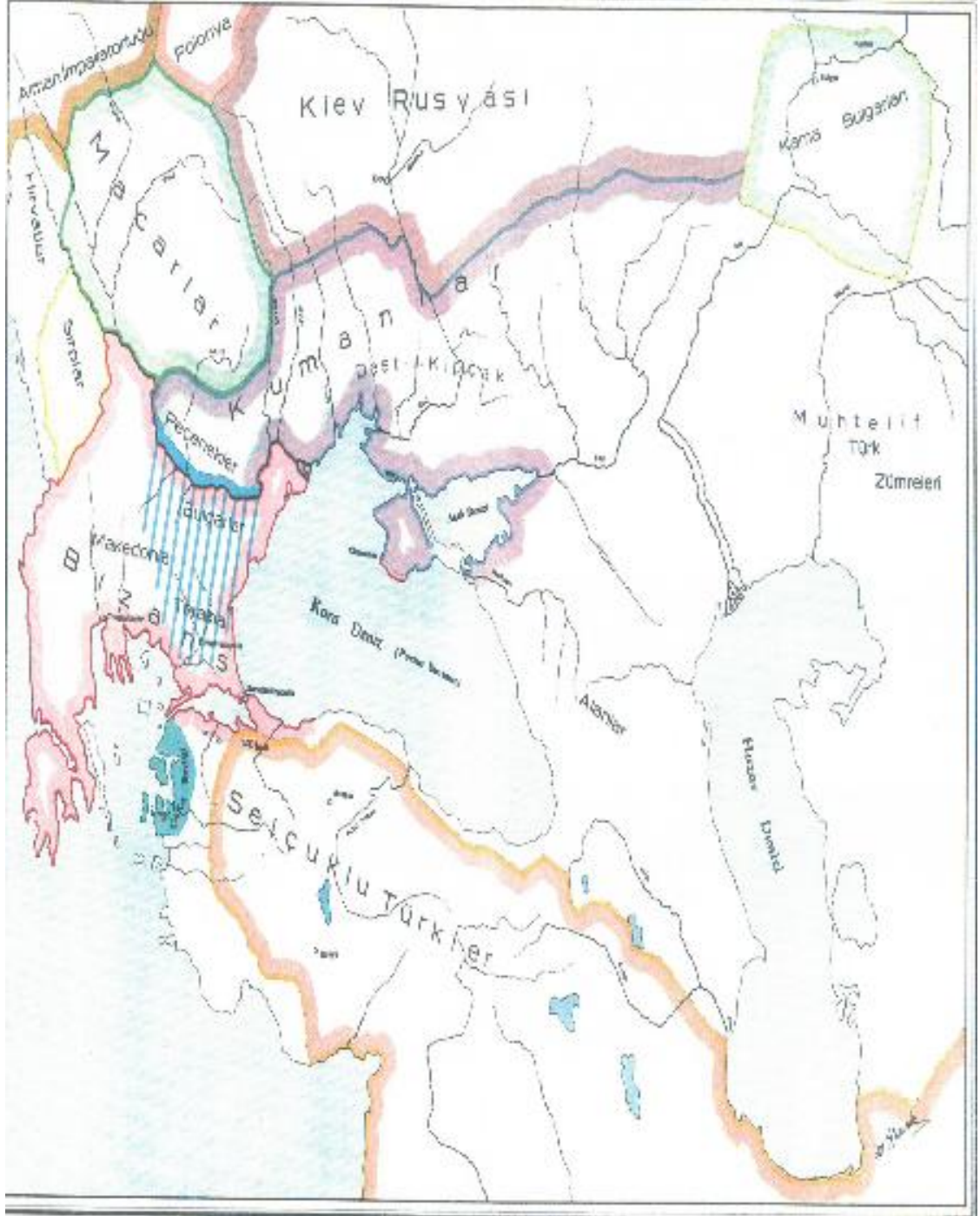
Ek 4. 950'lerdeki Vaziyet ve Peçenekler Kabilelerinin Takribi Hudutları⁴

⁴Akdes Nimet Kurat, *Peçenekler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2016.

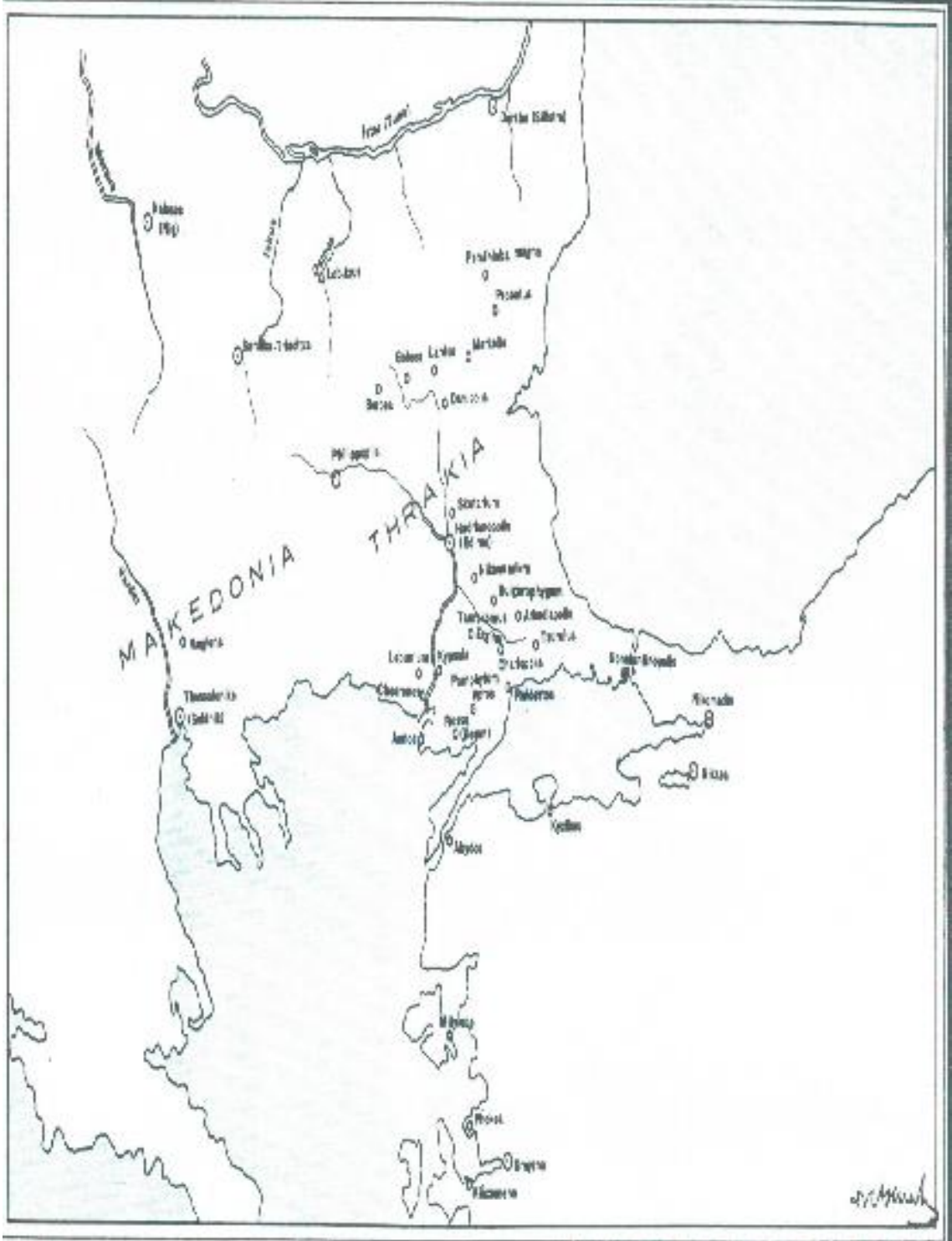

Ek 5. 1091 Yılında Siyasi Vaziyet⁵

⁵ Akdes Nimet Kurat, *Peçenekler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2016.

Ek 6. 11. Yüzyıl'da Balkan Yarımadası⁶

⁶Akdes Nimet Kurat, *Peçenekler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2016.

ÖZGEÇMİŞ	
Adı Soyadı	Murat Korkmaz
Yabancı Dili	İngilizce
Orcid Numarası	0000-0001-9961-3277
Ulusal Tez Merkezi Referans Numarası	10365831
Lise	Yomra Lisesi
Lisans	Ordu Üniversitesi
Yüksek Lisans	
Mesleki Deneyim	Yomra Hacı Hakkı Çalık Anadolu İmam Hatip Lisesi Tarih Öğretmenliği
Akademik Çalışmalar	